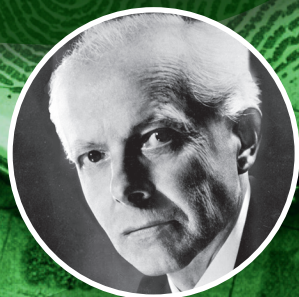
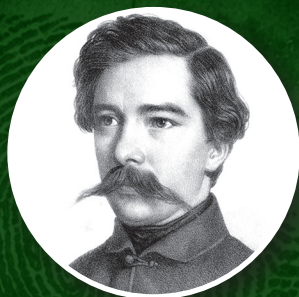

Mátyás Szabolcs
(szerk.)

**KRIMINALISZTIKAI
ÉS KRIMINOLÓGIAI
SZÖVEGGYŰJTEMÉNY III.**

**KRIMINALISZTIKAI ÉS
KRIMINOLÓGIAI
SZÖVEGGYŰJTEMÉNY III.**

**International Criminal Geographical Association
Budapest, 2026**

Mátyás Szabolcs (szerk.)

Kriminalisztikai és kriminológiai szöveggyűjtemény III.

International Criminal Geographical Association

Budapest, 2026

Szerzők

Baráth Noémi Ph.D. hallgató, Dr. Bánáti Tibor Ph.D. hallgató, Dr. Bói László tanársegéd Ph.D., Dr. Cieleszky Péter Ph.D. adjunktus, Dr. Czenczer Orsolya Ph.D. egyetemi docens, Dr. Fachet Gergő mesteroktató (Nemzeti Közszerológati Egyetem), Dr. Horváth Orsolya Ph.D. óraadó (Pécsi Tudományegyetem), Dr. habil. Mátyás Szabolcs Ph.D. egyetemi docens (Nemzeti Közszerológati Egyetem), Dr. Petrétei Dávid csoportvezető (Nemzeti Szakértő és Kutató Központ), Dr. Sivadó Máté Ph.D. egyetemi docens, Dr. Vári Vince Ph.D. egyetemi docens (Nemzeti Közszerológati Egyetem)

Lektorálta

Dr. Sivadó Máté Ph.D. egyetemi docens (kriminológia)

Dr. Nyitrai Endre Ph.D. egyetemi docens (kriminalisztika)

Ürmösné Dr. Simon Gabriella Ph.D. egyetemi docens (nyelvi lektor)

A borítót a szerkesztő ötlete alapján Tímár Tamás tervezte.

Kiadja:

International Criminal Geographical Association

ISBN: 978-615-02-7499-7

Minden jog fenntartva © 2026

A kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül sem a teljes mű, sem annak része semmilyen formában nem sokszorosítható.

ELŐSZÓ

Amikor útjára indítottam a *Kriminalisztikai és kriminológiai szöveggyűjtemény* sorozatot, egy merész és nem titkoltan rendhagyó célt fogalmaztam meg: a szépirodalom örökérvényű remekein keresztül szerettem volna közelebb hozni a bűnügyi tudományok világát a mai fiatalokhoz és a rendészeti pálya iránt elkötelezettekhez.

Az első kötet fogadtatása minden várakozást felülmúlt, és az azóta megjelent második rész is nagy sikert aratott. Számomra a legnagyobb örömet mégis az jelenti, hogy a sorozat elérte legfontosabb küldetését: a hallgatók körében, ha nem is olvasási láz bontakozott ki, de egyre többen fordulnak kíváncsisággal a bűnügyi vonatkozású művek felé, és fedezik fel újra a könyvek forgatásának semmivel sem pótolható élményét.

Ez a megnövekedett hallgatói érdeklődés és a pozitív szakmai visszajelzések igazolták, hogy a fikció és a valóság határvonalán járva sokkal mélyebben érthető egy-egy bűncselekmény pszichológiája vagy a felderítés logikai menete.

A sorozat harmadik kötetébe a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Rendészettudományi Karának oktatói saját szakterületük legizgalmasabb gyöngyszemeit hozták magukkal, így a különböző tudományágak találkozása egyedülállóan gazdag és sokszínű panorámát nyújt a bűnözés természetéről.

A kötet lapjain meglevenedő klasszikus szerzők írásai nem poros tankönyvi példák, hanem eleven és lüktető morális esettanulmányok. A szövegekhez fűzött precíz szakmai kommentárok és magyarázatok kulcsot adnak az olvasó kezébe, hogy a sorok között meglássa a rejtett kriminológiai és kriminalisztikai összefüggéseket.

KRIMINALISZTIKAI ÉS KRIMINOLÓGIAI SZÖVEGGYŰJTEMÉNY III.

Ezt a gyűjteményt a saját és szerzőtársaim nevében ajánlom mindazoknak, akik készek az irodalom tükrén keresztül megvizsgálni az elkövetői motivációkat és a kriminalisztikai gondolkodásmódot.

Kívánom, hogy ez a kiadvány ne csak tudást adjon, hanem tartsa is életben azt az alkotó kedvet és olvasásszeretetet, amely immár egyre stabilabb hidat képez az irodalmi kultúra és a modern rendészettudomány között.

Debrecen, 2026. június 30.

Mátyás Szabolcs

Regények, novellák, drámák és elbeszélések

Bánffy Miklós (Kisbán Miklós): Milolu

Simon Winchester: A professzor és az őrült

Alexandre Dumas: Monte Cristo grófja

Paulo Coelho: Tizenegy perc

Geert Kimpen: A kabbalista

Kosztolányi Dezső: Édes Anna

Móricz Zsigmond: Árvácska

John Steinbeck: Egerek és emberek

Bánffy Miklós: Milolu¹

Kulcsszavak: legenda, taktikai blöff, transzilvanizmus, Erdélyi Helikon

Bánffy Miklós (1873–1950) az élet számos területén maradandót alkotott: foglalkozott politikával (Magyarország külügyminisztere volt 1921–1922 között), szobrászattal, lapszerkesztéssel, jelmeztervezéssel, színpadi rendezéssel és írással is. Írói munkássága méltatlanul mellőzött, holott több tucat mű köthető a nevéhez (Kisbán Miklós néven publikálta írásait) (URL1).

Bánffy Miklós (URL2)

Ahhoz az erdélyi írónemzedékhez tartozott, amelynek tagjai a román asszimilációs törekvések idején missziónak tekintették a magyar nyelv és kultúra ápolását. A transzilvanista Bánffy, mint az egyik legtehetősebb erdélyi arisztokrata – akinek boncidai kastélyát Erdély Versailles-aként emlegették –, anyagilag is jelentősen támogatta a helyi magyarság megmaradását segítő kulturális intézményeket és kezdeményezéseket. Ott

¹ A kötet megalkotása során a szerzői munkafolyamatot modern nyelvi algoritmusok és digitális technológiák is támogatták.

volt Marosvécsen, amikor 1926-ban Kemény János kastélyában megalakult a Helikon irodalmi közösség, ehhez irodalmi kánonunknak olyan megkerülhetetlen képviselői csatlakoztak, mint Wass Albert, Nyíró József, Kós Károly, Reményik Sándor, Tamási Áron, Kuncz Aladár vagy Dsida Jenő. Főszerkesztője volt az Erdélyi Helikon irodalmi folyóiratnak, amely 1928-1944 között jelent meg. A második világháborút követően a kommunista román hatóságok teljesen ellehetetlenítették, részben arisztokrata származása, részben pedig magyar nemzetisége miatt. Hosszú kálvária után 1949-ben kaphatott csak útlevelet, amivel októberben Magyarországra utazhatott, az anyaországba azonban már csak meghalni jött. Néhány hónap múlva, 1950 júniusában hunyt el Budapesten, és a Farkasréti temetőben temették el. Ravatala fölött Ravasz László református püspök mondott beszédet. Végakarata szerint hamvait 1976-ban szállították haza, és a kolozsvári Házsongárdi temetőben helyezték örök nyugalomra (URL1).

Bánffy Miklós utolsó, 1949-ben írt *Milolu* című kisregénye egy olyan bűnügyi történet, amely a két világháború közötti Európa hangulatát idézi meg. A cselekmény kiindulópontja egy rejtélyes műkincsrablás, amely a budapesti Szépművészeti Múzeumban történik. A múzeumból egy felbecsülhetetlen értékű, Leonardo da Vincinek tulajdonított festmény tűnik el: az eredeti festményt egy hamisítvánnyal cserélik ki a tárlaton.

A rejtélyes eset nyomába ered *Az Est* című lap újságírónője, Milolu. A nyomozás szálai hamarosan elvezetik őt Szicíliába. A nyomok egészen Palermo városáig vezetnek, ahol a képet el akarják adni. Egy helyi aukción váratlanul felbukkan a Leonardo-alkotás. Az események forgatagában feltűnik egy ábrándozó magyar zeneszerző, Vida Tibor is, aki a gyönyörű nő hatása alá kerül. Milolu kihasználta a férfi rajongását, és rábírta őt a

festmény megvásárlására. A vásárlás után azonban nyitva marad a kérdés, hogy a nő valójában magának akarta-e a műkincset. Az olvasóban folyamatosan kétségek ébrednek Milolu valódi szándékait és motivációit illetően. Nem lehet tudni, hogy a remekművet végleg meg akarja szerezni, vagy az államnak akarja visszajuttatni. Tiborral való kapcsolata is kettős, hiszen egyszerre tűnik őszintének és számítónak. A kétségek azonban végül teljesen eloszlanak, amikor a budapesti Szépművészeti Múzeum ünnepélyes keretek között, sértetlenül visszakapja a remekművet. A két főszereplő végleg egymásra talál, mivel a kalandos úton visszaszerzett festmény és a közösen átélt izgalmak végül visszavonhatatlanul összehozzák őket, így a hazafias küldetését teljesítő Milolu és a kezdetben csak eszközként használt, de végül igazán megkedvelt Vida Tibor szerelme a kép előtt állva teljesedik be.

A regény egy szerelmi szállal átszőtt bűnügyi történet, ezért a kriminalisztika és a kriminológia számos helyen felfedezhető a műben. Jelen elemzésben a kriminalisztikában gyakran használt fogalmat, a legendát mutatjuk be, amely a Bánffy-regény nagy részében végigvonul.

A legenda fogalmát és értelmezéseit a Rendészettudományi Szaklexikon az alábbiakban adja meg:

„Legenda: Nb.: (1) a konspiráció biztosítása érdekében kitalált történet. A ~ kitalált név, esemény, cselekmény, körülmény valósággal történő megjelenítése a → felderítés célszemélye vagy környezete előtt azért, hogy a célszemély környezetében való jelenlétet, tevékenységet leplezze, az egyes felderítési feladatok konspirált végrehajtását elősegítse. (2) A titkos felderítés egyes mozzanataira adott, az alkalmazó nemzetbiztonsági vagy más felderítő szervet rejtő, hihető és ellenőrizhető elterelő fiktív magyarázat. A ~ a valóság elemeire épül, szükség szerint dokumentálható,

valamint → dekonspiráció esetén is ragaszkodni kell ahhoz. Mab.: a → magánnyomozó megbízása szerint → adatgyűjtésekor használt fiktív → személyazonosság és fedőtörténet. A magánnyomozó ~ használatával → magánlakásba nem léphet be, és hivatalos eljárást nem színlelhet.” (Boda 2019, 364-365.)

A fenti meghatározásból láthatjuk, hogy a legenda széles körben használt fogalom, és számos területen alkalmazzák (Ürmösné 2024). A fogalmat leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy „a legenda mesterségesen felépített hihető fedőtörténet” (Lakatos 2005, 114.). A legenda akkor a legjobb, ha van valami valóságalapja, ami kapcsolódik a célszemélyhez, mivel így a dekonspiráció veszélye kisebb, másrészt jóval hihetőbbnek tűnik a fedőtörténet.

A műben sokáig nem lehetett pontosan tudni azt, hogy ki is valójában Milolu. A vizsgált szövegrészletben a magát Mrs. Andersonnak nevező hölgy (Milolu) egy előre felépített legendát használt Vida Tibor és a többi személy gyanúváltásának semlegesítésére. Ebben az esetben az Amerikában elvált, Budapestre visszaköltözött magyar nő narratívája tökéletesen alkalmas volt arra, hogy magyarázatot adjon a célszemélynek arra, hogy miért is tartózkodik az olaszországi hotelben. Milolu a legendát azzal erősítette, hogy nyíltan beismerte az angol nyelvű névjegykártya manipulatív használatát („jobban imponál a hotelportásnak”). Ezzel a látszólagos őszinteséggel a saját dörzsöltségét ártatlan, hétköznapi csínynek állította be, miközben elterelte a figyelmet arról, hogy a megtévesztés valódi célpontja nem a portás, hanem Vida és az aukción résztvevő többi személy volt.

A legenda „stabilitását” a célszemélyről végzett előzetes adatgyűjtés biztosítja (például környezettanulmány készítésével). Milolu ezt megtette, Vida Tiborról naprakész információkkal rendelkezett, még a londoni színpadi sikereiről is voltak információi.

A mű számos kriminológiai mondanivalóval is rendelkezik, ami elsősorban a szervezett bűnözés területén ragadható meg. A helyszínválasztás szimbolikus, a szervezett bűnözés szülőhazája, Dél-Olaszország, ahol a cselekmény jelentős része is játszódik. A szicíliai helyszín beemelésével a mű óhatatlanul összekapcsolódik az olasz szervezett bűnözés tradicionális bölcsőjével, Palermóval.

A regény kiváló látéletet ad a két világháború közötti országhatárokat átlépő szervezett bűnözés működési mechanizmusairól. A budapesti múzeumi lopás és a palermói aukció közötti ív pontosan mutatja be, hogy a luxuscikkek és műkincsek illegális kereskedelme már ekkor sem elszigetelt tettek, hanem nemzetközi hálózatok terméke volt.

———— o ————

„A szállodában nincs sok turista, túl vagyunk a divatos évadon. Néhány öreg göthös ember és néhány újházaspár. Azokkal a vénségekkel nincs mit kezdeni. És azok a szerelmes nők és férfiak...?! Azok csak egymással turbékolnak, majdnem galambszag van a közelükben! Utálatos! Már Taorminából is azért menekültem el, mivel kibírhatatlan volt az a Villa Timeo, ahol laktam, egész éjjel ritmikusan zengett attól a sok ölelkezéstől minden szobában. Hiába! – én már vénülök...

Egy csinos nő ugyan van itt a hotelben és egyedül. Tegnap este jött meg. A túlsó asztalhoz ült vacsorakor, éppen szemközt velem. Párszor reám nézett. Óriási barna szemei vannak. Óriási simogatós szemei. Jól is van öltözve, és úgy nézem, intelligens. Vajon mit akart, mikor két ízben is reám nézett? Miért nézett úgy meg? Talán másra gondolt és csak véletlen.

Különben sincs kedvem kalandba fogni, mióta megütöttem a bokámat. Már nincs semmi bizalmam. Ha az ember elütötte a négy X-et, akkor hagyja

abba. Azért is jöttem el. Most jól kiszellőztetem magam itt Itáliában, aztán otthon megkérem valamelyik húgomat: keressen számomra valami ékeesebb vénleányt, és megházasodom. „Torschluss” – így hívják ezt, kapuzárás. Bár nem tudom, talán mégsem ezt teszem, hanem utazni fogok a nagyvilágban, ahogy most, nő nélkül, magamban. Megutáltam a nőket! Ne vadásszon nőkre, akinek már őszül a halántéka.

A liftestől megkérdeztem a nevét. „Mrs. Anderson, Chicago”. Tehát amerikai. A harmadikon lakik, ahol én. Miért gurul ez a nő egyedül a világban? Lehet, hogy ide vár valakit, a férjét vagy a szeretőjét. Vagy valami barátnőt, az is lehetséges. Nekem tökéletesen mindegy, csináljon, amit akar. Én nem törődöm vele.

Március 6.

Megismerkedtem azzal az Andersonnéval. Véletlenül. Én igazán nem kerestem.

A szálloda csarnokában nagy plakát lóg, francia és olasz szövegű. Árverési hirdetés, valami Marchese Bentiruba árulja a családi műtárgyait. Képek, szobrok, hímzések, néhány bronz és bútor. Nyilván sok kincse lehetett, mert a szöveg szerint ez már a harmadik és utolsó árverés. Még két nap van megtekintésre, és azután licitálnak.

Éppen ezt olvastam, gondolkozva, hogy tán elmegyek oda, hátha akad ott valami kisebb tárgy, amit használhatnék cigarettadoboznak vagy hamutartónak, mikor az a barna szemű nő mellém lépett. Ő is a plakátot olvasta, de nagyon közel állott hozzám. A szeme is mintha súrolt volna engem. A nők tudnak ilyet. Maguk elé tekintenek, egyenesen maguk elé, de a szemük sarkából mégis minket néznek. Ez már olyan női tudomány!

Meg nem álltam, hogy meg ne szólítsam. Ilyen számár vagyok! Persze angolul:

– Would’nt you like to see the collection? – Nem akarná-e megnézni?

Reám mosolygott azzal a nagy barna szemével, és ugyanúgy válaszolt: – With pleasure –, de aztán magyarul folytatta: – De miért beszéljünk mi angolul, hiszen én is magyar vagyok.

Aztán elmondta, hogy ő pesti leány, aki egy amerikaihoz ment férjhez.

– És Chicagóban lakik? – kérdeztem.

– Nem, már nem. Elváltunk, és visszaköltöztem Pestre. De így idegenben az angol névjegyemet használom, az jobban imponál a hotelportásnak.

És kacagott. Kacagott gúnyosan és fölényesen. Kacagott, mintha sok mindent gondolna, amit nem mond.

Együtt villásreggeliztünk közös asztalnál. Bementem persze a nevemet, de csak azt. A foglalkozásomat el akartam hallgatni. De hiába. Ő tudta. Tudta, hogy zeneszerző vagyok, és tudta, hogy ennek a harmadik operettemnek világsikere van. Hogy a *Sakuntalát* már kétszázszor adták Londonban. És megvallotta, hogy látásból jól ismer, legutóbbi premieremkor látott kijönni a rivalda elé. – Azért is akartam magával megismerkedni... – mondotta, és ehhez is kacagott. Nagyon jól áll neki, ha kacag. Olyan gerlebúgású gazdag nevetése van.

Csak belé ne guruljak megint valami ostobaságba!” (URL3)

Felhasznált irodalom

Boda József (szerk.) (2019): Rendészettudományi Szaklexikon. Dialog Campus, Budapest

Lakatos János (2005): Kriminalisztikai alapismeretek. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest

Ürmösné Simon Gabriella (2024): Technical English for Officers 2. Novissima Kiadó, Budapest

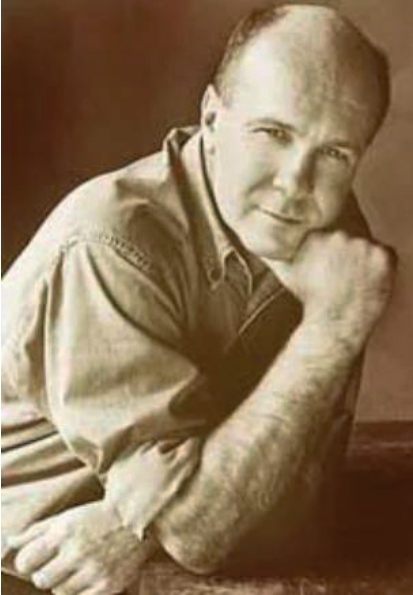
URL1: https://konyvtar.parlament.hu/archiv/-/asset_publisher/OTYxpZQhAHFt/content/egy-erd%C3%A9lyi-magyar-polihisztor-70-%C3%A9ve-hunyt-el-gr%C3%Bfb%C3%A1nffy-mikl%C3%B3s

URL2: [https://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%A1nffy_Mikl%C3%B3s_\(%C3%ADr%C3%B3\)#/media/F%C3%A1jl:B%C3%A1nffy_Mikl%C3%B3s_portr%C3%A9.jpg](https://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%A1nffy_Mikl%C3%B3s_(%C3%ADr%C3%B3)#/media/F%C3%A1jl:B%C3%A1nffy_Mikl%C3%B3s_portr%C3%A9.jpg)

URL3: https://reader.dia.hu/document/Banffy_Miklos-Milolu-40054

Simon Winchester: A professzor és az őrült

Kulcsszavak: beszámíthatóság, kriminálpszichológia, pszichiátria, büntetés

Simon Winchester (1944) brit-amerikai újságíró és ismeretterjesztő szerző, aki elsősorban történelmi, tudományos és kulturális témájú műveiről ismert. Pályafutását geológusként kezdte, majd a sajtó világában helyezkedett el, többek között a *The Guardian* és a *The Sunday Times* tudósítójaként dolgozott.

Simon Winchester (URL1)

Írásaira jellemző a részletgazdag történelmi kutatás, a narratív szemlélet és az emberi sorsok pszichológiai mélységű bemutatása. Winchester nem egyszerűen adatokat közöl, hanem dramatikus, mégis tudományosan megalapozott módon építi fel történeteit.

A professzor és az őrült esetében a nyelvtörténetből emberi dráma válik. Ahogyan írja: „A szótár készítése nem csupán tudományos vállalkozás volt, hanem megszállottság, amely embereket emésztett fel.” Ez a mondat egyszerre utal James Murray munkamániájára és Minor kényszeres szellemi működésére.

Simon Winchester *A professzor és az őrült* című műve – eredeti címén *The Professor and the Madman* – a modern lexikográfia történetének egyik legkülönösebb és legemberibb epizódját dolgozza fel. A könyv egyszerre történeti dokumentumregény, pszichológiai portré és kriminalisztikai szempontból is figyelemre méltó esetbemutató. A mű középpontjában az *Oxford English Dictionary* (OED) megszületésének története áll, különös tekintettel két meghatározó szereplőre: James Murray professzorra, a szótár egyik fő szerkesztőjére, valamint dr. William Chester Minorra, az amerikai származású katonai orvosra, aki elmebetegsége miatt elmeegógyintézetbe került, ugyanakkor a szótár egyik legjelentősebb önkéntes közreműködőjévé vált.

A könyv különleges ereje abban rejlik, hogy a tudományos teljesítmény és az emberi psziché széthullása párhuzamosan jelenik meg benne. Winchester egyik legszebb megfogalmazása szerint Minor „*az angol nyelv egyik legnagyobb szolgálattevője lett, miközben saját elméje fokozatosan ellene fordult*”. Ez az ellentmondás végig meghatározza a mű atmoszféráját. A kötet egyszerre szól tudományról, nyelvről, társadalmi normákról, bűnről és az emberi identitás törékenységéről.

A regény az *Oxford English Dictionary* létrehozásának XIX. századi történetét mutatja be. Az OED célja az angol nyelv teljes szókincsének történeti és etimológiai feldolgozása volt, amely hatalmas mennyiségű adatgyűjtést igényelt. James Murray professzor nyilvános felhívásban kérte az angol nyelvű olvasókat, hogy idézetek és szóhasználati példák beküldésével segítsék a munkát. A legaktívabb közreműködők egyikének bizonyult William Chester Minor, aki több tízezer idézetet küldött a szerkesztőségnek. Murray sokáig nem tudta, hogy legelkessebb segítője egy elmeegógyintézetben élő gyilkos. Winchester érzékletesen írja le első találkozásukat: „*Murray arra számított, hogy egy visszavonultan élő tudóssal*

találkozik. Ehelyett vasrácsok és őreik között vezették végig.” Minor az amerikai polgárháború veteránja volt, aki súlyos paranoid pszichózisban szenvedett. Téveszméi következtében Londonban lelőtt egy ártatlan munkást, George Merrettet, akit üldözőjének hitt. A szerző drámai tömörséggel írja le a gyilkosság pillanatát: *„Minor nem egy embert látott maga előtt azon az éjszakán, hanem saját rettegésének alakot öltött árnyékát.”* A bíróság beszámíthatatlanság miatt nem börtönbüntetésre, hanem elmeorvosi kezelésre ítélte. Winchester szerint *„a viktoriánus igazságszolgáltatás ritka pillanata volt ez, amikor a társadalom a betegséget fontosabbnak ítélte a bosszúnál”.*

Simon Winchester művének egyik legfontosabb értelmezési síkja a bűncselekmény és a büntetés viszonyának (Tihanyi 2022) bemutatása (Kupchik & Henry, 2023). Minor esete ugyanis nem csupán pszichiátriai vagy történeti kuriózum, hanem a modern kriminológia egyik alapvető kérdését jeleníti meg: miként viszonyul a társadalom ahhoz az elkövetőhöz (Vári 2026), aki súlyos bűncselekményt követ el (Goldenson, Brodsky, & Perlin, 2022), ugyanakkor mentális betegsége miatt részben vagy egészben elveszíti realitásérzékét és kontrollját saját cselekedetei felett (Agius, & Grech, 2025). Minor bűncselekménye első látásra klasszikus emberölésnek tekinthető. A London utcáján lelőtt George Merrett egy ártatlan munkás volt, akinek semmilyen kapcsolata nem állt fenn az elkövetővel. A gyilkosság mögött nem anyagi érdek, bosszú vagy előre megfontolt szándék húzódott meg, hanem paranoid üldöztetési téveszme (Farkash-Lapid et al. 2025). Winchester drámai pontossággal írja le Minor lelkiállapotát: *„Nem egy férfit látott maga előtt, hanem saját rettegésének megtestesülését.”* Ez a mondat jól érzékelteti a pszichotikus elkövető és a valóság kapcsolatának torzulását. A viktoriánus kori igazságszolgáltatás számára Minor esete különösen problematikus volt, mert az elkövető személyében egyszerre jelent meg a

művelt úriember, a katonatiszt és a veszélyes gyilkos figurája. A XIX. századi büntetőjogban még erősen jelen volt a klasszikus kriminológiai iskola szemlélete, amely a bűncselekményt racionális döntés eredményének tekintette (Pierog–Szabados 2012, Szabados–Berde 2017). Cesare Beccaria és Jeremy Bentham elméletei szerint a büntetés célja az elrettentés és a társadalmi rend helyreállítása volt. Minor esete azonban éppen ezt a racionalitást kérdőjelezte meg. A könyvben Winchester rámutat arra, hogy a bíróság számára hamar egyértelművé vált: Minor „*nem a józan szándék, hanem saját elméjének foglya volt*”. Ez a megállapítás a modern igazságügyi pszichiátria egyik központi alapelvehez kapcsolódik: a beszámíthatóság kérdéséhez. A büntetőjog ugyanis hagyományosan abból indul ki, hogy csak az a személy büntethető teljes mértékben, aki képes felismerni cselekménye következményeit és irányítani saját magatartását. Minor esetében a társadalom nem pusztán egy gyilkossal találkozott, hanem azzal a felismeréssel is, hogy az emberi elme bizonyos állapotokban képes teljesen újraértelmezni a valóságot. A paranoid pszichózisban (Nowak et al. 2023) szenvedő személy számára a képzelt üldözés éppolyan valóságos lehet, mint más számára a fizikai környezet. Winchester szerint „*Minor számára London nem város volt, hanem ellenségekkel teli hadszíntér*”. Ez a mondat kiválóan szemlélteti, hogy a pszichotikus elkövető cselekménye saját szubjektív logikáján belül akár önvédelemként is értelmezhető.

A könyv egyik legérdekesebb kriminológiai kérdése az, hogy a társadalom miként reagál az olyan elkövetőre, aki egyszerre veszélyes és kiemelkedően intelligens. Minor ugyanis nemcsak gyilkos volt, hanem az *Oxford English Dictionary* egyik legjelentősebb közreműködője is. Ez a kettősség alapjaiban kérdőjelezi meg a „bűnöző” homogén kategóriáját. Winchester ironikusan fogalmaz: „*A viktoriánus társadalom könnyebben fogadta el az örületet attól, aki latinul idézett.*” A mondat arra utal, hogy a társadalmi státusz és az

intellektuális tőke jelentős hatással lehet az igazságszolgáltatás és a közvélemény reakcióira.

A korabeli büntető igazságszolgáltatás ugyanakkor ambivalens módon kezelte az elmebeteg elkövetőket. Egyfelől Minor nem lett kivégezve, ami a korszak humanizálódó szemléletét tükrözi. Másfelől azonban az elmeegógyintézeti rendszer sok esetben inkább izolációs mechanizmusként működött, mint valódi terápiás térként. Broadmoor intézetéről Winchester így ír: *„A falak nemcsak az embereket zárták el, hanem lassan az identitásukat is felemésztették.”* Ez a megközelítés szorosan kapcsolódik Michel Foucault büntetéselméleti gondolataihoz, amelyek szerint a modern társadalom a deviancia kontrollját egyre inkább intézményes formákon keresztül valósítja meg. Kriminológiai szempontból különösen fontos kérdés a büntetés célja. Minor esetében ugyanis nehezen értelmezhető a klasszikus megtorló büntetéselv. Egy pszichotikus személy kivégzése vagy hosszú börtönbüntetése nem feltétlenül szolgál sem elrettentő, sem reszocializációs célt. A társadalom számára azonban mégis szükségessé válik a veszély neutralizálása. A könyv éppen ezt a dilemmát jeleníti meg: miként lehet egyszerre védeni a társadalmat és emberségesen kezelni a mentális betegséggel élő elkövetőt.

A modern kriminológia egyik fontos felismerése, hogy a pszichiátriai betegek kriminalizálása gyakran társadalmi félelmekből táplálkozik. Winchester érzékletesen mutatja be, hogy Minor személyét környezete egyszerre szemlélte félelemmel és csodálattal. *„Az emberek vagy a gyilkost látták benne, vagy a tudóst – a kettőt együtt már nehezen tudták értelmezni.”* Ez a mondat jól érzékelteti a devianciával kapcsolatos társadalmi kategorizáció problémáját. A mű egy másik jelentős kriminológiai aspektusa az áldozati perspektíva kérdése. George Merrett alakja könnyen háttérbe szorul Minor intellektuális és pszichológiai drámája mellett. Winchester azonban több

helyen emlékezteti az olvasót arra, hogy *„minden zseniális szótári cédula mögött ott maradt egy halott ember árnyéka”*. Ez különösen fontos, mert a modern viktimológia hangsúlyozza: az elkövető megértése nem vezethet az áldozat láthatatlanná válásához. Minor története végső soron azt mutatja meg, hogy a bűnözés és az elmebetegség kapcsolata nem értelmezhető egyszerű morális kategóriák mentén. A könyv nem felmenteni akarja Minort, hanem megérteni. Ez a különbség pedig a modern kriminológiai gondolkodás egyik alapvető sajátossága. Winchester szerint *„az igazságszolgáltatás egyik legnehezebb feladata annak eldöntése, hogy mikor büntetünk egy embert, és mikor egy betegséget”*. Ez a kérdés napjainkban is aktuális maradt.

Kriminálszichológiai szempontból Minor személyisége különösen érdekes. A könyv részletesen bemutatja pszichés leépülését, amelyben szerepet játszott a háborús trauma, az izoláció és a szexuális bűntudat is. Feltételezhető, hogy Minor esetében poszttraumás stressz-zavar (PTSD) és pszichotikus tünetek egyaránt jelen voltak. Winchester több helyen hangsúlyozza, hogy Minor tudata folyamatos belső ostrom alatt állt. *„Éjszakáinként démonok érkeztek hozzám – legalábbis ő így hitte –, nappal pedig szavakba kapaszkodott, hogy túlélje őket.”* Ez a mondat kiválóan szemlélteti a pszichotikus személyiség kettősségét: a szétesés és a kontrollkísérlet egyidejű jelenlétét. Az amerikai polgárháború során átélt élmények – különösen a katonai fegyelmezések és a halálesetek – súlyos lelki sérüléseket okozhattak. Winchester szerint *„a háború soha nem engedte el Minort; csak kontinenseket váltott körülötte”*. Ez a gondolat jól illusztrálja a trauma időbeli tartósságát. Különösen érdekes a kognitív működés kettőssége. Minor elmebetegsége ellenére rendkívül magas intellektuális teljesítményt nyújtott. Winchester így ír erről: *„Elméjének egyik fele összeomlott, míg a másik szinte természetfeletti pontossággal rendszerezte a nyelvet.”* Ez a megfogalmazás rendkívül közel áll a modern neuropszichológiai szemlélethez, amely szerint bizonyos

pszichopatológiai állapotok mellett egyes kognitív funkciók sértetlenek maradhatnak. A könyv emberközeli módon mutatja be a stigmatizáció problémáját is. Minor egyszerre volt gyilkos, beteg ember és tudományos közreműködő.

Kriminalisztikai szempontból a mű elsősorban a XIX. századi nyomozási és igazságügyi gyakorlat sajátosságait szemlélteti. Minor bűncselekménye gyorsan felderítésre került, mivel a gyilkosság nyílt utcán történt, és az elkövető nem próbált menekülni. A hangsúly ezért nem a klasszikus bizonyítási eljáráson, hanem az elmeállapot vizsgálatán volt. A kötet jól érzékelteti, hogy a korszak igazságügyi pszichiátriája még gyerekcipőben járt. Winchester szerint *„az orvosok inkább megfigyelték az őrületet, mintsem értették volna”*. Ez a mondat pontosan összefoglalja a korszak pszichiátriai korlátait. A regény továbbá rámutat az írásos dokumentáció jelentőségére is. Minor levelei, jegyzetei és szótári cédulái ma egyfajta pszichológiai és kriminalisztikai lenyomatként értelmezhetők. Winchester érzékletesen fogalmaz: *„A cédulák között ott feküdt egy széteső tudat teljes térképe.”*

A könyvből 2019-ben készült filmadaptáció *The Professor and the Madman* címmel, amelyben Mel Gibson alakította James Murrayt, míg Sean Penn William Chester Minort. A film vizuálisan erős és érzelmileg intenzív alkotás, amely hangsúlyosan épít Minor pszichés szenvedésének bemutatására. A film egyik legerősebb mondata: *„A szavak az egyetlen dolgok, amelyek még engedelmeskednek nekem.”* Ez a kijelentés jól összegzi Minor karakterének tragikumát: a nyelv válik az utolsó kontrollálható rendszerre széteső pszichéjében. Ugyanakkor a film dramaturgiai okokból leegyszerűsíti a történetet. A könyv tudománytörténeti és lexikográfiai részletei háttérbe szorulnak, míg az emberi tragédia és a barátság kerül

előtérbe. Kritikai szempontból megemlíthető, hogy a film hajlamos romantizálni Minor figuráját. Bár az együttérzés fontos elem, fennáll annak veszélye, hogy a néző háttérbe szorítja az áldozat, George Merrett tragédiáját.

———— o ————

„Első fennmaradt levélváltásuk 1886 októberéből elsősorban mezőgazdasági kérdésekkel foglalkozik. Minor talán szünetet tartott a munkában, felállt az asztaltól, nyújtózott, és vágyakozva tekintett ki cellája ablakából a napszámosokra a lenti völgyben, akik az őszi kénéket rakták asztagba, és meleg almabort ittak a tölgyek alatt. Levelében céloz egy könyvre, amelyet olvas, Gervase Markham 1616-ban megjelent *Tanyasi gazdaságára*, és a *bellszó* előfordulásaira, például az érő komlónál, amely harang alakú lesz augusztus végén. Ugyancsak felkelti érdeklődését a *blight* (üszög), a *blast* (vészt), és a *beckling*; az utóbbi a régi tanyákon a gerebenezést jelentette, amellyel szétfésülték a len rostjait, és csak később kezdték használni (gyakran politikai értelemben) a kötözködésre, a piszkálódásra, a szőrszálhasogatásra.

Tetszik neki a *buckwheat* (hajdina) is – és annak francia fordítása, a *blé noir* – , és olyan különlegességet talál, mint a „hajdinakenőcs”. Láthatólag élvezi a munkáját, és izgő-mozgó, már-már kamaszos lelkesedéssel ajánlja fel: „Küldhetek többet is, ha óhajtja.”

Ingerkedve bedob egy kis kísértést, a mulatságos *horsebread* (árpakenyér) szó alakjában, majd úgy zárja levelét, amiből kitetszik, mennyire szeretné, ha válaszolna neki a nagy ember, aki szabadon járhat-kelhet a nagyvilágban: „Bízom benne, hogy ennek is hasznát veheti. Legőszintébb híve, W. C. Minor, Broadmoor, Crowthorne, Berks.”

Ennek és más fennmaradt leveleknek a hangneme átmenet a hajbókolás és a tartózkodás között: egyrészt méltóságteljes és fegyelmezett, másrészt hízelgő, mintha leöntötték volna egy Uriah Heep-szósszal. Minor kétségbeesetten törekszik arra, hogy hasznos legyen. Érezni akarja, hogy nincs kirekesztve. Ezt akarja, de tudja, hogy ő sohasem követelheti a dicséretet. Tiszteletre méltó akar lenni, tudatni akarja Broadmoorral, hogy ő más, nem olyan, mint a többi ápol.

Murray, noha semmit nem tud levelezőtársa jelleméről vagy életkörülményeiről – irodalomkedvelő orvosnak véli, akinek jó sok ideje van –, megérez valamit a könyörgésből. Például feltűnik neki, hogy Minor szívesebben dolgozik a készülő szótárba kerülő szavakkal (*lásd art, blast, buckwheat*). Az egyik kollégájának írt levelében meg is jegyzi, hogy Minor nagyon naprakész akar lenni: a legtöbb olvasótól eltérően őt nem érdeklik azok a szavak és betűk, amelyekre majd csak évek és évtizedek múlva kerül sor. A szerkesztő azt válaszolja, hogy szerinte Minor bennfentesnek akarja érezni magát, a Scriptorium írnokaival egyenrangúnak, a csapat részének, és nem kívülállónak.

Minor tulajdonképpen nem volt messze Oxfordtól – talán egy olyan távoli kollégiumba képzelte magát, mint a St. Catherine's Society vagy a Mansfield Hall –, és a celláiban (amelyeket James Murray még most is egy kényelmes, könyvekkel zsúfolt, barna dolgozószobának hitt) a Scriptorium vidéki változatát, a tudományos alkotás és a lexikográfusi detektívmunka menedékét látta. Ha valaki tovább gombolyította volna a szálát, meglepődik a két ember környezetének sajátos szimmetriáján, a könyvek tornyain, amelyekkel körülveszik magukat, az egész életet betöltő tanuláson, amelyben a levelezés jelenti az egyetlen kikapcsolódást a papírok mindennapos orkánjában a tintatengeren.

Ám volt köztük egy különbség: William Minor továbbra is súlyos és gyógyíthatatlan elmebetegségben szenvedett. A broadmoori ápolók észleltek némi javulást az 1880-as évek elején, amikor először válaszolt a Mill Hill felhívására. Ám ahogy teltek az évek, és Minor csüggedt magányban elhagyta 1884 júniusában az ötvenedik esztendő mérföldkövét – idős mostohaanyja meglátogatta egy hónappal korábban, útban az Egyesült Államokba Ceylonból, ahol férjének halála óta élt –, a régi baj kiújult, és tovább romlott.

„Kedves dr. Orange! – írja a Broadmoor igazgatójának szeptember elején. – Könyveim megrongálása folytatódik! Egyértelmű, hogy rajtam kívül más is hozzájuk fér, és tönkreteszi őket.” Írása bizonytalan, reszketeg. Előző éjszaka hallotta, hogy nyílik a cellája ajtaja. Így őrzöng tovább: „Annak az ajtónak a hangja a felújítás óta félreismerhetetlen, amit ön is ellenőrizhet, és éppúgy megbizonyosodhat a bezáródásban a hang alapján, mint minden más nem látható dologban.” Ha nincs más orvosság, kénytelen lesz visszaküldeni a könyveit Londonba, és eladatni őket. Szerencsére ez a roham hamar elcsitult. Ha tovább tart vagy súlyosbodik, a szótár elveszíthette volna egyik legjobb és legértékesebb barátját.

Egy hónappal később új rögeszméje lesz:

Kedves Orange doktor! Engedje meg, hogy a tudomására hozzak egy tényt, amely igazolja hipotézisemet. Az Egyesült Államokban oly sok tűz ütött ki láthatólag megmagyarázhatatlan okból a padló és a mennyezet közötti hézagban, hogy, mint most értesültem, a biztosítótársaságok már nem is hajlandók szerződést kötni az olyan nagy épületekre, például gyárakra, üzemekre, amelyek a szokott módon hézagot hagynak a padló alatt. Ragaszkodnak a tömör padlóhoz. Minderről egy tízéves közleményből szereztem tudomást, de senki sem szolgál semmiféle magyarázattal.

Kivéve dr. Minort, természetesen. Gonosz szellemek ólálkodnak és művelnek gyalázatosságokat a padlók és a mennyezetek közötti hézagokban, nem utolsósorban Broadmoorban, ahol éjszaka előmásznak, csúffá teszik szegény doktort, bepiszkolják a könyveit, ellopják a flótáját, és kegyetlenül megkínózzák. A kórháznak tömör padlókat kell építtetnie, mondja a doktor, különben nincs biztosítás a tűzkár és az éjszakai latorkodás ellen.

Mintha a téboly iszapja hömpölygetné a mindennapos jelentéseket. Négy süteményt elloptak tőle; a fuvolája eltűnt; a könyveit bemocskolták; James és Annett felvigyázók arra kényszerítették, hogy békaügetésben menjen végig a folyosón; egy pótkulccsal éjszakánként beengedik a szobájába a falusiakat, hogy beszennyezzék őt és a holmiját. Az alsónadrágra, ingre, harisnyára és papucsra vetkőzött dr. Minor panaszkodik, hogy fadarabkákat dugtak a zárjába, elektromos áramot vezettek a testébe, „egy gyilkos banda” egész éjjel verte, azóta is borzasztóan fáj a bal oldala. Latrok törtek rá. Reggel hatkor bejött Coles felvigyázó, és „használta a testemet”. „Ez nagyon mocskos dolog – sivította az egyik reggelen, ezúttal egy szálalsónadrágban –, hogy az ember már nem is alhat, hogy Coles ne jöjjön be hozzá így!” Majd megint a régi nóta: „Hímringyót csinált belőlem!”

Ám nemcsak az örület jött, hanem a szavak is. Minor főleg az angol-indiaiaktól volt elragadtatva, mert a szülőföldjére emlékeztették. Jött a *bhang* (vadkender), a *brinjal* (padlizsán), a *catamaran* (katamarán), a *cholera* (kolera) és a *cutcherry* (törvényszék). Tetszett neki a *brick-tea* (préselt tea). A kilencvenes évek közepén lázasan dolgozott a D betűn, és bár voltak köztük hindusztáni szavak is, mint a *dubash* (tolmány), és a *dhobi* (mosónő), Minort ugyanúgy érdekelték a nyelv úgynevezett alapszavai. Az oxfordi archívumban megtalálhatók az idézetei az olyan szavakhoz, mint a *delicacy* (finomság), a *directly* (közvetlenül), *dirt* (föld), *disquiet* (nyugtalanság),

drink (inni), *duty* (kötelesség), *dye* (festés). Gyakran sikerült szállítania az első közlésű idézetet, és ez mindig okot adott az ünneplésre. A „föld” értelemben használt *dirt* szóhoz John Fryer 1698-as beszámolóját idézi Kelet-Indiáról és Perzsiáról. Du Boscq könyve eszményi forrás volt a *magnificence* (fenség), a *model* (minta), a *reminiscence* (emlékezés) és a *spalt* (oktondi alak) egyik jelentéséhez.

Az oxfordi szerkesztőbizottság egyetlen apró kis zökkenést észlelt Minor lázas munkájában: nyáron kevesebb csomagot küldött. Az ártatlan lelkek úgy okoskodtak, hogy dr. Minor szívesebben tölti a meleg napokat a szabadban, a könyvektől távol, ami valóban logikus magyarázat. Ám amikor beköszöntött az ősz, és korábban besötétedett, Minor ismét látástól vakulásig dolgozott, válaszolt minden kérésre, ismételten és szorongva érdeklődött, hogy hol tart a munka, és elárasztotta a szerkesztőket csomagokkal, még annál is több idézetet küldve, mint amennyire szükség volt.

„Mondanám, hogy dr. Minor készítette el a hivatkozásoknak legalább a felét – ámuldozott Murray az egyik munkatársának –, de persze akkor tudhatjuk csak, minek vesszük hasznát, ha sor kerül annak a bizonyos szónak a lexikográfiai feldolgozására.”

Mivel a doktor munkamódszere senkiéhez sem volt fogható, nehezebb összevetni mennyiségi szempontból a többi fontos közreműködővel. Összesen talán csak tízezer cédulát küldött be életében, ami elég szerény szám. Mivel azonban jóformán az összes küldeménye használható volt, és mindegyiket megrendelték, teljesítménye magasan felülmúlja másokét, akik tízezer cédulát postáztak évente. Az oxfordi csapat hálás volt. Amikor 1888-ban, kilenc évvel a munka megkezdése után elkészült az első (A–B) kötet, előszavában volt egyetlen sor, de az felért egy oldalnyi szirupos áradozással, és hihetetlenül boldoggá tette a külső munkatársat, nem utolsósorban

azért, mert volt olyan diszkrét, hogy ne hívja fel kívülállók figyelmét az ő sajátos helyzetére. Annyit közölt elegáns egyszerűséggel: „Dr. W. C. Minor, Crowthorne.”

Az oxfordi csapat nemcsak hálás volt, de roppant tanácstalan is, és senki sem volt olyan tanácstalan, mint Murray. Ki ez a ragyogó eszű, különös, mérhetetlenül igényes ember? Murray hasztalanul érdeklődött. Crowthorne nem egészen hatvanöt kilométerre volt Oxfordtól, ami Readingen át egy óra alatt elérhető a Great Western Railway valamelyik járatával. Hogyhogy senki sem találkozott még ezzel a disztिंगvált, energikus, készséges férfúval? Aki ennyire ért a lexikográfiához, ennyire energikus, és korlátlan szabadidővel rendelkezik, hogyhogy még sosem látogatta meg a szentélyt, ahova számlálatlanul küldte felajánlásait? Miért nem érdeklődik? Minek örül? Talán gyengélkedik, beteg vagy fél? Csak nem tart az oxfordi nagyságok társaságától?

Az egyre sűrűbb homály egy átutazó könyvtáros kollégának köszönhetően oszlott el, aki 1889-ben felkereste Murrayt a Scriptoriumban, ahol komolyan elbeszélgettek, egyebek közt a lexikográfiáról is. Közben mintegy melleleg hivatkozott a crowthorne-i doktorra.

Milyen emberséges volt hozzá a derék James Murray, jegyezte meg a tudós.
– Milyen jó volt a mi szegény dr. Minorunkhoz.

Döbrent hallgatás következett. A Scriptorium szerkesztői és titkárai, akik véletlenül fültanúi voltak a beszélgetésnek, valósággal megkövültek. A fejek egyszerre fordultak főnökük és látogatója felé.

– *Szegény* dr. Minorhoz? – kérdezte Murray ugyanolyan zavartan, mint mindazok, akik most a fülüket hegyezték. – *Hogy érti ezt?*” (Winchester 2021, 159-165.)

Felhasznált irodalom

- Agius, M., & Grech, A. (2025). The Death of Victims as a Result of Schizophrenia or Other Serious Mental Illness: What Have We Learnt over the Years? *Psychiatria Danubina*, 37(suppl 1): 446-449.
- Beccaria, C. (1999): A bűnökről és a büntetésekről. Osiris Kiadó, Budapest
- Goldenson, J. – Brodsky, S. L., – Perlin, M. L. (2022): Trauma-informed forensic mental health assessment: Practical implications, ethical tensions, and alignment with therapeutic jurisprudence principles. *Psychology, Public Policy, and Law*, 28(2): 226.
- Hanafy, H. (2021): Bentham: Punishment and the utilitarian use of persons as means. *Journal of Bentham Studies*, 19(1): 1-23.
- Farkash-Lapid H. – Idisis, Y., – Walsh, S. D. (2025): When the murderous phantasy is fulfilled: aggression and its place in psychotherapy with patients who committed murder in a psychotic state. *Journal of Criminal Psychology*, 1-19.
- Kupchik, A., – Henry, F. A. (2023): Generations of criminalization: Resistance to desegregation and school punishment. *Journal of research in crime and delinquency*, 60(1): 43-78.
- Nowak, U. – Wood, J. – Dinu, A. N. – Wittkamp, M. F. – Clamor, A. – Oravecz, Z., – Lincoln, T. M. (2023). Are paranoid ideation and hallucination spectrum experiences differently associated with affect dynamics? A continuous-time modeling approach. *Emotion*, 23(5): 1294- 1305.
<https://doi.org/10.1037/emo0001150>

- Pierog A. – Szabados, Gy. (2012): Vezetés és döntés sajátosságai civil szervezetekben. A virtuális intézet Közép-Európa kutatására közleményei IV. 1-2(7-8): 59-65.
- Szabados Gy. – Berde Cs. (2017): Döntéshozatal. In: Bábosik M. (szerk.): Vezetés a közjó szolgálatában: Közpénzügyi gazdálkodás és menedzsment. Typotex Kiadó, Állami Számvevőszék, Budapest, pp. 347-373.
- Tihanyi, M. (2022). A bűn és büntetés etikája. Belügyi Szemle, 70(4. ksz.): 103-119.
- Vári, V. (2026). A bűnözés, mint társadalmi jelenség-elméleti nézőpontok és tudományos magyarázatok. International Criminal Geographical Association
- Winchester, S. (2021): A professzor és az őrült. Park Kiadó, Budapest

URL1: <https://www.simonwinchester.com/bio>

Alexandre Dumas: Monte Cristo grófja

Kulcsszavak: börtön, hatalommal való visszaélés, bűn és bűnösség, igazságszolgáltatás

Alexandre Dumas (URL1)

Dumas 1802-ben született a franciaországi Villers-Cotterêts városában. Különleges családi háttérrel rendelkezett, amely később identitására és irodalmi látásmódjára is jelentős hatást gyakorolt. Apja, Thomas-Alexandre Dumas a francia forradalom és a napóleoni háborúk egyik kiemelkedő katonai vezetője volt (Schopp 1997).

A család azonban az apa korai halála után elszegényedett, így a fiatal Dumas már gyermekkorában megtapasztalhatta a társadalmi kiszolgáltatottságot és az egyenlőtlenségek következményeit.

Az ifjú nem részesülhetett magas szintű formális oktatásban, műveltségének jelentős részét önképzéssel szerezte meg. 1822-ben a húszéves Dumas a francia fővárosba, Párizs költözött, ahol eleinte hivatalnoki munkát vállalt. Már fiatalon vonzotta az irodalom és a színház világa. A korabeli Franciaországban a romantika kibontakozásának időszaka zajlott, amelynek

meghatározó alakjai közé tartozott például Victor Hugo és Alfred de Vigny. Dumas hamar bekapcsolódott a romantikus irodalmi körök életébe és első jelentős sikereit drámaíróként érte el. Az 1840-es évektől Dumas egyre inkább a folytatásos regények felé fordult, amelyek aztán nemcsak Franciaországban, hanem egész Európában ismertté tették nevét. Dumas nemcsak íróként volt aktív, részt vett az 1830-as és az 1848-as politikai mozgalmakban, támogatta a liberális és republikánus eszméket, valamint kapcsolatot ápolt számos korabeli politikussal és művésszel. Óriási irodalmi sikerei ellenére Dumas szinte egész életében pénzügyi nehézségekkel küzdött. Fényűző életmódot folytatott, jelentős összegeket költött, így élete végén jelentős adósságokkal küzdött. 1870-ben, 68 évesen távozott el a világból a franciaországi Puys településen. Munkássága azonban tovább élt, és művei a világirodalom legolvasottabb alkotásai közé tartoznak.

A 19. századi francia irodalom egyik legismertebb alakja, Alexandre Dumas nem tartozott a kriminológia tudományának művelői közé, műveiben mégis visszatérő témaként jelenik meg a bűn, a büntetés, az igazságszolgáltatás működése, valamint a hatalom és az egyén konfliktusa.

Dumas műveiben a bűn fogalma ritkán jelenik meg egyszerű jogi kategóriaként. Szereplői sokszor nem azért válnak „bűnössé”, mert valóban törvényt sértettek, hanem azért, mert politikai ellenfelek, társadalmi kívülállók vagy olyan személyek, akik útjában állnak a hatalom birtokosainak. Regényei világában a „bűnös” és az „elítelt” kategóriája gyakran elválik egymástól. A jogi értelemben vett bűnösség nem feltétlenül esik egybe az erkölcsi felelősséggel, és sok esetben maga az igazságszolgáltatási rendszer válik az igazságtalanság eszközévé.

A *Monte Cristo grófia* Dumas legismertebb regénye. A regény főhőse, Edmond Dantès, fiatal tengerész, aki életének egyik legboldogabb időszakát éli: sikeres szakmai pályafutás előtt áll, hamarosan megházasodhat, és

társadalmi felemelkedése is biztosnak látszik. Dantès azonban olyan emberek érdekeit sérti, akik féltékenyek rá vagy félnek tőle. Danglars irigylő szakmai sikerei miatt, Fernand vetélytársat lát benne Mercédès szerelméért, Villefort pedig politikai karrierjét félti attól az információtól, amelyet Dantès tudtán kívül birtokol. A főhős ellen ezért olyan összeesküvés szerveződik, amelynek eredményeként bűnözőként kezelik, holott semmilyen bűncselekményt nem követett el. A vád alapja egy politikai tartalmú levél, amelynek kézbesítésével bízták meg, ám annak valódi jelentőségéről semmit sem tud. A regény egyik legfontosabb üzenete éppen az, hogy a büntetőeljárás nem az igazság feltárására, hanem előre meghatározott politikai és személyes érdekek kiszolgálására irányul. Dantès tehát nem azért kerül börtönbe, mert bűnös, hanem azért, mert másoknak érdekében áll bűnössé tenni. A modern kriminológiában ezt a jelenséget részben a címkézéselmélet (labelling theory) segítségével lehet értelmezni. A címkézéselmélet szerint a társadalom nem egyszerűen felismeri a bűnözőt, hanem bizonyos esetekben maga hozza létre a „bűnöző” státuszt azzal, hogy egy személyre ráruházza ezt a címkét (Braithwaite 1989). Dantès esetében pontosan ez történik. A társadalom szemében politikai fogollyá, majd veszélyes személlyé válik, miközben valójában ártatlan. A bűnösség társadalmi konstrukcióvá válik, amelyet a hatalom és az intézmények teremtenek meg.

Dumas más műveiben is számos hasonló gondolat jelenik meg. Szereplői gyakran olyan emberek, akik a társadalmi hierarchia alsóbb rétegeiből származnak, vagy valamilyen okból kívülállónak számítanak. Az ő esetükben a jog nem mindig védelmet jelent, hanem sokszor az elnyomás eszközeként működik. Ez a szemlélet különösen közel áll a kritikai kriminológia későbbi megközelítéseihez, amelyek szerint a büntető igazságszolgáltatás nem minden társadalmi csoporttal bánik egyformán, és

a hatalommal rendelkező személyek gyakran képesek befolyásolni a bűn és a bűnösség meghatározását (Stowe, 1976). A Monte Cristo grófjában ezért a valódi kérdés nem az, hogy Edmond Dantès követett-e el bűncselekményt, hanem az, hogy miként válhat egy ártatlan ember a büntető rendszer áldozatává. Dumas figyelme így nem elsősorban a bűnelkövetőre, hanem a jogrendszer működésére, a korrupcióra, a politikai befolyásra és az igazságszolgáltatás sebezhetőségére irányul. Ebből a szempontból a regény a mai kriminológiai gondolkodás számára is rendkívül aktuális, hiszen olyan kérdéseket vet fel, mint a téves ítéletek, a hatalommal való visszaélés, a politikai foglyok helyzete vagy az igazságszolgáltatás legitimitása (Hemmings, 1979).

A regény rövid bemutatása

A regény keletkezésének hátterében egy valós történet állt. Dumas munkatársa és történeti forráskutatója, Auguste Maquet egy rendőrségi iratokon alapuló esetet talált a párizsi levéltárban. Az ügy főszereplője egy François Picaud nevű férfi volt, akit a napóleoni korszakban hamis feljelentés alapján börtönbe juttattak. Picaud hosszú éveket töltött fogságban, majd szabadulása után bosszút állt azokon, akik ártatlanul elárulták. Dumas fantáziáját különösen megragadta az ártatlanul elítélt ember sorsa. A történetben nem csupán egy személyes tragédiát látott, hanem annak példáját is, hogy a büntető igazságszolgáltatás milyen könnyen válhat politikai és személyes érdekek eszközévé. A valós eseményeket jelentősen kibővítette, és létrehozta Edmond Dantès alakját, aki a francia irodalom egyik legismertebb foglya és bosszúálló hőse lett. A Monte Cristo grófja így nem egyszerű kalandregényként született meg, a mű ugyanis a mai kriminológiai gondolkodás számára is fontos kérdéseket vet fel: miként működik a hatalommal való visszaélés, milyen következményei vannak a

téves vagy konstruált vádaknak, hogyan formálja az embert a hosszú fogvatartás, és vajon helyreállítható-e az igazság egy olyan rendszerben, amely egyszer már kudarcot vallott. Ezek a kérdések teszik a regényt több mint másfél évszázad elteltével is aktuálissá.

A Monte Cristo grófia 1844 és 1846 között folytatásokban jelent meg. A regény elején Edmond Dantès tizenkilenc éves, tehetséges és becsületes tengerész. A Pharaon nevű hajó első tisztjeként tér vissza Marseille-be, ahol fényes jövő vár rá. Hajótulajdonosa kapitánnyá kívánja kinevezni, emellett hamarosan feleségül veheti menyasszonyát, Mercédèst. Boldogsága azonban több ember irigységét is kiváltja. Danglars, a hajó könyvelője féltékeny szakmai sikereire, Fernand Mondego szerelmi riválisként tekint rá, Caderousse pedig passzívan szemléli az ellene szőtt összeesküvést. A három férfi névtelen feljelentést fogalmaz meg, amely szerint Dantès bonapartista összeesküvő, aki titkos politikai üzeneteket szállít. A feljelentés alapján letartóztatják. Ügye Villefort királpárti ügyész elé kerül, aki felismeri, hogy a levél, amelyet Dantès szállított, saját apját kompromittálhatja. Karrierje védelmében ezért eltitkolja az igazságot, és a fiatalembert bírósági eljárás nélkül a Château d'If erődbörtönbe zárátja.

A regény egyik legfontosabb része Dantès fogságának története. A Château d'If nem csupán fizikai börtönként jelenik meg, hanem a teljes társadalmi és jogi kirekesztettség szimbólumaként. Az első években Dantès kétségbeesik. Nem érti, miért büntetik, elveszíti hitét az igazságszolgáltatásban és az emberekben. Többször az öngyilkosság gondolata is felmerül benne. Fordulatot jelent találkozása Abbé Faria pappal, aki egy szomszédos cellából alagutat ásva jut el hozzá. Faria a regény egyik legfontosabb alakja. Tanítóként, mentorként és apafiguraként jelenik meg. A következő években megtanítja Dantèsnek a történelmet, a filozófiát, a matematikát, az idegen nyelveket és a politikát. A tudatlan matróból

rendkívül művelt, intelligens és stratégiai gondolkodású férfit formál. Faria emellett feltárja előtte letartóztatásának valódi okait is, és megnevezi az összeesküvés résztvevőit. Halála előtt pedig elárulja egy hatalmas kincs rejtekhelyét a Monte Cristo-szigeten. Faria halála után Dantès merész tervet hajt végre. A halott pap helyére bújik a hullazsákba, így a börtönőrök a tengerbe dobják. A fiatalember megszökik, majd hosszú kalandok után megtalálja a Monte Cristo-szigeten elrejtett mesés vagyont. A kincs birtokában új identitást hoz létre. Megszületik Monte Cristo grófja, a rendkívül gazdag, titokzatos és befolyásos arisztokrata. A korábbi Edmond Dantès látszólag megszűnik létezni.

A regény második, terjedelmes része a bosszú története. Monte Cristo évekig készül arra, hogy megbüntesse mindazokat, akik tönkretették az életét. Danglars időközben gazdag bankárrá vált. Fernand katonai és politikai karriert futott be, majd grófi rangot szerzett. Villefort magas rangú ügyészként Franciaország egyik legbefolyásosabb jogi szereplőjévé emelkedett. Monte Cristo rendkívül kifinomult stratégiát dolgoz ki. Nem egyszerűen megöli ellenfeleit, hanem saját bűneik következményeivel szembesíti őket. Manipulációval, információkkal és gondosan megtervezett helyzetekkel fokozatosan lerombolja társadalmi helyzetüket. Fernand múltbeli árulásai nyilvánosságra kerülnek, ami becsületének elvesztéséhez és öngyilkosságához vezet. Villefort családi tragédiák sorozatán keresztül fokozatosan összeomlik. Danglars elveszíti vagyonát és társadalmi státuszát.

A regény végére Dantès rádöbben, hogy a bosszú nem jelent teljes megoldást. Bár ellenségei megbűnhődnek, ártatlan emberek is szenvednek a folyamat során. Egyre inkább felismeri, hogy nem válhat büntetlenül az isteni igazságszolgáltatás eszközévé. Ez a felismerés a mű egyik legfontosabb erkölcsi fordulópontja. A regény nem a bosszú dicsőítése,

hanem annak bemutatása, hogy az igazságtalanság által megsebzett ember maga is veszélyesen közel kerülhet ahhoz, hogy hasonló károkat okozzon másoknak.

A regény kriminológiai üzenetei

A Monte Cristo grófja olyan kriminológiai kérdéseket feszeget, amelyek bőven megelőzték korát. A bűn és a bűnösség társadalmi konstrukciója a regény egyik legfontosabb kriminológiai tanulsága, azaz, hogy a bűnösség nem mindig azonos a tényleges bűnelkövetéssel (Tihanyi 2022). A regény így azt mutatja be, hogy a bűnösség gyakran hatalmi konstrukcióként jelenik meg. A hatalommal való visszaélés és az igazságszolgáltatás korrupciója a mű egyik „főszereplője” tulajdonképpen, amely kiemeli, hogy a modern kritikai kriminológia szerint a büntető igazságszolgáltatás nem mindig semleges intézmény, hanem bizonyos társadalmi érdekeket szolgálhat. Villefort alakja ennek irodalmi megtestesítője. Az ártatlanul elítéltek problémája szintén a modern kriminológia egyik legismertebb eleme, az úgynevezett *wrongful conviction* (téves elítélés) (Garrett, 2020). A regény rávilágít arra, hogy az igazságszolgáltatás hibái nem pusztán jogi problémák, hanem súlyos emberi és társadalmi következményekkel járnak. A bosszú, mint alternatív igazságszolgáltatás a regényben, avagy a *vigilante justice* (önbíráskodó igazságszolgáltatás) klasszikus példája. A főhős úgy érzi, hogy az állam kudarcot vallott, a jogrendszer nem képes helyreállítani az igazságot, ezért neki kell büntetnie az elkövetőket. Ez a gondolkodásmód számos modern társadalomban is megjelenik, amikor az emberek elveszítik bizalmukat az igazságszolgáltatásban. A regény ugyanakkor arra is figyelmeztet, hogy az önbíráskodás könnyen újabb igazságtalanságokat szülhet. A bosszú pszichológiája szintén élesen megjelenik a műben, Dantès hosszú éveken át kizárólag a megtorlásnak él. A modern kriminológiai és

pszichológiai kutatások szerint a bosszú ritkán vezet valódi elégtételhez. A regény végére Dantès maga is felismeri, hogy a megtorlás nem hozza vissza elveszett éveit, a büntetés nem szünteti meg a traumát és az igazság és a bosszú nem ugyanaz. Ez a felismerés a mű egyik legfontosabb morális tanulsága. És végezetül a társadalmi egyenlőtlenség szerepe kapcsán a regényben jól látható, hogy a társadalmi státusz jelentősen befolyásolja az igazságszolgáltatás működését. A hatalommal rendelkező szereplők manipulálják a jogrendszert, eltítkolják cselekményeiket és elkerülik a felelősségre vonást. Dantès egyszerű tengerészként védtelen a politikai és gazdasági elit érdekeivel szemben. Ez összhangban áll a konfliktuselméleti kriminológia azon tételével, hogy a büntető igazságszolgáltatás gyakran a társadalmi erőviszonyokat tükrözi.

A börtön, mint a regény egyik legfontosabb szimbóluma

Általánosságban a börtön hagyományosan a társadalmi kontroll intézményeként jelenik meg, amelynek célja a szabadságelvonnás révén a társadalom védelme, a jogsértő magatartások szankcionálása, valamint ideális esetben az elítéltek reszocializációja, reintegrációja, rehabilitációja. Alexandre Dumas *Monte Cristo grófja* című regénye különösen érdekes ebből a szempontból, mivel a mű központi alakjának, Edmond Dantèsnek a személyiségfejlődése szinte teljes egészében egy hosszú börtönbüntetés következményeként bontakozik ki. A Château d'If börtöne nem pusztán cselekményelemként szolgál, hanem olyan társadalmi és pszichológiai térként jelenik meg, amely alapvetően átalakítja az egyén identitását, gondolkodásmódját és erkölcsi világképét. A regény különleges értéke, hogy a börtön hatásait nem kizárólag negatív vagy pozitív jelenséggént ábrázolja, hanem egyszerre mutatja be annak fejlesztő és romboló következményeit.

Dantès bebörtönzésekor fiatal, optimista és társadalmilag jól integrált személy. Château d’If falai között azonban fokozatosan megszűnnek azok a társadalmi kötelékek, amelyek korábban identitásának alapját jelentették. Elveszíti családját, menyasszonyát, szakmai szerepét és társadalmi státuszát. A fogság első éveiben a teljes reményvesztettség állapotába kerül, amely jól illusztrálja a hosszú távú izoláció pszichológiai következményeit. A modern börtönkutatások szerint a tartós bezártság vagy az erősen korlátozott emberi kapcsolatok depresszióhoz, szorongáshoz, identitásvesztéshez és tanult tehetetlenséghez vezethetnek. Dantès kezdeti lelkiállapota számos ponton megfeleltethető ezeknek a jelenségeknek. A regény ezzel érzékletesen mutatja be, hogy a szabadságelvönás nem csupán fizikai korlátozás, hanem mély pszichológiai beavatkozás is az egyén életébe.

A történet fordulópontját Abbé Faria megjelenése jelenti. A tudós pap személyében Dantès olyan mentorra talál, aki képes megtörni az intézményi izoláció negatív hatásait. Kapcsolatuk túlmutat a hagyományos rabtársi viszonyon: Faria tanárrá, nevelővé és szellemi vezetővé válik. A börtön ebben az összefüggésben paradox módon az önfejlesztés helyszínévé alakul. Faria segítségével Dantès történelmet, filozófiát, matematikát, természettudományokat és nyelveket tanul. Az egykori tengerész fokozatosan rendkívüli műveltségre tesz szert, amely lehetővé teszi számára, hogy később sikeresen mozogjon a társadalom legmagasabb köreiben is. Ez a folyamat bizonyos mértékig összhangban áll a modern rehabilitációs elméletekkel. A reszocializációs megközelítések szerint az oktatás és a készségfejlesztés hozzájárulhat a személyiség fejlődéséhez és az egyén társadalmi alkalmazkodóképességének növeléséhez (Ürmösné Simon 2019). Bár Dantès esetében nem intézményes rehabilitációról van szó, a Fariával való kapcsolat mégis bizonyítja, hogy az emberi kapcsolatok és a tudás megszerzése képes ellensúlyozni a fogság bizonyos káros hatásait. A

regény ezzel arra utal, hogy a börtön nem szükségszerűen csupán büntető funkcióval rendelkezik. Megfelelő körülmények között a személyiség fejlődésének színterévé is válhat. Dumas azonban nem idealizálja ezt a folyamatot, hiszen Dantès intellektuális fejlődése egyidejűleg egy másik, sokkal problematikusabb személyiségváltozással is együtt jár.

A fogság éve alatt ugyanis Dantès nemcsak tudásban gazdagodik, hanem alapvetően megváltozik a világról alkotott képe is. A börtön előtti Edmond Dantès hisz az emberek jóindulatában és az igazságszolgáltatás méltányosságában. A börtönből szabaduló személy azonban már egészen más értékrenddel rendelkezik. A korábbi naivitás helyét fokozatosan a gyanakvás veszi át. Míg korábban természetesnek tekintette az emberi kapcsolatok őszinteségét, később minden társadalmi interakció mögött érdekeket és rejtett motivációkat keres. A bizalom helyére a stratégiai gondolkodás lép. Dantès minden cselekedetét tudatos tervezés, számítás és kontroll jellemzi. Kriminológiai és pszichológiai szempontból ez az átalakulás jól értelmezhető traumatikus alkalmazkodási folyamatként. A súlyos igazságtalanságot elszenvedő személyek gyakran olyan túlélési mechanizmusokat alakítanak ki, amelyek hosszú távon megváltoztatják társas kapcsolataikat és érzelmi működésüket. A bizalomvesztés, az érzelmi távolságtartás és a fokozott kontrolligény gyakori következményei a tartós traumának. A Monte Cristo grófja identitás valójában egy új személyiség megszületését jelenti. Dantès szimbolikus értelemben meghal a börtönben, és helyét egy új ember veszi át. Ez az új identitás azonban már nem a társadalmi integrációra, hanem a múlt sérelmeinek megtorlására épül.

Pönológiai szempontból tehát a regény egyik legfontosabb tanulsága, hogy a börtön egyaránt fejlesztheti és ugyanakkor torzíthatja is az egyén személyiségét. A Château d'If börtöne nemcsak helyszín, hanem társadalmi laboratóriumként is értelmezhető. A regényben a börtön olyan társadalmi

térként jelenik meg, amely alapvetően meghatározza a fogvatartottak identitását, társadalmi kapcsolatait és életlehetőségeit. Ebből a szempontból If vára a modern börtönintézmények előképeként, sőt a XX. századi börtönszociológia által leírt „totális intézmény” korai irodalmi megjelenéseként is értelmezhető. Dantès rendkívüli tudása és intelligenciája végső soron nem társadalmi célokat szolgál, hanem a bosszú eszközévé válik. A hosszú éveken át elszenvedett igazságtalanság következtében személyiségének központi elemévé válik a megtorlás iránti igény. Úgy tekint magára, mint aki jogosult igazságot szolgáltatni azok felett, akik tönkretették az életét. Ez a gondolkodásmód az önbíráskodás egyik sajátos formájának tekinthető, amely akkor jelenik meg, amikor az egyén elveszíti bizalmát a hivatalos igazságszolgáltatási rendszerben.

Összegzésként tehát a Monte Cristo grófia a börtön személyiségformáló hatásának rendkívül összetett irodalmi ábrázolását nyújtja. A Château d’If tehát egyszerre jelenik meg a pusztulás és az újjászületés helyszínéként. Dumas regénye ezért jóval több egyszerű kalandtörténetnél. A mű olyan kriminológiai kérdéseket vet fel, amelyek a mai napig aktuálisak: képes-e a börtön valóban rehabilitálni az egyént? Lehetséges-e a személyiség pozitív fejlődése a szabadságvesztés körülményei között? És milyen következményekkel jár, ha az igazságszolgáltatás hibája miatt egy ártatlan ember éveket tölt fogságban? A regény válasza összetett: a börtön egyszerre képes felemelni és eltorzítani az embert, és e kettős hatás teszi Dantès történetét a kriminológiai elemzés számára különösen értékesé.

„Dantès eleinte még reménykedett. Valahányszor lépéseket hallott a folyosón, hirtelen felállt, és az ajtó felé fordult. Minden zajban a szabadulás hírnökét vélte felismerni. A lépések azonban mindig továbbhaladtak, vagy más ajtó előtt álltak meg. A remény, amely kezdetben éltette, napról napra

gyengült. Az idő múlásával egyre ritkábban emelkedett fel helyéről, egyre kevésbé hitt abban, hogy igazságot szolgáltatnak neki. Végül már nem a szabadulásra gondolt, hanem arra, hogy talán örökre elfelejtették. A magány, a csend és a bizonytalanság lassan felőrlötte lelkét; a remény helyét a kétségbeesés foglalta el.” (Dumas 1844/1963, 211.)

A Monte Cristo grófja című regény cselekménye jelentős részben épül a 19. századi igazságszolgáltatás, a korai kriminalisztika és a toxikológia elemeire. A történet kiindulópontja egy olyan igazságügyi visszaélés, amelyben Edmond Dantès-t egy koholt feljelentés alapján, tárgyalás és ítélet nélkül, politikai érdekekből börtönzik be, miután az ügyész megsemmisíti a mentőbizonyítékot. A regény későbbi szakaszában központi szerepet kap a családon belüli mérgezhullám, amelynek során Dumas pontosan mutatja be a korabeli mérgek, például a brucin hatásmechanizmusát és a klinikai tünetek lefolyását. Ebben a szálban d’Avrigny doktor alakja a modern igazságügyi orvosszakértők előfutáraként jelenik meg, aki felismeri az idegenkezűséget, és figyelmezteti a hatóságot a bűncselekményekre. Ezzel párhuzamosan bemutatásra kerül a mithridatizmus jelensége is, vagyis a szervezet hozzászoktatása a mérleghez a védetség kialakítása érdekében. A gróf bosszújának előkészítése a mai bűnügyi profilalkotásra és a fedett nyomozásra emlékeztet, hiszen Dantès álruhák és kiterjedt információs hálózat segítségével térképezi fel ellenségei múltbéli tetteit és pszichológiai gyengeségeit. A tárgyi bizonyítékok és a bűntény helyszíni rekonstrukciója szintén hangsúlyos, amikor a gróf a d’Auteuil-i házban lépcsőről lépcsőre feleleveníti a titkos csecsemőgyilkossági kísérletet az elkövetők előtt. A regény zárásaként a tárgyalótermi dráma hozza el a végkifejletet, ahol az élő bizonyítékként fellépő Benedetto vallomása omlasztja össze a vádhatóságot képviselő Villefort karrierjét és életét.

— o —

If vára

„Dantès áthaladt a hosszú, zezugos folyosókon, és végül megpillantott egy ajtót, amelyen vasrácsos kémlelőlyuk volt. A rendőrbiztos egy vaskalapáccsal háromszor megkopogtatta az ajtót. Dantès úgy érezte, mintha azok az ütések a szívéen koppantak volna. Az ajtó kinyílt, a két csendőr kissé meglökte a foglyot, aki még mindig habozott. Dantès végre átlépte a félelmes küszöböt, mögötte nagy zajjal becsukódott az ajtó. Most más levegőt szívott; romlott és nehéz levegőt. Börtönben volt.

Elég tiszta, de rácsos ablakú és retesszel elzárt helyiségbe vezették, amely nem félemlítette meg túlságosan. Különben is a fülébe csengtek még a királyi ügyészhelyettes szavai, a remény megannyi édes ígérete, és Dantès úgy érezte, hogy az ügyész hangja tele van szeretettel.

Már négy óra elmúlt, mire Dantès a szobájába vezették.

Mint mondtuk, március elseje volt, tehát hamarosan ráesteledett a fogolyra.

Minél kevésbé látott a sötétben, annál finomabbá vált a hallása. A legkisebb neszre, amely behatolt hozzá, felugrott és gyorsan az ajtónak tartott, abban a bizonyos hitben, hogy szabadon akarják engedni. A zaj azonban csakhamar elhalt más irányban, és Dantès visszaroskadt zsámolyára.

Vége este tíz óra felé, abban a pillanatban, amikor már-már elveszítette reménységét, újabb zajt hallott, s úgy vélte, hogy most az ő szobája felé közeledik valaki. Valóban, lépések visszhangoztak a folyosón, és megálltak az ő ajtaja előtt. A zárban kulcs fordult, megcsikordult a tolózár, megnyílt a tömör tölgyfa ajtó, és a sötét szobában hirtelen két fáklya vakító fénye villant fel.

E két fáklya világánál Dantès négy csendőr kardját és karabélyát látta megvillanni.

Előbb két lépést tett előre, de a fegyveres erő ilyen megnövekedése láttán hirtelen megállt.

- Értem jöttek? - kérdezte Dantès.

- Igen - felelte az egyik csendőr.

- A királyi ügyészhelyettes úr parancsára?

- Azt hiszem.

- Jól van - mondta Dantès -, kész vagyok követni magukat.

Az a meggyőződés, hogy Villefort úr küldött érte, egészen eloszlatta a szerencsétlen fiatalember félelmét. Nyugodtan, könnyed lépésekkel indult el, és maga helyezkedett el kísérői között.

A kapu előtt kocsi várakozott, a kocsis a bakon ült, és mellette egy csendőr.

- Én értem jött ez a kocsi? - kérdezte Dantès.

- Magáért - válaszolta az egyik csendőr -, szálljon fel.

Dantès valami megjegyzést akart tenni, de nyílt a kocsi ajtaja, és érezte, hogy meglökik. Nem tudott és nem is akart ellenállni, és egy pillanat múlva a kocsiban ült, két csendőr között. A másik kettő előtte ült a lócán, és a súlyos batár baljóslatú zajjal gördült el.

A fogoly a nyílásokra pillantott, és mindegyiken rácsot látott: börtönt cserélt csupán. Csakhogy ez a börtön valami ismeretlen cél felé haladt. A rács olyan sűrű volt, hogy az ujjá is alig fért el a rések között. Dantès azonban mégis felismerte, hogy a rue Caisserie-n, a rue Saint-Laurent-on és a rue Taramison haladnak keresztül, és a rakodópart felé tartanak.

A kocsi rácsai és annak a háznak rácsai között, amely mellett elhajtottak, felcsillantak a poggyászmegőrző épületének fényei.

A kocsi megállt, az altiszt leszállt, és az őrséghez lépett. Előjött tizenkét katona, és sorfalat állt. Dantès a rakodópart utcai lámpásainak fényénél ismét látta a fegyverek villanását.

"Vajon énmiattam használják ezt a nagy fegyveres erőt?" - tűnődött.

Az altiszt azzal, hogy kinyitotta a kulcsra záródó kocsi ajtaját, beszéd nélkül is megfelelt e kérdésre; mert Dantès látta, hogy a két sor katona között utat hagytak neki a kocsitól a kikötőig.

Először a két csendőr szállt le, aki elől ült a padon, utána Dantèst szállították le, majd követték azok, akik közrefogták. Egy csónak felé indultak, amelyet a vámőrség egyik tengerésze láncsal a rakodópart mellett tartott. A katonák bárgyú kíváncsisággal nézték, amint Dantès elhaladt előttük, s egy pillanat múlva már a csónak farában ül, most is a négy csendőr között. Az altiszt a csónak elején foglalt helyet. Egy erős lökés eltávolította a csónakot a parttól, négy legény nagy erővel a Pilon-gát felé evezett. Valaki kiáltott a csónakban, mire a kikötőt elzáró lánc leereszkedett, és Dantès az úgynevezett Frioulban, vagyis a kikötőn kívül találta magát.

A fogoly először nagyon megörült, hogy szabad levegőre került. A levegő már csaknem a szabadságot jelenti. Tele tüdővel élvezte hát azt az élénk szellőt, amely szárnyán hozza az éjszaka és a tenger minden ismeretlen illatát. De azért mindjárt fel is sóhajtott. Elhaladt a Réserve-kert előtt, ahol még aznap reggel, mielőtt letartóztatták volna, olyan nagyon boldog volt, és ahonnét két ablak fénylő nyílásán vidám báli zsvaj szűrődött ki.

Dantès összetette a kezét, szemét az égre emelte. Imádkozott.

A csónak folytatta útját. Elhagyta a Tête de Mort-t, szembekerült a Pharo-öböllel, és meg akarta kerülni a parti ágyúüteget. Ezt Dantès sehogy sem értette.

- De hát hová visznek? - kérdezte az egyik csendőrtől.

- Mindjárt megtudja.

- De mégis...

- Semmiféle felvilágosítást sem adhatunk.

Dantès félig-meddig katona volt. Lehetetlenségnek tartotta, hogy olyan alárendelteket faggasson, akiknek nem szabad felelniük. Elhallgatott.

Most a legkülönösebb gondolatok cikáztak végig agyán: mivel nagy utat nem lehet ilyen kis csónakon megtenni, és mivel semmiféle lehorgonyzott hajó sem volt azon az oldalon, amely felé tartottak, bizonyára leteszik valahol távol a parttól, és azt mondják, hogy szabad. Nem volt megkötözve, meg sem kísérelték, hogy megbilincseljék, s ő mindezt jó jelnek vélte. És egyébként is nem azt mondta-e az ügyészhelyettes, aki hozzá olyan jóságos volt, hogy ha nem ejti ki ezt a végzetes Noirtier nevet, nincs mitől tartania? És Villefort nem az ő jelenlétében semmisítette-e meg azt a veszedelmes levelet, amely egyetlen bizonyíték lett volna ellene?

Némán és elgondolkodva várt tehát, s a tengerész sötéthez és messzeséghez edzett tekintetével igyekezett áthatolni az éjszaka homályán.

Bal felől elhagyták Ratonneau szigetét, amelyen fény világított, és csaknem az egész part mentén végighaladva, a katalánok kis öbléhez érkeztek. Itt a fogoly tekintete éberebb lett: itt volt Mercédès, és Dantès minduntalan egy bizonytalanul kirajzolódó női alakot vélt felbukkanni a komor parton.

Hogy is nem érezte meg Mercédès, hogy kedvese itt halad, tőle háromszáz lépésnyire?

A katalánoknál csak egyetlen fény világított. Dantès észrevette, hogy ez a világosság menyasszonya szobájából jön. Csak Mercédès virrasztott a kis telepen. Ha Dantès egy nagyot kiált, menyasszonya bizonyára meghallotta volna.

De valami álszemérem visszatartotta. Mit szólnának ezek az emberek itt, akik nézik, ha kiáltozni kezdene, mint valami eszeveszett? Néma maradt hát, de tekintetét nem vette le a fényről.

Eközben a csónak folytatta útját. A fogoly azonban nem a csónakra gondolt, hanem Mercédèsre.

Egy dombocska hajlata eltakarta a fényt. Dantès hátrafordult, és észrevette, hogy a csónak kiért a nyílt tengerre.

Mialatt saját gondolataiba mélyedve maga elé nézett, az evezőket vitorlákkal cserélték fel, és a csónakot most a szél vitte előre.

Bármennyire is idegenkedett Dantès attól, hogy újabb kérdéseket intézzon a csendőrhöz, mégis közelebb férkőzött hozzá.

- Bajtárs - mondta -, lelkiismerete nevében és katona voltára hivatkozva könyörgök, legyen irgalmas, és válaszoljon nekem. Dantès kapitány vagyok, becsületes és jó francia ember. Nem tudom, miféle áruházzal vádolnak. Hová visznek? Mondja meg, és tengerészbecsületemre, alávetem magam a parancsoknak, és beletörődöm sorsomba.

A csendőr megvakarta a fülét, és bajtársára nézett. Az vállat vont, mint aki azt mondja: "Azt hiszem, most már ennek semmi akadálya." Az első csendőr Dantèshez fordult.

- Maga marseille-i és tengerész - mondta. - Tőlem kérdezi hát, hová megyünk?

- Igen, mert szavamra mondom, nem tudom.

- Nem is sejti?

- Egyáltalán nem.

- Lehetetlen.

- Arra esküszöm, ami a világon a legszentebb nekem. Feleljen, az isten szerelmére!

- És a parancs?

- A parancs nem tiltja meg önnek, hogy tudtomra adja azt, amit tíz perc, félóra vagy esetleg egy óra múlva úgyis megtudok. Csak a bizonytalanság évszázadaitól kímél meg engem. Úgy kérdezem öntől, mintha a barátom volna. Nézze: nem akarok sem fellázadni, sem elmenekülni. Ezt egyébként nem is tudnám megtenni. Hová megyünk?

- De hát hacsak nincs bekötve a szeme, ha valaha is kihajózott Marseille kikötőjéből, mégiscsak ki kell találnia, hova megy?

- Nem.

- Akkor hát nézzen körül.

Dantès felállt, természetesen arrafelé nézett, amerre a csónak tartott. Száz ölnyire maga előtt megpillantotta azt a fekete és meredek sziklát, amelyen, mint egy nagy kőhalmaz, If komor vára emelkedett.

Ez a különös alakú épület, ez a börtön, mélységes borzadást kelt. Ez az erő három évszázad óta táplálja Marseille-t gyászos hagyományaival. Dantèsnek eszébe sem jutott ez a vár, de amint megpillantotta, úgy érezte magát, mint a halálraítélt, ha megpillantja a vérpadot:

- Ó, Istenem! - kiáltott fel. - If vára! Minek megyünk oda?

A csendőr elmosolyodott.

- Csak nem azért, hogy oda bezárjanak? - folytatta Dantès. - If vára állami börtön, igen veszedelmes politikai bűnözők számára. Én nem követtem el semmiféle büntettet. Vannak talán If várában vizsgálóbírák vagy valamilyen igazságügyi tisztviselők?

- Azt hiszem - válaszolta a csendőr -, nincs más, csak az igazgató, a börtönőrök, a várórség és a jó falak. Ugyan, ugyan, barátom; ne adja már annyira az ártatlant, mert még azt találom hinni, hogy hálából tréfát űz belőlem.

Dantès úgy megszorította a csendőr kezét, hogy az majd eltört.

- Azt állítja hát - mondta -, azért hurcolnak If várába, hogy börtönbe vessenek?

- Ez valószínű - felelte a csendőr -, de azért, pajtás, semmi esetre se szorítsa úgy a kezemet.

- Minden bírói vizsgálat, minden formaság nélkül?

- A formaságoknak eleget tettek, a vizsgálatokat befejezték.

- Így hát Villefort úr minden ígérete ellenére?

- Azt nem tudom, vajon Villefort úr tett-e magának ígéretet - jelentette ki a csendőr -, de annyit tudok, hogy If várába megyünk. Nono! Mit csinál? Hé, bajtársak, ide gyertek!

Dantès egy villámgyors mozdulattal a tengerbe akarta vetni magát, de a gyakorlott szemű csendőr észrevette szándékát. Abban a pillanatban, amikor lába felemelkedett, négy izmos kéz kapta el.

Dühében üvöltve zuhant vissza a hajó fenekére.

- Hát így állunk? - kiáltott a csendőr, és Dantès mellére térdelt. - Helyes, hogy így tartja meg tengerész-becsületszavát? Így higgyen az ember a nagy fogadkozásoknak! No de most már, kedves barátom, egyetlen mozdulat, és golyót röpítek a fejébe. Az első parancsot megszegtem, de felelek érte, hogy a másodikat nem szegem meg.

És karabélyát valóban Dantèsre szegezte. A fiatalember érezte, hogy a puskacső vége a halántékát súrolja.

Átvillant rajta, hogy megteszi a tiltott mozdulatot, és így erőszakosan végez azzal a váratlan szerencsétlenséggel, amely reá szakadt, és egy keselyű karmaként szorítja. De azután arra gondolt, hogy ez a szerencsétlenség nem lehet tartós, éppen azért, mert váratlanul tört rá, és ismét eszébe jutottak Villefort úr ígéretei is. És valljuk be: rútúnak és sivárnak találta, hogy egy csendőr kezétől pusztuljon el egy csónak fenekén.

Így hát vadul ordítva zuhant vissza a csónak aljára, és a kezét harapdálta dühében. Csaknem ugyanakkor erős lökés rázta meg a csónakot. Az egyik hajóslegény kiugrott arra a sziklára, amelyet a kis csónak orra érintett: kötél csavarodott le a csigáról, és Dantès megértette, hogy megérkeztek és kikötnek.

Őrei, akik karjánál és ruhája gallérjánál fogták, valóban kényszerítették rá, hogy felálljon, kiszálljon, majd a citadella kapujához vezető lépcsőre vonszolták, az altiszt pedig szuronyos puskával haladt mögötte.

Dantès most már lemondott minden céltalan ellenállásról. Lassúságát inkább bágyadság, semmint ellenkezés okozta, Kábult volt, és támolygott, mint aki részeg. Újra katonákat látott, akik a meredek lejtőn zárkóztak fel, érezte, hogy lépcsőn kell emelgetnie lábát, hogy átmegy egy kapu alatt, és hogy ez a kapu becsukódik mögötte.” (Dumas 1844/1963, 50-53.)

Felhasznált irodalom

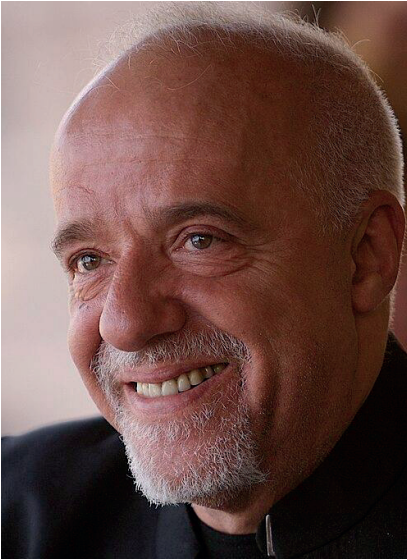
- Braithwaite, J. (1989): *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge University Press, Cambridge
- Dumas, A. (1844): *Monte Cristo grófja* I. Ford. Csetényi Erzsi. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- Garrett, J. Brandon (2020): „Wrongful Convictions.” *Annual Review of Criminology*, Vol. 3, Annual Reviews, Palo Alto (CA)
- Hemmings, F. W. J (1979): *The King of Romance: A Portrait of Alexandre Dumas*. Hamish Hamilton, London
- Schopp, C. (1997): *Alexandre Dumas. Génie de la vie*. Fayard, Párizs
- Stowe, S. Richard (1976): *Alexandre Dumas, Père*. Twayne Publishers, Boston (MA)
- Tihanyi, M. (2022). A bűn és büntetés etikája. *Belügyi Szemle*, 70(4. ksz.): 103-119.
- Ürmösné Simon Gabriella: *Amazing Penal Institutions and Dwelling Circumstances of Inmates*. INTERNAL SECURITY 11 : 2 pp. 179-190, 11 p. (2019)

URL1:

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Alexandre_Dumas_\(%C3%ADr%C3%B3,_%1802%E2%80%931870\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Alexandre_Dumas_(%C3%ADr%C3%B3,_%1802%E2%80%931870))

Paulo Coelho: Tizenegy perc

Kulcsszavak: prostitúció, kiszolgáltatottság, társadalmi mobilitás

Paulo Coelho de Sousa 1947-ben született Rio de Janeiroban. Középosztálybeli katolikus szülei mérnöki pályára szánták, erősen lázadó, művészi életre vágyó személyiségét nehezen tolerálták.

Paulo Coelho (URL1)

Családi konfliktusai miatt több alkalommal pszichiátriai intézetbe került szülei ösztönzésére, végül 20 évesen ideggyógyászati kezelését

szükségtelennek nyilvánítva elengedték. Rövid időre folytatta iskolai tanulmányait, majd azokat ismét megszakítva újságíróként, illetve a színház világában dolgozott.

1977-ben Londonba költözött, megházasodott és íróként tevékenykedett, mérsékelt sikerrel. Életének meghatározó eseményeként emlékszik vissza a Santiago de Compostelába vezető zarándokútra, amelyet az 1986-ban tett meg. Ez inspirálta első jelentős művét, amely *A zarándoklat* (Egy mágus naplója) címmel jelent meg. Ezt követte *Az alkimista*, de a sikerlisták élére ez előbbieket is csak az 1990-ben megjelent *Brida* című regénye emelte.

Napjainkban Coelho a kortárs bestseller irodalom egyik legismertebb és legsikeresebb és legnagyobb példányszámban olvasott szerzője, életműve

filozófiai-spirituális ihletésű, központi motívuma az ember belső érzésvilága, az emberi sorsok formálódása, és az emberi életet befolyásoló hatások ábrázolása.

Tizenegy perc című regénye 2003-ban Portugáliában jelent meg *Onze Minutos* címmel. *A zarándoklat* 1987-es megjelenésétől számított írói regénykorpusz kilencedik önálló darabja, nem számítva esszé-, elmélkedés- vagy novellaköteteit, mint például a *Maktub*, vagy *A fény barcosának kézikönyve*.

A címválasztásra a szerző a könyv utószavában ad magyarázatot. Arra az átlagosan csekély időtartamra utal, amelyet az emberek a szexualitásra, a fizikai aktusra szánnak, miközben – mondja a szerző – az érzékiség ősi valóságteremtő ereje életünk egészét meghatározza és irányítja. Olyankor a szerelem és az intimitás misztériumaként, olykor pedig profanizált valóságában.

A *Tizenegy perc* az életmű egyik legismertebb – kritikusokat és olvasókat egyaránt megosztó, széleskörű nemzetközi visszhangot kiváltó – regényévé vált, köszönhetően témaválasztásának (a szexualitás, a prostitúció és a spiritualitás kapcsolata), valamint e téma sajátos kezelésének. Megjelentek benne a testiséggel, az intimitással, az erotikával, a női identitással, a modern magánnyal kapcsolatos gondolatok, de – mégha csak korlátozott módon és visszafogottabb formájában – a szadomazochizmus torz világa is helyet kapott.

Ahogy Coelho az Ajánlásban fogalmazott: „*Vannak olyan könyvek, amelyek álmolni hívnak, és vannak olyanok, amelyek megmutatják a valóságot. De egyik sem fedledezhet meg arról, ami egy író számára a legfontosabb: a tisztességről.*”

A regény eseménysodrát ihlető gondolatok ősi ösztönök létvilágából táplálkoznak, amelynek megnyilvánulási formáit és megélését az író a modern valóság színpalái közé költöztette, és egy, a főhősnő lelkébe tapadt illúzió – az álmok valósággá válását sejtető remény – kódéba burkolta. A

könyv alapját képező történet – már ami a tisztességet érinti – nem kitalált, kifutása pedig végtelenen romantikus, bár nyitott. Ami a regény befejezését illeti, Maria, a főhősnő *„megcsókolta a férfit, és nem érdekelte, mi történik azután, hogy megjelenik a „Vége” felirat a mozivászonon. De ha valaki egyszer el akarja mesélni a történetét, arra fogja kérni, hogy kezdje úgy, abogyan a tündérmeséket szokás kezdeni: Volt egyszer...”*

A regény rövid tartalma

A regény főszereplője Maria, egy szerény családi körülmények között élő brazil kisvárosi leány, aki a jobb élet reményében – túl első, kiábrándító szerelmi csalódásain – Rio de Janeriroba költözik. A 20 év körüli fiatal számára a nagyváros kínálja azt a lehetőséget, amelyet korábbi lakóhelye nem tudott megadni. A társadalmi mobilitást, nagyobb anyagi megbecsültséget, egy lehetőségekkel teli jövőt. Ám a romantikus szerelembe vetett hitét elvesztő, vagy még inkább azt mélyen magába rejtő Maria számára az emberi kapcsolatok érdekekké és pillanatnyi vágyakká egyszerűsödnek. Ugyanakkor naiv idealizmusában – immár Rioban, a híres Copacabana tengerparton – elfogadja egy svájci illetőségű, a leány nyelvét alig értő, és ezért közvetítőn keresztül tolmácsolt férfi (Roger) homályos, nem pontosan tisztázott viszonyokat tartalmazó munkáról szóló ajánlatát. A szerződés aláírását követően Maria Genfben költözik, hogy ott európai életet élve, jó fizetésért szombatáncosként dolgozzon Roger szórakozóhelyén. Álmai fokozatosan szertefoszlanak. A genfi Copacabana Club nem teremti meg annak a lehetőségét, hogy lakhatása, mindennapi kiadásai és a közvetítői költségek kifizetése mellett magának egzisztenciát teremtsen. Anyagi függőségének felismerése, kilátástalansága sodorja végül Genf vöröslámpás negyede, a Rue de Berne kínálta prostitúció irányába, amelyet vállalható, ideiglenes megoldásnak tekint életében. Megérti, hogy testének áruba bocsátásával rövid idő alatt sokkal több pénzt kereshet, mint

a klubban végzett, folyamatos függésen alapuló alulfizetett munkájával. Naplójegyzeteiből kiderül, hogy lelkének érintetlenül maradásáért küzd, döntését a végletekig igyekszik racionalizálni, miközben az olvasó bepillantást nyer a test és lélek kapcsolatának kérdésébe, az emberi vágyak sokszor sötét természetébe, a prostitúció pszichológiájába.

Maria szerint a testi kapcsolat sok ember számára nem a közös intimitásról szól, hanem saját belső problémáinak kivetüléséről, a magány enyhítéséről, a hatalomról vagy az önbizalom kereséséről. Mindeközben felfedezi az önmagáról gondoskodni képes nőt, aki nem (pusztán) áldozatként jelenik meg, hanem olyan emberként is, aki kontrollálja saját sorsát – igaz, egy erkölcsileg komplex megítélésű helyzetben.

Életét kuncaftjával, egy híres festővel kibontakozó szerelme kezdi átformálni, amelynek során korábban elfojtott és elnyomott érzelmei megnyílnak. Ralf Hart számára Maria nem csak fizikai valóságként létezik, hanem a lelki összetartozás és intimitás forrásaként is megjelenik. A kapcsolat idővel – egy sajátos, bántalmazó, szadomazochisztikus viszonyt mutató párhuzamos válaszút lehetőségének epizódnyi felvillantásával Terence személyén keresztül – a főhősnő számára az éppen saját sorsát kezébe vevő és egzisztenciateremtő nő belső vívódásainak színterévé is válik, függetlenségének és önuralmának próbatételeként.

A történet lezárásaként Maria végül – gyötrelmes belső vívódások árán – eredeti terve mellett dönt, miszerint ideiglenes munkáját addig tartja fenn, amíg a megfelelő egzisztenciát meg tudja teremteni a hazatéréshez és braziliai boldogulásához. Ezért, miután összegyűjti a tervei szerinti összeget, lezárja genfi életét. Összecsomagol, és elindul az otthona, Brazília felé, maga mögött hagyva szerelmét is, aki pontosan látja Maria dilemmáját. Az elutazó leányt ezért Ralf követi, és Párizsban találkozik vele, út közben. Kettejük újbóli találkozása Maria számára is megadja legbenső döntésének

szabad, kényszerektől mentes megélését immár saját irányítása alá vont életében. A szerelmet választja, egy szabad és boldog élet reménytel, vélt vagy valós lehetőségét, amelyet – Coelho Mariája kérésére – úgy kell kezdeni, ahogy a tündérmeséket szokás:

Volt egyszer...

A mű kriminológiai tartalmának kifejtése

A regény témája a kriminológia tudományterületéhez több szálon kapcsolódik, amelyek közül itt csak egy nézőpontot jelenít meg. Jelesül azt a kockázatot, amelynek az élet- és létkörülmények minősége ágyaz meg, és amely az áldozattá válás esélyét növeli. Érdeemes előre bocsátani, hogy a regény erősen idealizált, atipikus élettörténetet mutat be, amely azt a látszatot is keltheti (függetlenül attól, hogy feltételezhetően nem ez volt az írói szándék), hogy a főszereplőhöz hasonló élethelyzeti kitettség – mondjuk így, viszonylag optimalizált veszteségekkel túlélhető. Ez természetesen az írói szabadság körébe tartozó kérdés, különös tekintettel arra, hogy a regényt valós események ihlették. Ezért a kriminológia tudományterületi érintettségeként elsősorban az élet- és léthelyzeti kitettségre fókuszálok, amely viszont a valóságban sokkal több Mariához hasonló életet nyel el, mint ahányan egy ilyen kitörés lehetőségét biztosítja. Az eseménytörténet háttérül szolgáló értelmezési környezetet a prostitúció gyakorlatával, helyével, szerepével, társadalmi elfogadottságával és szabályozásával összefüggő álláspontok – összeegyeztethetetlen dilemmaként mutatkozó – kettőssége jellemzi (Barabás A. 2023a). Egyik megközelítésben „*A prostitúció olyan társadalmi intézmény, amely a férfiak szexuális többletenergiáit köti le szabályozott módon, és a nők számára a hiányzó anyagi-biztonsági forrásokat pótolja vagy helyettesíti?*” (Barabás A. 2023b). Más oldalról ugyanakkor ez a meghatározás nem érinti azt a körülményt, hogy a

szolgáltatás igénybevételének oka gyakran nem a szexuális többletenergíák levezetése, hanem példának okáért az intimitás megélésének a hiánya, a hatalomvágy kielégítése (Barabás A. 2023c) etc. – ahogy erre a regény főszereplője, Maria is ráébred.

Több kutató kiemeli, hogy a prostitúciós szolgáltatások nem pusztán a szexuális kielégülést célozzák, hanem az érzelmi közelség pótlását, a magány enyhítését, az ítélkezésmentes meghallgatást. Olykor éppen az elfogadást és a romantikus intimitás vélt vagy valós illúzióját (is) biztosítják (Monto 2004, 2000; Milrod és Weitzer 2012; Sanders 2008) – és tegyük hozzá, szélsőséges, esetekben beteg emberi vágyak kielégítését is, amelyet Coelho egy alkalommal a regényben plasztikusan megjelenít. Bár a prostitúciót érintő kutatások rendszerint a szolgáltatást igénybe vevő férfiakra fókuszálnak, Maria a művész Ralf Hart megjelenésével – és éppen a festő ebbéli, fentebb írt romantikus attitűdjén keresztül – megéli önnön fizikai valóságán túl lelki összetartozásukat, és az ezzel együtt Maria életébe megérkező kölcsönös intimitást is. Megjegyezhetjük, hogy a prostituált nő irányába és/vagy részéről kibontakozó érzelmi kapcsolat vagy szerelmi fordulat a regény klisészerű szála, amely a világirodalom több szerzőjét is megihlette már – más-más nézőpontból (Dumas 2025; Zola 2010; Tolsztoj 2010).

A főszereplő bevonódása ugyanakkor ebbe a világba fokozatosan bomlik ki. Egy szegény brazil kamasz, majd fiatal felnőtt leány szerelmi csalódásokkal terhelt kisvárosi léte az élethelyzeti kilátástalanság érzését okozza, amelyet csak naiv, idealizált jövőképbe vetett hite enyhíthet. Ezért utazik Rio de Janeiroba, majd ezért dönt a genfi munkavállalás mellett. Ez a kiszolgáltatottság/remény érzelmi attitűd teremti meg a „piacát” annak a munkaerőközvetítésen alapuló nemzetközi hálózatnak, amelynek célja az európai – itt svájci – „éjszakai” szórakoztatóipar legális, féllegális és illegális tevékenységekre is nyitott humánerőforrás-igényének kielégítése. Maria

története és „karrieríve” tipikus, már az eseményfolyam kibomlása korai szakaszában felismerhető a sorsszerű mintázat, amely a prostitúció világáig vezethet általában, és vezet konkrétan Coelho könyvében is. Maria élet- és létmódja szervesül egy olyan világhoz, amelyet átsző, átjár a féllegális, illegális tevékenységekhez történő kapcsolódás lehetősége és valósága, ellenére annak, hogy a regényben választott színhely (Svájc, Genf) alapvetően egy szigorúan szabályozott keretek között működtethető legális foglalkozásként tekint a prostitúcióra.

A regényben tehát nem maga a fókuszban levő cselekmény illegális – legalábbis ami annak egy konkrét európai országban történő megvalósítását érinti. A svájci jog szerint ugyanis a prostitúció 1942 óta legális, tolerált magatartás, jogi háttere kidolgozott, a tevékenység – ti. két nagykorú személy közötti fizetett szexuális szolgáltatás – a gazdasági szabadság körébe tartozó cselekményként van jelen, törvény és rendeletek szabályozzák (Genfben a prostitúcióról szóló genfi törvény [LProst] és annak rendeletei [RProst]). A teljesség igénye nélkül jellemző általános követelmény a hatósági nyilvántartásba vétel, részvétel egy több európai nyelven elérhető tájékoztató foglalkozáson, rendészeti szervnél történő regisztráció, egészségügyi kontroll, illetve természetesen az adó- és járulékfizetés. Külön szabályozás érinti a szalonokat, az escort-szolgáltatásokat, az utcai prostitúció-, valamint az engedélyezett és tiltott zónák kijelölésének lehetőségét is – kantononként eltérően.

A szabályozás minden eleme határokat igyekszik kijelölni, amelyek megakadályozzák a tevékenység kapcsolódását szigorúan elítélt és büntetendő cselekményekhez, mint példának okáért az emberkereskedelem, a prostitúcióra kényszerítés, a kiszolgáltatott helyzet kihasználása és a fiatalkorú prostitúció, amelyek – a tapasztalatok szerint – valamilyen formában mindig velejárói, kísérői e tevékenységnek.

A regény másik helyszíne, Brazília prostitúciós szabályozása sajátos, a tevékenység jogi szűrkezónának tekinthető. Önmagában a prostitúció nem büntetendő (2002 óta foglalkozási jegyzék része), de több, hozzá kapcsolódó tevékenység azonban igen. Ilyen a bordélyház üzemeltetése, más prostitúciójából rendszeres haszonszerzés, kerítés és futtatás, prostitúciós célú szervezés, kényszerítés és az emberkereskedelem. Lényegében tehát a tevékenység sokszor elengedhetetlen feltételeként megjelenő „intézményes szervezeti háttér” működtetése kriminalizált, maga tevékenység azonban nem. Emiatt a gyakorlatban sok hely működik féllegális vagy informális módon. A helyzetet tovább nehezíti, hogy nincs egységes országos regisztrációs, engedélyezési, nyilvántartási szabályozás, egészségügyi kontroll. A brazil jog különösen szigorúan bünteti a kiskorúak prostitúcióját, a szexuális kizsákmányolást, az emberkereskedelmet, valamint a prostitúciós célú toborzást és szállítást – különös tekintettel arra, hogy a gyermekprostitúció és szexuális kizsákmányolás hosszú ideje súlyos társadalmi problémának számít Brazíliában, különösen egyes szegényebb régiókban.

Mindezen körülmények ismeretében a kriminológia érdeklődési területe számára Maria története végletesen tipikus példája a szabályozási keretek finom átlépésével, látszólagos tiszteletben tartásával megvalósított féllegális- és illegális tevékenység felé sodródásnak, amelyet gyakran az élethelyzeti kilátástalanság nyomasztó világából való menekülésként választanak fiatal leányok. A Copacabana Beach-en munkaközvetítőként és jövőbeli munkaadóként megjelenő Roger táncoslányokat keres svájci klubjába, szerződéses ajánlata Maria abbéli hitét táplálja, miszerint az európai munkavállalás egy stabil egzisztencia lehetőségét rejtí számára, egy jobb és boldogabb élet reményével. Nyilvánvaló, hogy az ajánlattevő és leendő munkaadó tisztában van azzal, hogy a szerződés elfogadása egy lépés

az addighoz képest még kiszolgáltatottabb lét felé, egy idegen kontinensen és országban, alapvető nyelvi készségek hiányában. Az sem lehet kérdéses, hogy az ajánlott munkával járó relatív magasabb bérezés mellett a megélhetés költségei lényegében az első pillanattól megpecsételik a vállalkozó szellemű lányok sorsát és további életkilátásait – ahogy erre már Genfben érkezésekor felhívja Maria figyelmét Vivian, a már hosszabb ideje ott dolgozó táncos:

„Ha óvatosabb lettél volna, figyelmesen elolvastad volna a szerződést, pontosan tudnád, mibe mentél bele, mert a svájciak soha nem hazudnak, csak időnként a hallgatást hívják segítségül.” (Coelho 2016)

Ez a munka tehát mintegy ugródeszkának tekinthető a már szabályozott keretek között űzhető foglalkozás, a prostitúció irányába – amelyről természetesen itt már Maria önállóan dönt(het). Érdeemes felidézni itt a regény azon jelenetét, amikor a főszereplőt Roger felelősségre vonja egy napi távolléte miatt, majd a munkaadó agresszív és manipulatív viselkedését követően – áttanulmányozva a svájci munkajogi előírásokat – Maria kilátásba helyezi ügyvéd bevonását a szerződésben foglalt feltételek munkaadói teljesítésének elmaradása miatt. Roger ekkor eláll a további foglalkoztatástól, és kifizeti a visszatartott bért, „végkielégítéssel” együtt. A történet bár idealizált, ám jól mutatja, hogy a kiszolgáltatottság fenntartása és a brazil táncoslány kihasználása terén nem Roger szándéka, hanem Maria talpraesettsége és a regényben itt jelölt okossága – és persze a szigorú szabályozás ténye – volt a mértékadó körülmény az események alakulására. A munkaadó viselkedése ugyanakkor büntethető és büntetendő lenne abban a tekintetben, hogy szándékosan tartja kiszolgáltatott helyzetben táncoslányait – és ezt ő maga is tudja –, miközben olyan élethelyzetet teremt, amelyben sodródásuk az éjszakai élet más színterei felé alternatív lehetőségként elkerülhetetlenül megjelenik.

Kétségtelen tény persze, hogy a prostitúciós piac erősen differenciált, az utcai prostitúció és a luxus (escort)szolgáltatás társadalmi háttere jelentősen eltérhet (Weitzer 2023). Mindemellett nem kérdéses, hogy a prostitúció háttéréül szolgáló – országonként eltérő szabályozással érintett – intézményesített ipar lényegében legalizált primer felvevőpiaca és vonzóbázisa azoknak a társadalmi csoportoknak (jellemzően nőknek), amelyeknek (illetve akiknek) a társadalmi mobilitása eleve alacsony, helyzetük hátrányos vagy halmozottan hátrányos, családi viszonyaik gyermekkoruktól rendezetlen vagy terhelt, szocializációjuk gyengébb, migráns vagy etnikailag marginalizált etc. (Mátyás 2016). A kutatások szerint különösen magas a kockázata a gyermekkorban bántalmazott vagy bántalmazó családi kapcsolatban élő, állami gondozott, hajléktalan, függőséggel küzdő, mélyszegénységben élő személyeknek és társadalmi csoportoknak (Sanders 2012, Weitzer 2009, Sanders és mtsai. 2018, Tihanyi et al. 2018, Farley és mtsai. 2004, Finkelhor 1984, Weitzer 2023).

Az eseménytörténet tehát több részletében idealizált, de a legkevésbé sem tipikus döntési helyzetekről és választásokról szól. Ez elmondható a mű befejezéséről is, ahogy azt korábban már jeleztem. Ugyanakkor – egyúttal végezetül – érdemes ismételtlen megerősíteni, a prostitúciót célzó kriminológiai kutatások eredménye éppen az e regényben is tetten érhető élet- és léthelyzeti kitettség meghatározó szerepének felismerése, amely sokszor egy visszafordíthatatlan és tragikus életút előszobája. A tudományterület tehát a valóságban sokkal inkább találkozik a Hugo-i Fantine alakjával, míg Maria történetével inkább a mozivásznon.

— o —

„Mária naplójából, aznap este (egy kis megjegyzéssel a lap szélén: „nem vagyok biztos benne”):

Mindenre pontosan emlékszem csak arra a pillanatra nem amikor meghoztam a döntést. Különös: egyáltalán nem érzek büntudatot. Azelőtt úgy néztem azokra a lányokra, akik pénzért feküdtek le férfiakkal, mint akiknek nem volt más választásuk. Most már tudom, hogy nem így van. Mondhattam „igen”-t is meg „nem”-et is, senki nem kényszerített semmire. Járok az utcán, nézem az embereket: ők vajon megválasztották maguknak a sorsukat? Vagy talán őket is a sorsuk „választotta” magának, akárcsak engem? Talán a háztartásbeli asszony arról álmodozott, hogy modell lesz, a banktisztviselő zenész akart lenni, a fogorvos titokban írt egy könyvet, és az irodalomnak akarta szentelni az életét, az a lány pedig csak pénztáros lett egy élelmiszer-áruházban, pedig minden vágya az volt, hogy a televíziónál dolgozhasson.

Egyáltalán nem sajnálom magam. Nem fogom magam áldozatnak érezni, hiszen nyugodtan kimehettem volna az étteremből – tiszta becsülettel, emelt fővel és üres pénztárcával. Tarthattam volna erkölcsi prédikációkat annak a férfinak, vagy eljátszhattam volna neki, hogy egy hercegnő ül vele szemben, akit meghódítani kell, nem megvásárolni. Számtalan viselkedés közül választhattam volna, de én – mint az emberek többsége – csak hagytam, hogy a sors döntsön helyettem.

Nem én vagyok az egyetlen, bár azt hiszem, az én sorsom sokkal inkább kívül áll a törvényen és a társadalmon, és sokkal inkább megvetésre méltó, mint a többieké. De a boldogság keresésében döntetlen a helyzet: a tisztviselő/zenész a fogorvos/író, a pénztáros lány/színésznő, a háziasszony/modell éppúgy nem boldog mint én.” (Coelho 2016, 68)

„Rájöttem, miért fizet egy férfi egy nőnek: boldog akar lenni.

Nem azért fizet ezer frankot, hogy orgazmusa legyen. Boldog akar lenni. Én is akarok, mindenki akar, de senkinek sem sikerül. Mit veszíthetek azzal, ha egy időre úgy döntök, hogy átváltozom, hát hogy is mondjam... nehéz leírni ezt a szót... de essünk túl rajta: ha egy időre prostituált leszek?

A tisztességemet. A méltóságomat. Az önbecsülésemet. De ha jól meggondolom, eddig sem volt meg bennem egyik sem. Nem én kértem, hogy megszülethessenek, nem találtam senkit, aki szeretne, és mindig rossz döntéseket hoztam. Most döntsön az élet helyettem.” (Coelho 2016, 75)

„Nem test vagyok, amelynek lelke van, hanem lélek, aminek van egy látható része, amit testnek hívnak. Ezekben a napokban, éppen fordítva, mint ahogy elképzeltem, sokkal inkább jelen volt ez a lélek. Nem mondott semmit, nem tett semmi szemrehányást, nem is sajnált: csak figyelt.

Ma rájöttem, miért történt ez az egész: már jó ideje nem gondolok a szerelemre. Úgy tűnik, menekül előlem, mintha úgy érezném, hogy már nincs rá szükségem, mintha nem lenne szívesen látott vendég. De ha nem gondolok a szerelemre, semmi leszek.

Amikor visszamentem a Copacabanába, másnap, már sokkal több tisztelettel néztek rám. Ebből megértettem, hogy sok lány jön egy éjszakára, aztán nem bírja folytatni. Aki folytatja, az egyfajta szövetséges lesz, társ – mert képes megérteni a nehézségeket és az okokat, amelyek ide vezették, jobban mondva az okok hiányát.

Mindenki arról álmodozik, hogy egy napon belép egy férfi, aki meglátja bennük az igazi nőt, az érzéki asszonyt, a hűséges társat, a megértő barátnőt. De mindenki tudja, mindent találka a legelső percétől fogva, hogy ebből semmi nem lesz. Írnom kell a szerelemről. Gondolnom kell rá, gondolnom, írnom, és írnom a szerelemről – különben a lelkem nem bírja tovább.” (Coelho 2016, 88.)

Felhasznált irodalom

- Barabás A. Tünde (szerk.) (2023): Alkalmazott kriminológia. Akadémiai Kiadó – Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest
<https://doi.org/10.1556/9789634549581>
- Coelho, Paulo (2016): Tizenegy perc. Athenaeum Kiadó, Budapest
- Coelho, Paulo. (2017): Az alkimista. Athenaeum Kiadó, Budapest
- Coelho, Paulo. (2022) A zarándoklat. Athenaeum Kiadó, Budapest
- Coelho, Paulo. (2025): Brida. Athenaeum Kiadó, Budapest
- Dumas, Alexandre (2025): A kaméliás hölgy. Athenaeum Kiadó, Budapest
- Farley, Melissa; Ann, Cotton; Jacqueline, Lynne; Zumbeck, Sybille; Spiwak, Frida; Reyes, E. Maria; Alvarez, Dinorah; Sezgin, Ufuk (2004): Prostitution and Trafficking in Nine Countries: An Update on Violence and Posttraumatic Stress Disorder. *Journal of Trauma Practice*, 2 (3–4): 33–74.
https://doi.org/10.1300/J189v02n03_03.
- Finkelhor, David (1984): Child sexual abuse: new theory and research. Free Press
- Mátyás Szabolcs (2016): A külföldi bűnelkövetők területi és strukturális jellemzői Magyarországon. In: Hautzinger, Zoltán (szerk.): A migráció bűnügyi hatásai. Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozat, pp. 75-87.
- Milrod, Christine – Ronald Weitzer (2012): The Intimacy Prism: Emotion Management among the Clients of Escorts. *Men and Masculinities*, 15(5):447–67.
<https://doi.org/10.1177/1097184X12452148>.

- Monto, Martin A. (2000) „Why Men Seek Out Prostitutes”. In *Sex for Sale: Prostitution, Pornography, and the Sex Industry*. Routledge
- Monto, Martin A. (2004): „Female Prostitution, Customers, and Violence”. *Violence Against Women* (Thousand Oaks, California, USA), 10(2): 160–68.
- Sanders, Teela (2008): „Male Sexual Scripts: Intimacy, Sexuality and Pleasure in the Purchase of Commercial Sex”. *Sociology*, 42(3):400–417. <https://doi.org/10.1177/0038038508088833>.
- Sanders, Teela (2012): *Sex Work: A Risky Business*. Routledge, Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9781843926764>.
- Sanders, Teela; Maggie O’Neill; Jane Pitcher (2018): *Prostitution: Sex Work, Policy and Politics*. Second edition. SAGE
- Tihanyi Miklós – Mátyás Szabolcs – Vári Vince – Krasnova Kristina (2018): Socio-demographic Characteristics of Drug Users and Drug Addicts in Hungary. *ВИКТИМОЛОГИЯ: НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ*, 25(3): 53-60.
- Tolsztoj, Lev (2010): *Feltámadás*. Kossuth Kiadó, Budapest
- Weitzer, Ronald (2009): *Sociology of Sex Work*. *Annual Review of Sociology*, 35(1): 213–34. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-070308-120025>.
- Weitzer, Ronald (szerk.) (2023): *Sex for Sale: Prostitution, Pornography, and Erotic Dancing*. Third Edition. Routledge Books. <https://doi.org/10.4324/9781003228639>.
- Zola, Émile (2010): *Nana*. Kossuth Kiadó, Budapest

URL1:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3APaulo_Coelho_2007-04-09_001_%28cropped%29.jpg?utm_source=chatgpt.com

Geert Kimpen: A kabbalista

Kulcsszavak: Kabbala, zsidó misztika, társadalmi kontrollelméletek, emberölés, szexuális erőszak

Geert Kimpen 1965-ben született Belgiumban, egy flamand katolikus családban.

Geert Kimpen (URL1)

Szülei egyházi fiúiskolába írták, amelyhez ambivalens módon viszonyult. A társas kapcsolatok hiánya miatt a fiúiskola „... *a frusztráció és a szenvedés termékeny táptalaja volt*” (Kimpen 2026) számára, ugyanakkor lenyűgözte, elbűvölte és magával ragadta a vallás szakralitása és misztériuma. Középiskolai évei alatt csatlakozott egy drámacsoporthoz; életrajzi visszaemlékezései szerint ebben nagy szerepe volt annak, hogy a társulat koedukált volt. Emellett felismerte, hogy „*a színház és a liturgia nagyon szorosan összefügg*” (Kimpen 2026).

Életének a középiskolai éveket követő szakaszáról 1990-ig kevés információ ismert. Ekkor Hollandiába költözött, és megkezdte tanulmányait az *Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten* (AHK) színházi rendezői képzésén. 1993-ban – egy rendhagyó színház létrehozásának szándékával – Stichting Belgisch Toneel Amsterdam néven saját társulatot alapított. Tanulmányai befejezését követően a színházi világban dolgozott, elismert adaptációkat

készített, majd szövegíróként és spirituális beállítottságú publicistaként alapozta meg ismertségét.

2000-ben feleségül vette Christine Pannebakker írónőt, akivel később közösen írták meg saját szerelmi történetüket *Het Liefdesdagboek* (2010) címmel. Interjúkból ismert önéletrajzi visszaemlékezése szerint gyermekük, Zonneke születése (2003), életének második fordulópontját jelentette. Erről – önmagát és Istent kereső ember segélykiáltásaként – így vallott: „...írtam egy levelet Istennek azzal a kérdéssel: csak mondd meg nekem, hogy hajlandó vagyok mindent elengedni és mindent megtenni, de valahogy tudasd velem, merre kellene mennem.” (Kimpén 2026)

Hamarosan levelet kapott egy számára addig ismeretlen tanítótól, akinek vezetése mellett hét hónapon át tanulmányozta a zsidó misztikát, a Kabbalát. Ezt az időszakot így összegezte: „Békére leltem a saját földemen. Felfedeztem a szövegek mögött rejlő szeretetet; megtanultam a Kabbala víziójának köszönhetően kontextusba helyezni a történeteket, és most ezek inspirálhatnak engem is.” (Kimpén 2026)

Legismertebb regénye, a *De Kabbalist* (2006) ebből az inspirációból született. A mű a 16. század egyik legismertebb kabbalistája, Jicchák Luria és tanítványa, Chájim Vital életének és történetének irodalmi feldolgozása. A regény magyar nyelven 2009 óta érhető el *A kabbalista* címen (Kimpén 2009). Az életmű további darabjai – *De geheime Newton* (2008), *Stap voor stap* (2009), *Het Liefdesdagboek* (2010), *Rachel, of het mysterie van de liefde* (2011), *De prins van Filettino* (2013), *De magie van de liefde* (2014), *Maak goud van je leven* (2016), *Het meisje dat aan de oever verscheen* (2019), *Ik, Maria Magdalena* (2023) – magyar nyelven nem jelentek meg, angol fordításban pedig mindössze kettő – a *De Kabbalist* és a *De geheime Newton* – vált hozzáférhetővé.

Bár Kimpén részletesebb önéletrajzi adatai az ezredforduló első évtizedét követően nehezen rekonstruálhatók, az bizonyosnak tekinthető, hogy első

feleségétől 2015 után vált el, noha ebben az évben egy interjúban még házastársakként mutatták be őket. Élet- és alkotótársa az évtized második felében Michelle Shanti lett, akivel közösen alapították meg a London Books kiadót. A Michelle Shantival kialakított kapcsolat írói pályájának új szakaszát is jelezte. Ennek egyik meghatározó állomása az *Ik, Maria Magdalena* (2023) című regény, amelyet a Kimpentől megszokott történeti források mellett Shanti spirituális víziói is gazdagítottak.

Angol nyelven megjelent műveivel – *The Kabbalist* és *The Secret Newton* – Kimpen a 21. századi európai spirituális bestseller irodalom ismert szerzőjévé vált. A kritika gyakran olyan írókkal állítja párhuzamba, mint Paulo Coelho vagy Dan Brown. Történelmi ihletettséggű regényeit és egyéb elbeszéléseit a spiritualitás, a misztikum, a szerelem, az érzékiség, a női princípium (Ürmösné 2014) kérdése, az ego meghaladása, végső soron pedig a saját út keresése inspirálta.

A Kabbaláról

A regény címét illető Kabbala a zsidó misztika történetileg fejlődő, a Tórán alapuló, átörökített tudáshagyománya, amelynek forrásai összetettek. Köves Slomó rabbi meghatározása szerint misztikus filozófia, amennyiben „*olyan filozófia, amelynek az eszköze a logika, de a forrása a kinyilatkoztatás*” (Köves 2019). A Kabbala kifejezés az egyik ősi héber mássalhangzógyökből származik [קבל (Q-B-L)], amelynek alapjelentése: kapni, elfogadni, a cselekvés befogadói oldalról értelmezett aktív értelemben. A befogadás a kinyilatkoztatás misztikus üzenetének filozófiai és logikai úton történő feltárásában manifesztálódik. Lényege a valóság spirituális természetének felismerése, amely – a fizikai világ természettörvényeinek megismeréséhez hasonlóan – lehetőséget ad a létezés nem fizikai, hanem spirituális anatómiájának feltárására.

A kabbalista tehát olyan személy, aki hiteles hagyományláncolatban átvett tanítást őriz és ad tovább. A Kabbala ezért nem egyetlen könyv, hanem egymásra rétegződő hagyományok összessége. A kabbalista tanítások alapja a Tóra, különösen Mózes öt könyvének meghatározott részei: a tereméstörténet, a tiltott fa gyümölcsének története, Ádám kiűzetése a paradicsomból, Mózes és Isten párbeszédei, valamint Ézsaiás és Ezékiel próféták látomásai, mindenekelőtt a szekérlátomás.

Két legfontosabb forrása a 3–6. század között lejegyzett, a hagyomány szerint azonban Ábrahámától származó Sefer Jecira (*Az alkotás könyve*), amely lényegében a számokkal, betűkkel és hangokkal teremtett világ matematikai és nyelvi szerkezetének leírása. A másik alapvető forrás a Zóhár (*A ragyogás könyve*), amely a 13. században került nyilvánosságra. A vallási hagyomány szerint a mű a 2. századi bölcsnek, Simon bar Jochájnak tulajdonítható, szerzősége azonban vitatott. A modern kutatások szerint a 13. században élt Mózes de Leónnak meghatározó szerepe volt a mű megírásában, illetve egy írói közösség keretében történő lejegyzésében (Idel 1988; Liebes 1993; Meroz 2007a, 2007b; Matt és mtsai. 2004; Meroz 2016; Scholem 1995). Az arámi nyelven, rabbinikus bölcsek közötti párbeszédes formában írt Zóhár Mózes öt könyvéhez fűzött kommentár, amely a zsidó vallási gondolkodásra rendkívüli hatást gyakorolt.

A kabbalista hagyomány történetének egyik meghatározó állomása az észak-galileai Cfát (Safed) városához köthető. Ennek előzménye a spanyolországi (1492), majd a portugáliai (1497) zsidó kiűzetés traumája volt, amelynek során több százezer ember vesztette el otthonát, vagyonát, vallási közösségét és kulturális központjait. Az Oszmán Birodalom menedéket nyújtott az elűzött szefárd zsidóságnak, így jelentős diaszpórák jöttek létre Konstantinápolyban, Szalonikiben, Edirnében és a galileai

Safedben (a regényben: Cfát) is. Ez utóbbi a 16. századra a zsidó misztika egyik legfontosabb központjává vált.

A városban számos kiemelkedő rabbi és gondolkodó élt egy időben. Közéjük tartozott Joseph Karo

, a Sulchán Áruh (*Megterített asztal*) című törvénykódex szerzője, valamint kortársa, Solomon Alkabetz, akinek Lecha Dodi („Jöjj, kedvesem”) kezdetű költeménye a péntek esti Kabbalat Sabbath istentisztelet központi énekévé vált (a regényben Slomó alakját ihlette). Tanítványa volt Moses Cordovero, akinek munkássága a kabbalisztikus hagyomány rendszerezésére és filozófiai egységbe foglalására irányult. Az ő tanítványa volt Jicchák Luria, akiről a zsidó misztika meghatározó irányzatát luriánus Kabbalának nevezték el. Tanításait tanítványa, Chájim Vital jegyezte le, akinek legfontosabb művei az Etz Hayyim (*Az élet fája*), a Sha'ar ha-Gilgulim (*A reinkarnáció kapuja*) és a Sefer ha-Hezyonot (*Látomások könyve*).

A luriánus Kabbala – amelyet e történelmi tragédia és az általa felvetett teológiai kérdések egyaránt inspiráltak – a klasszikus rabbinikus magyarázatokon túlmutató értelmezési keretet adott a kinyilatkoztatásnak, és később a haszidizmus, valamint a modern zsidó misztika egyik meghatározó szellemi forrásává vált.

A bemutatott regény rövid tartalma

Kimpen regényének hátterét történelmi események ihlették. Cselekménye a 16. század második felének galileai Cfát városában játszódik, amely ekkor a zsidó misztika egyik legfontosabb központja volt. A történet a történelmi valóság fantáziaszülte – és aligha tévedünk, ha azt mondjuk: részben életrajzi ihletésű – elemekkel gazdagított irodalmi feldolgozása. Főszereplője Chájim Vital, a becsvággal teli fiatalember, aki kezdetben az alkímiát tanulmányozza, ám apja tisztázatlan körülmények között

bekövetkezett halála után a Kabbala felé fordul. Előbb a híres kabbalista, Moses Cordovero, majd annak halála után választott utódja, Jicchák Luria tanítványa lesz. Noha a kabbalista tanulmányok folytatásához szükséges hagyományos feltételek még hiányoznak belőle – hiszen nem töltötte be negyvenedik életévét –, mindkét mester támogatását és útmutatását élvezve formálódik sorsa a kabbalista közösségben, amely ambivalens módon, nemritkán féltékenységgel viszonyul hozzá. Chájim az elbeszélés végére meghaladja becsvágát, hiúságát és nagyravágását, valamint szembenéz az apja halálában viselt felelősségével. Életfeladatát végül abban ismeri fel, hogy mestere tanításait lejegyezze és közkinccsé tegye. Ennek eredményeként születik meg a luriánus Kabbala alapműve, az Etz Hayyim. Chájim személyiségfejlődésének állomásait Kimpen a főszereplő emberi kapcsolatain keresztül bontja ki. Elsőként az apjával, majd az őt eláruló testvérével, Józsuéval való, büntudattal és belső vívódásokkal terhelt kapcsolatát mutatja be, amely végigkíséri az egész regényt. Ezt követően mestereihez, Cordoveróhoz és Luriához, valamint szerelméhez, Luria leányához, Francescához fűződő kapcsolatán keresztül követhetjük végig lelki fejlődését. A mester választás elé állítja tanítványát: a szerelmet vagy a kabbalista tanítást kell választania. Meghatározó szereplője e belső vívódásokkal kísért életútnak Ábrahám, Chájim munkaadója, aki maga is mély lelki átalakuláson megy keresztül; Anna, a szállásadója, aki spirituális érzékenységevel időben figyelmezteti Chájimot Francescával kapcsolatban; Fatima, aki szexuális erőszak áldozataként sodródik a főszereplő mellé; valamint Zimra, a regény egyértelműen negatív, hatalomvágyó alakja, aki Fatima megerőszkolója is. Legfőbb törekvése a frigyláda felkutatása és Isten neveinek megismerése a mesterek közvetítésével. Chájim útját tanítványtársai is végigkísérik, közülük különösen Slomó emelkedik ki, aki Hámán indulatának áldozatává válik.

Kimpen elbeszélése szilárd történeti alapokon nyugszik: hitelesen idézi meg a 16. századi Cfát meghatározó személyiségeit, a kor kiemelkedő kabbalista mestereit és tanítványait (Karo, Alkabetz, Cordovero, Luria, Vital). Emellett történeti ihletésű fiktív alakok is megjelennek, mindenekelőtt Zimra személyében, aki a később kibontakozó messianisztikus mozgalom, illetve annak legismertebb alakja, Sabbatai Zevi előképének tekinthető. Kimpen tulajdonképpen Zimra alakjával teremti meg Chájim belső átalakulásának ellenpontját. Miközben a főszereplő fokozatosan levetkőzi becsúgyát, hiúságát és önmaga középpontba állítását, Zimra egyre inkább azokhoz a köztiszteletben álló bölcsekhez és rabbikhoz válik hasonlóvá, akikről Kimpen így ír: „*Nincs az a Mózes által ostromozott bűn és fajtalanság, amelyet ne követtek volna el.*” (Kimpen 2009, 167.)

A mű kriminológiai tartalmának kifejtése

A regény cselekményébe súlyos és szörnyű bűnesetek egész láncolata fonódik. Ennek átfogó keretet ad Chájim és apja közötti, utóbbi tragikus halálával végződő konfliktus, amely a főszereplő belső, önmarcangoló és önfelmentő tusájaként – annak feloldásáig – végigvonul az elbeszélés egészén.

A teljesség igénye nélkül e láncolat eleme Józsue kapzsiságából fakadó „uzsoraéhsége” (ti. uzsora-bűncselekmény), amely azonban eltörpül amellet a titok mellett, amelyet bűnös társa, Zimra jó érzékkel kiszagol, és amelynek ismeretében megszarolja, majd testvére, Chájim elárulására készíti. Józsue ugyanis minden vagyonát arra költi, hogy közvetítő igénybevételével tizenéves arab fiúkat ront meg, és azokkal fajtalankodik – a regény szóhasználata szerint. A hazai hatályos szabályozás e fogalmakat mellőzve a cselekményt a szexuális erőszak minősített esetei közé sorolja. E bűne mellett már szinte eltörpül, hogy testvérét – kihasználva annak

betegségéből fakadó tehetetlenségét – meglopja (a hazai hatályos jogi szabályozás szerint: kifosztás), amikor Zimra utasítására az elkészült könyvet, az Etz Háyim-ot átadja szövetségésének.

Zimra – a regény minden kétséget kizáróan leggonoszabb és leghataloméhesebb figurája. Visszataszító jellemének ábrázolását az író a kisgyermekét egyedül nevelő anyán, Fatimán elkövetett szexuális erőszak lelkiismeret-furdalástól mentes és hidegvérű végrehajtásával tetőzi. Később, amikor Chájim előtt szembesülni kénytelen tetteivel és annak következményével – Fatimával közös gyermekük megszületésével –, a bibliai szóhasználatnál élve hideg szívvel kérkedik azzal.

Egészen más megítélés alá esik, de a bűnök láncolatába fonódik Hámánnak, az arab parasztembernek a cselekedete, aki sabbatkor a birtokán rendszeresen ünneplő – egyébiránt ártalmatlan, Jicchák köré gyűlt zsidó közösségből – Slomó életét hirtelen felindulásában egy vasvillával kioltja.

E súlyos bűnök mellett számtalan további normaszegés érhető tetten a cselekményfolyamban (irigység, fösvenység, hiúság, mértéktelenség, parázñaság stb.), amelyek az elbeszélés moralizáló attitűdjét állandóan napirenden tartják. Másként fogalmazva, e bűnök és normaszegések láncolata szabad utat nyit a tettek és következmények összefonódása, valamint a bűn és a bűnhődés problémaköre felé mutató asszociációknak, amelyek közül jó néhányat Kimpen elgondolkodtató részletességgel ki is bont. Különösen annak összefüggésében, hogy egy cselekedet erkölcsi értelemben helyes vagy helytelen, vallási értelemben bűn vagy sem, jogilag értelmezhető-e vagy sem, illetve milyen hatást gyakorol a közösségre.

Ezek a felvetések a jog, erkölcs és vallás eltérő normarendszereinek klasszikus dilemmáit idézik. Amellett tehát, hogy A kabbalista hiteles történeten alapuló szépirodalmi alkotás, mondanivalójában a rend és a

normaszegés fenomenológiájának irodalmi esettanulmányaként is értelmezhető. Folyamatosan napirenden lévő kérdése:

- a formális és informális rend viszonya,
- a vallási tekintély és a tanítások, továbbá a személyes lelkiismeret érték és érdekviszonyainak megítélése,
- a bűn és bűnhődés problémaköre,

valamint hogy e dilemmák hogyan jelennek meg és miképp értelmezhetők az erkölcs aranyfedezetével biztosított jog, illetve egy vallási-spirituális-misztikus nézőpont kontextusában.

1. Az erkölcs aranyfedezetével biztosított jog nézőpontja a regényben több helyen és világosan tetten érhető, amelyre itt most két, eltérő normarendszerből vett példát említek. Az egyik Káró bíró ítélete Józsué és Chájim uzsorakölcsön-ügyletében, a másik pedig a muszlim kormányzó, Abu Siffin ítélete Hámánnal szemben, aki felindulásában Slomó életét kioltotta.

a) Chájim munkáját hátrahagyva könyvének írásának szenteli életét. Pénzszűkébe kerül, ezért kölcsönt vesz fel Józsuétól, aki uzorás feltételeket szab. A határidő lejártakor Józsué visszaköveteli a pénzét. Mivel Chájim ennek nem tud eleget tenni, a testvér a törvényszékre viszi az ügyet. Az ügy a rabbinikus bíróság elé kerül, ahol Zimra és végül az ítélkező Káró bíró nem pusztán a szerződés betűjét vizsgálja, hanem annak igazságosságát is. A vita abból fakad, hogy a kölcsön kamata és feltételei a zsidó vallásjogi normák szerint is kifogásolhatók. Az ügy túlmutat egy egyszerű pénzügyi vitán: a regényben azt a kérdést veti fel, hogy meddig terjedhet a szerződési szabadság, ha az sérti a közösség erkölcsi rendjét és a Tóra uzoratilalmát. Káró döntésének lényege, hogy az uzorás feltételeket nem tekinti jogszerűen érvényesíthetőnek: a kölcsön tőkájének visszafizetését elismeri, a jogtalan haszonszerzést azonban nem. A döntés a regény egyik fontos

üzenetét hangsúlyozza: a zsidó jogban az igazságosság elsőbbséget élvez a pusztán formális szerződési igényekkel szemben.

b) Hámán – Fatima nagybátyja – cselekedetének előzménye, hogy a kabbalista közösség szombatonként (Sabbat) legszentebb ünnepén Istent az arab paraszt birtokán dicsőítette, amely Hámánt rendre felbőszítette. Egy alkalommal Slomó misztikus önkívületben, a maga által írt dalt énekelve, egyedül, ártalmatlanul bolyongva találkozott a feldühödött birtokossal, aki egy vasvillával megölte őt. Tetemét egy szentjánoskenyérfa tövéhez ásta, amely ezután télidőben kihajtott. A történetnek híre ment, és eljutott a muszlim kormányzóhoz, Abu Siffinhez, aki okos, intelligens, de racionális és igazságos ember hírében állt. Miután Hámán végül bevallotta neki Slomó meggyilkolását, Abu Siffin helyben felakasztatta a tettest, birtokát elkobozta, majd Hámán örököse, Fatimára hagyta. Mivel Fatima a gyilkosságot látva elhagyta nagybátyja birtokát, és nem találtatott, ezért a kormányzó az örökös előkerüléséig Slomó özvegyére, Eszterre bízta a birtokot annak minden hasznának élvezetével. Abu Siffin nem a zsidó vallásjog, hanem saját bírói és kormányzói hatáskörében ítélkezett.

Később a gyilkosság helyszínének örökségét bíró Eszter kezdeményezi, hogy a birtok hasznosításának jogát Jicchák és tanítványai kapják meg. Chájim és Káró bíró elkészíti a szerződést, amely biztosítja, hogy Fatima visszatérése esetén bármikor visszakaphassa örökségét. Káró hangsúlyozza, hogy a szerződést Abu Siffinnek is hitelesítenie kell, mert „*a birtok örököse első jogon továbbra is Fatima*” – ahogy azt a kormányzó eldöntötte.

Ez a történet jól mutatja Kimpen egyik visszatérő motívumát és dilemmáját is: a regényben a jogi igazság, a könyörület és a különböző vallási közösségek együttélése gyakran fontosabb, mint a pusztá megtorlás. Abu Siffin muszlim bíróként tiszteletben tartja a jogrendet, míg Káró bíró és

Chájim a későbbi polgári rendezés során gondoskodnak arról, hogy Fatima törvényes öröklési joga ne sérüljön.

Mindkét példa jól szemlélteti, hogy az együtt élő közösségek egymással és belső viszonyaikban is együttműködő társulások fenntartásában érdekeltek, amelyhez a földi jogrend – amelynek eredete végső soron az isteni rend – megfelelő keretet ad.

2. A vallási-spirituális-misztikus nézőpont kibontására ugyancsak két példát említek, az egyik egy elméleti vita Káró bíró és Jicchák között arról, hogy egy gyilkosság igazolható-e. A másik pedig ennek mintegy gondolati továbbfűzéseként érhető tetten Chájim és Józsué beszélgetésében, amikor Chájim bevallja bűnét testvérének, és megmagyarázza a bosszú értelmetlenségét.

A két példa rövidsége okán azokat szó szerint idézem a műből:

a) *„Nagyon sajnálom, hogy azt hiszi vesszük hogy tanításomat az ön által itt törvény fölé kívánom helyezni magam bíró uram egész kivételesen bölcs könyvrrel ajándékozta meg a világot az ön zsidó törvénye, a Sulchán Áruch, további nemzedékek bosszú sora számára szolgál majd a becsületes és igaz élet vezérfonalként.*

– Szóval olvasta? – kérdezte Káró, akinek hízelegnek Jicchák szavai.

– Igen, még abban az időben, amikor Egyiptomban laktam.

– Mióta is él már itt Cfatban?

– Csaknem négy egész hónapja.

– Négy hónapja – ismételte meg Káró –, és már fogalom. Én negyvenkilenc voltam, amikor Cfatba költöztem Adrianopoliszból. De sokkal tovább tartott, míg nevet szereztem magamnak.

– Nevet szerezni nem olyan fontos, Káró bíró. De jó nevet, az sokáig tart.

– Igazat szólsz – helyeselt mosolyogva Káró. – És ez egyelőre még, úgy látszik, nem sikerült kegyelmednek. Igaz, hogy azt mondta kegyelmed: embereket gyilkolni jó cselekedet? Jicchák felnevetett.

- *Hat tanúm is van rá – mondta komoly hangon Káro.*
- *Persze, hogy mondtam – bólintott rá Jicchák. – De meg kell értenie, hogy az óráimon nem a földi törvényekről beszélek. Azokat a nagyságod kiválóan kidolgozta. Hanem a mindenség törvényeiről.*
- *Ezt értem – mondta Káro bíró. – Csak hogy egyelőre még a földön kell élnünk. Fel kell-e mentenem a gyilkosságra való felbujtás vádja alól valakit, ha azt hozzá fel alibiként, hogy a mindenség törvényei szerint helyesen cselekedett?*
- *A Tóra két valóságról tud, Káro bíró. Kegyelmed a törvény betűjét alkalmazza, ahogy azt Isten szóban és írásban előírta Mózesnek. Ez is kivételesen fontos. Ez szabályozza az életünket. Ez gondoskodik arról, hogy illendő módon bánjunk egymással. Ezek a szabályok teszik a lehető legkellemesebbé az együttélésünket.*
- *Pontosan – helyeselt Káro –, és ebbe nem illik bele a gyilkosság. Nemde bár?*
- *A Kabbala tud egy magasabb valóságról is, mint amelynek itt a földön a foglyai vagyunk. Természetesen egy gyilkost itt meg kell büntetnünk, és tömlőbe kell zárunk. De tágabb összefüggésben, amelyet nem érhetünk fel észszel, talán mégis szükséges volt az a gyilkosság.*
- *Úgy érti, hogy Isten akarta azt a gyilkosságot?*
- *A gyilkosság elkövetésével a gyilkos esélyt kap rá, hogy valódi megbánást érezzen. Ha valóban belátja az elkövetett bűn szörnyűségét, és magába szál, akkor ezután már belső szükségnek engedve képes lesz tiszteletben tartani a másik ember életét. Ily módon messze túllépve saját önző érdekein, kijarút, helyrehoz valamit. A bűnbánó vétkesek olyan felismerésekhez juthatnak el, melyekhez a teljességgel igazak soha. A mennyei nyilvántartásban a megbánást sokkal többre értékeli, mint az összes törvényt betartó emberek becsületes polgári életét.*
- *Már elnézést – kiáltott fel Káro –, azokat, akik nem szegik meg a törvényt, alacsonyabb rendű polgároknak nevezed?*
- *Ha a félelem vezérli a tetteiket, akkor igen. Ha feladják az álmaikat, mert rettegnek attól, hogy hibáznak. Ha legfőbb gondjuk az, hogy illendő módon éljenek, nagy vágyak*

és kívánságok nélkül. A teremtő azt szeretné látni, hogy nagy dolgokat vigyünk véghez. Azt várja tőlünk, hogy bódítsuk meg és tegyük jobbá a világot. Azt várja tőlünk, hogy azzá legyünk, ami ő: egy új világ teremtőivé.

Káro bíró csendben hallgatta Jicchák nyugodt okfejtését. Idős agyával felfogta e kabbalista okfejtést logikáját. Élete során kifejlődött igazságérzete azonban berzenkedett a gondolat ellen. A gond az, hogy a „megbánás” nehezen mérhető fogalom. A bírósági tárgyalóteremben már annyi látszólag őszinte töredelmes vallomást hallott olyan tettesek szájából, akik nem sokkal később újra elkövették ugyanazt a bűnt. A megbánást mindig azért játszották ki, hogy mérsékeljék a büntetést. Abhoz, hogy megbizonyosodhass a bűnbánat őszinteségről, esélyt kell adnod az elkövetőnek, hogy bizonyosságot tegyen róla. Ami azzal a veszéllyel jár, hogy amint szabaddábra kerül, újabb áldozatokat szed majd. A bíróságnak a közös érdekét kell szolgálnia, nem olyan hatóság amelynek a szent megbocsátást kell gyakorolnia.

Jicchák szelíden nézett rá.

– A hit meghaladja az értelmet – mondta nyugodt hangon, mintha a fejében hallotta volna Káro önmagával folytatott párbeszédét. A Teremtés nem ismeri a büntetést. Még ha mindennek, amit csak teszel, viselned is kell a következményeit. És még ha ezek a következmények büntetésnek tűnnek is fel, valójában a Teremtő baráti megnyilvánulásai, a mi érdekeinkben. Isten mindig a mi oldalunkon áll.

– És a gyilkosság áldozata? – szólalt meg váratlanul Jehuda.

Káro meglepetten nézett a fiára. Megszokta, hogy Jehuda mindig némán követi az eszmecserét. Jicchák láthatólag ritára ingerelte. Talán a Kabbala a jövő joggyakorlata. A magasabb fokra emelkedett emberiség iránytűje. Káro ezt már nem éri meg, de talán épp a Kabbala az ifjúság, a jövő nemzedék nyelve.

– Nagyon jó kérdés – szólott Jicchák. – Lehetséges, hogy az áldozat egy magasabb síkon esélyt kapott, hogy végérvényesen megjavuljon. Azzal, hogy szó szerint az életét adja, és ezzel tanulsággal szolgál valaki másnak a számára, betöltötte az adakozás törvényét, a legmagasabb formájában.”(Kimpen 2009, 104–7)

b) „– *Nem baleset volt.*

– *Tessék? – kérdezte szórakozottan Józsué.*

– *Nem baleset volt. Apa és én veszekedtünk. Egymásnak estiünk, birkózni kezdtünk. A szakadék felé csúszott, és én elengedtem a kezét.*

Józsué felült, és megbökökent arccal nézett Chájimra. Soba, egy pillanatig se hitte, hogy apjuk megbotlott. De hogy így...

– *Gyilkos vagy – hebegte. – Apám gyilkosa.*

Chájim hallgatott. Ha el is intézte a saját lelkiismeretével, most egy másik, talán még annál is hatalmasabb feladat várt rá, igazolnia kellene a világ színe előtt, hogy bűne elkerülhetetlen volt, szükséges rossz, valójában indíttatás a jóra. Arra, hogy megajándékozza a világot.

– *Hagytad elpusztulni – mondta Józsué.*

– *Jó ember vagy, hogy a gondomat viselted, annak ellenére, hogy ilyen engesztelhetetlen gyűlöletet érzek irántam.*

– *Fogd be a szád.*

– *Bosszút állhatsz rajtam. Mindenki meg fogja érteni. De ezzel magadat is büntetnéd. Akkor magadnak is viselned kell majd vétkeid következményeit. De te ki törbetsz a rossz spiráljából, visszafordíthatod azt. Rajtad is áll, hogy gyűlölettel vagy szeretettel leszel a jövő, amely előttünk áll.” (Kimpen 2009, 298.)*

A kriminológia kapcsolódása a regény eseménytörténetéhez közvetlen, de rendhagyó. Közvetlen, mert a kriminológia egyik legalapvetőbb fundamentumát, domináns elméleti irányzatát érinti, jelesen a társadalmi kontrollelméletek megközelítéséhez szorosan kapcsolódik.

„A társadalmi kontroll elmélete különböző funkcionista teoretikusok elméleteiből építkezik. Alapvető kérdésük nem az volt, hogy miért válik egy emberből bűnelkövető, hanem hogy miért válnak konformmá az emberek. Nem a bűnelkövetésre próbáltak

magyarázatot találni, hanem arra, mi tartja vissza az embereket attól, hogy deviánsná váljanak vagy hogy konform módon viselkedjenek.” (Barabás A. 2023, 42.)

A kabbalista különösen jól elemezhető ezen elméletek tükrében, mert a cselekményben a formális jogi kontroll stabil tájékozódási pontként jelenik meg, ám közben az informális kontroll – a vallási tekintély, a közösségi elvárások, a becsület, a kiközösítés és a spirituális autoritás – meghatározó szerepe megkérdőjelezhetetlen. A teljesség igénye nélkül kontextualizálható a 16. századi cfáti közösség működése a különböző kontrollelméletek segítségével, kezdve a korai elméletek személyes és társadalmi aspektust megkülönböztető Reiss-féle felosztása szerint, Ivan Nye-nek a család szerepét fókuszba helyező megközelítése nézőpontjából, vagy Hirschi-Gottfredson társadalmi kötődésméleteinek, Tittle kontrollegyensúly-elméleteinek, Hagan hatalomkontroll-elméleteinek, Braithwaite reintegratív szégyenkeltésről szóló elméleteinek, Tyler legitimációelméleteinek stb. kontextusában is (Gönczöl és mtsai. 2016, fej. 7.).

Különösen érdekes kérdésként merül fel, hogy mikor válik az informális társadalmi kontroll a rend fenntartásának legitim eszközévé, és mikor alakul át önkényes vagy erőszakos társadalmi kényszerré. Ez a probléma közvetlenül kapcsolódik a rend fenomenológiájához és a jogon kívüli normarendszerek szerepéhez és azok működéséhez.

A kabbalista fókusza emellett rendhagyó. Misztikája mélyebb összefüggéseket sejtet, olyan tágabb értelmezési tartományt jelölve ki, amely túlmutat a létezők fizikai valóságát leíró anatómikus magyarázaton, és a valóság spirituális anatómiájának megismerését célozza – a misztikus filozófia, a Kabbala segítségével. „Túllép” a racionalizált világban az erkölcs aranyfedezetével biztosított jog érvényességén, és meghaladja azt – miközben paradox módon éppen ez által látszik elveszíteni szervesülését ahhoz a világhoz, amelyben hatását kinyilatkoztatások útján igazolja, és

amelyben „ugyanolyan” helyet követel magának, mint a tételes jog. Ez Káro és Jicchák „vitájának” a lényege. Ennek megértéséhez és megéléséhez azonban érettség és felkészültség kell: *„Négyen léptek be a Pardeszbe (a ligetbe, kertbe): Ben Azzai, Ben Zóma, Acher és Rabbi Akiva. Ben Azzai meglátta és meghalt. Ben Zóma meglátta és megzavarodott az elméje. Acher kivágta a hajításokat (eretnekké vált). Rabbi Akiva békében ment be, és békében jött ki.”* (The Babylonian Talmud 1935)

A zsidó misztika egyik legismertebb, a Babilóniai Talmudból származó példázata lényegében a misztikus istenismeret veszélyeire utal, miszerint kellő felkészültség hiányában nem mindenki képes elviselni az isteni valósággal (Sekina) való közvetlen találkozást. Józsue és Zimra halála szimbolikusan visszautal a Pardeszben történetekre. Az előbbi a Cfátban tomboló csonttöréses láz első áldozata lett, az utóbbi pedig az isteni valóság feltárulásának pusztító tüzeiben semmisül meg – miközben Chájimot ugyanez a 'fény' megszenteli – akárcsak Rabbi Akivát.

Mindezek ismeretében érthető meg Jicchák döntése a kabbalista közösség feloszlatajáról, visszavezetve egykori tanítványait a Tóra tanulmányozásához, amely itt szimbolikusan az isteni törvény kőbe vésett, leszüremlett, engedélyezett és elvárt magatartásformák megjelölését tartalmazó világhoz való 'visszatérést' jelképezi – a törvény és a jog uralmának világát. A mester Chájim kivételével mindenkinek megtiltja a Kabbala tanulmányozását, de rajta keresztül mutatja be azt is, hogy van igaz út, amelyen keresztül az isteni valóság megmutatkozik.

A kriminológia érdeklődési köréhez történő idézet, a kontroll-elméletek megközelítésein keresztül jelzett kapcsolódás egyúttal elgondolkodtató kérdéseket is felvet. Talán csak az isteni kinyilatkoztatásban (ti. itt a Kabbalában) legitimált, a fizikai valóságban a jog uralmával határolt belső rend talapzatán formálódhat az a rend, amely az egybetartozó, egymást

tisztelő és egymás mellett élő emberi közösségek zavartalan életének záloga lehet. A felvetés az emberi közösségek pozitív, legitimált értékalapú rendre irányuló igényének változatlanóságát feltételező állapotként mutatkozik meg, amely szabadságot biztosító cselekvési önállósággal, identitással és egzisztenciális stabilitással jellemezhető, és amelyet szorongás, félelem nem ural, egzisztenciálisan tehát nem fenyegetett, vagyis egy szóval kifejezve: biztonságos.

Regényével Kimpen rámutat arra is, hogy ennek ellenpontján az önérdekét követő ember önsorsrontó, közösségromboló, és végső soron egy magasabb valóság szintjén egyensúlytalanságot teremtő – de nem következmények nélkül maradó – alakja áll. A következmények pedig – bár forrásukra a misztikus filozófia kínál magyarázatot – a valóság fizikai szintjére vetülnek és abban manifesztálódnak. Nem a köznapi értelemben vett bűn- és bűnhődés, tett és következmény közvetlen (de elkerülhetetlen) összefonódásában, hiszen – ahogy Jicchák érvelt Káro bírónak, „*A Teremtés nem ismeri a büntetést. Még ha mindennek, amit csak teszel, viselned is kell a következményeit. És még ha ezek a következmények büntetésnek tűnnek is fel, valójában a Teremtő baráti megnyilvánulásai, a mi érdekeinkben. Isten mindig a mi oldalunkon áll.*” (Kimpen 2009, 107.)

———— o ————

„Nem gyilkosság volt, ezzel hitegette magát a fiú, hanem baleset. Sajnálatos baleset. Az apja feszítette pattanásig a húrt, nem ő. Ő békén hagyta szenvedélyes áhítattal Tóra felé forduló apját; akkor az apja miért nem engedte, hogy ő meg az alkímiát tanulmányozza?

Az alkímia sokkal kézzelfoghatóbban írja le az élet titkait a Tóránál – ez világos, mint a nap. Az alkímia tételekkel, receptekkel, használati

utasításokkal szolgál. Gyakorlati tudomány, eredményei kísérletileg ellenőrizhetőek. Még hogy az apja Tórája, melyben csak az biztos, hogy semmi sem biztos! A legcsekélyebb egyetértés sincs, még Mózes 5 könyvének a legsemmitmondóbb verséről sem. Rabbik sora írta egyik kommentárt a másik után, véget nem érő vitában arról, hogy pontosan mit is jelenthet ez vagy az a Bibliában. Teljességgel lehetetlen megállapítani, hogy emberként hova fejlődünk. Hogy valaki hol tart a tökéletesedés útján. Alighanem ezért próbálta mindenki vastagabbnál vastagabb, a leghomályosabb értelmezésekkel teli könyvek írásával felülmúlni a másikat. Az apja is teljes odaadással vetette bele magát az évszázados hagyományba. Fürdött a dicsőségben, könyvei elismerést hoztak neki, és tekintéllyel ruházták fel. Chájimot azonban ez nem elégítette ki. Ő kézzelfogható válaszokra vágyott. Meg akarta ismerni az élet mechanizmusát. A létezés értelmét. Hogy van-e élet a halál után. Hogy az élet csak a véletlen műve-e. Hogy ura lehet-e a saját életének az ember. És főként: ha létezik Isten, akkor kit tisztelhetünk benne? Ha Isten létezik, akkor élő-eleven viszonyban akar vele kerülni. Mint férfi a férfival. Nem azt mondja-e az írás, hogy Isten a maga képére és hasonlatosságára teremtette az embert? Hát akkor mutakozzon is meg, és ne rejtőzzön áthatolhatatlan értelmű bibliai versek mögé, amelyek oly nagy teret adnak az értelmezésnek. Azt kívánta, hogy tekintse magával egyenrangúnak.

Talán nem az apja kereste minden alkalommal az összeütközés lehetőségét? Aki mint egy makacs terrier, egy pillanatra sem tágitott volna mellőle, és a nadrágszáránál fogva vissza akarta cipelni a Tórához? Hányszor, de hányszor tette Chájim világossá számára, hogy minden igyekezete hiábavaló! Chájim már most, alig három év alkímista ténykedés után, közelebb került a végső kérdések megválaszolásához, mint az idő alatt, amíg szófogadó fiúként eljár a Tóra-iskolába [...]

Egyik arab barátja kölcsönadott neki egy alkimista könyvet. Ez a könyv megváltoztatta az életét. Megszédült a könyv által kínált felismerésekkel és ígéretekből. Azon a napon, amikor képes lesz aranyat csinálni, emberi természete is az arany tulajdonságait fogja majd felvenni. Halhatatlanná válik, övé lesz a világ minden bölcsessége és gazdagsága, mivel lelke eléri a tökéletességet. Minél határozottabban bélyegezte apja ördögi praktikákat űző eretneknek, annál eltökéltebben tört a céljai felé. Mintha versengett volna az apjával. Egy napon még elképeszti felismerésével és eredményeivel. Bebizonyítja majd, hogy a Tóra sehová sem vezető tévút, és az alkímia adja meg az igazi válaszokat. Gondosan vezette a naplót kísérleteiről. Arról álmodott, hogy megírja az alkimista bölcsesség végső foglalatát, amely vezérfonalként szolgálhat az emberiségnek. Attól fogva senki sem fog már apja vastag, nyomtatott műveiről beszélni. Az alkímia feleslegessé teszi a Tórát. Idejétmúlt, csökevényes gondolkodásmód – e szavakkal minősítik majd a benne foglaltakat. Rokonszenves tan, de naiv, nagyon naiv.

Apja kikelt magából, amikor Chájimot ilyen hangon hallotta beszélni a Tóráról és a zsidóságról. Nem tudta elviselni, hogy fia megtagadja a gyökereit. Hogy mindennel harcba szállt, amiért ő élt, amiben ő hitt. Chájim apja azt hitte, hogy ez a séta Cfát dombjain majd közelebb hozza a fiához. Talán eszébe jutnak régi közös sétáik gyerekkorából. Amikor még szent volt neki az apja szava. Talán eszébe jut, hogy hogyan ültette szívébe a tiszteletet a természet iránt. A teremtés tökéletessége iránt, melyben Isten mindenről gondoskodott, amire az embernek szüksége lehet. Mint van egyensúlyban, mint van a helyén minden. De mintha lyukas korsóba öntött volna vizet, szomorúan kellett látnia, hogy egykori szavai nem találnak visszhangra fia lelkében. Semmilyen emlék felemlgetése nem tudott rést ütni a falakon,

melyeket Chájim maga köré vont. Mindenre csak fennhéjázó nevetés volt a válasz.

Amikor nagy pelyhekben hullani kezdett a hó, abban a barlangban kerestek menedéket, ahol a legenda szerint Simon bár Jocháj, a híres kabbalista tizenhárom évig rejtőzködött a rómaiak elől, akik halálra ítélték. A barlang védettségében egy kicsit mintha oldódott volna a fagyos feszültség apa és fiú közt. Mi több, az apa egy pillanatig azt hitte, hogy a Kabbala magasztalásával megérinthesi a fiát. Hisz Chájim tudvalevőleg vonzódik a misztikus dolgokhoz. Ha már nem igézi meg a szó szerinti Tóra, akkor talán az öt szent könyv rejtett értelmének vizsgálata visszatéríthetné a nyájhoz az elveszett bárányt. Bár be kellett tölteni a negyvenet, hogy hivatalosan egy Kabbala-tanító tanítványává szegődhessen valaki, neki mint Tóra-kommentátornak megvoltak a megfelelő kapcsolatai, hogy fiával kivételt tegyenek. Ám az apa túl gyorsan mászott a remény létráján. Chájim átlátott a mesterkedésén, az ígéreteken, melyekkel vissza akarta csábítani. Hát már sohasem hagyja abba? Képtelen bármiről is mögöttes szándék nélkül beszélni, mindennel jó útra akarja téríteni? Valósággal kizsigereli a saját igazába vetett, csökönyös hitével.

Nem gyilkosság volt. Baleset, sajnálatos baleset. Így is mesélte, amikor kifulladásra Cfátba ért. Senki sem kételkedett a szavában. Chájim egyedül anyját avatta be a titokba. Végzetes fecsegés, amit örökké bánni fog. Elhatározta, többé soha senkinek nem beszél erről. Baleset volt. Csak nem fog egész életében vezekelni egy fájdalmas baleset miatt? Ígéretes tehetség volt, szép jövő állt előtte, ez a tragikus szerencsétlenség nem vethet árnyékot a sorsára.” (Kimpfen 2009, 11–14.)

„Chájim összerezzent. Jicchák ugyanarról a barlangról beszélt, amelynek közvetlen közelében az apja a mélybe zuhant. A barlangról, mely élete legnagyobb titkának a tudója. Vajon Jicchák máris leolvasta volna a

homlokáról gonosztettét? Kizárt dolog, Chájim ezzel nyugtatta magát; nem gyilkosság volt, hanem baleset, sajnálatos baleset.” (Kimpfen 2009, 166.)

„Józsue fejcsóválva járatta végig tekintetét a töredező házon, ahol Chájim szobát bérelt. Hogyan is tekinthetett atyjuk nagyobb várakozással öccsére, mint őrá? Tessék. Szégyent hoz a családra. Milyen szívesen felkereste volna most apjukat, hogy beszámoljon neki a reggel lezajlott fantasztikus tranzakcióról. Apjuk talán most először mondaná, mióta Józsue a saját lábára állt, hogy büszke rá. Csakhogy az apja már nem élt. Pontosan 7 éve annak, hogy életét vesztette egy tragikus balesetben. Még utolsó óráit is Chájimnak szentelte. Józsue sohasem tudott szabadulni attól az érzéstől, hogy Chájimnak valami köze volt a balesethez. Sejtetem, amit sohasem mert hangoosan kimondani.” (Kimpfen 2009, 178.)

„Itt történt – szölte Chájim. Mereven maga elé bámult. Pontosan ezen a helyen zajlott le az összecsapásuk, hét éve. Még mindig hallotta alázuhanó atyja halálsikolyát.

– A baleset?

– Igen felelte Chájim, és nem látszott rajta érzelem. – Ott botlott meg, és vesztette el az egyensúlyát.

Józsue óvatosan a szakadék széléhez botorkált, és lenézett. Egészen beleszédült a látványba.

Uramisten – mondta –, ilyen zuhanást senki sem él túl. És te, te hol voltál?

– Kevéssel mögöttem mentem. Magamnak is vigyáznom kellett, nehogy kiszakadjon alólam a lábam. Te is látod, milyen csúszós az út. Baleset volt, tragikus baleset – igyekezett a lehető legnyugodtabb hangon számot adni a történetekről Chájim.” (Kimpfen 2009, 188–89.)

„A bárka fölött sirályok köröztek fülsüketítő rikoltozással. Megéreztek a halszagot, és kivételes szerencséiben reménykedtek. De a beteg emberhús

átható szagára nagy szárnycsattogtatással csalódottan másfelé vették az útjukat.

Chájimot rázta a hideg, lázasan feküdt a bárka alján. Erős volt az áramlás, csak nehezen jutottak előbbre. Jicchák megszólalt:

Esélyt kaptál, hogy helyrehozz valami fontosat.

Chájimnak csak annyi ereje volt, hogy felvonja a szemöldökét.

Teljesen odavagy.

Mit kéne helyrehoznom? – motyogta Chájim.

Amit az apáddal szemben elkövettél – felelte Jicchák.

A láz és az erőd lassú elszivárgása – atyád is ugyanezt érezte közvetlenül a halála előtt.

Chájim kővé dermedt. Lehetetlen, hogy Jicchák tudja, mi történt.

Meséld csak el, Chájim. Mindig tudtad, hogy egyszer még eljön a nap, amikor fel kell tárnod a legnagyobb titkodat. Ma jött el ennek az ideje.

Chájim gyöngé ellenállást érzett magában, hogy megőrizze szégyenteljes titkát, de az is szinte rögtön megtört. Ha ezek élete utolsó órái, akkor semmi értelme, hogy tovább cipelje fiatal korának ólomsúlyú terhét. Chájim sietve belefogott a történetbe, és újra a legapróbb részletekig tisztán maga előtt látta életének legsötétebb napját.

Baleset volt. Rettenetes baleset.

Mi volt baleset, Chájim? Mondj el nekem mindent, töviről-hegyire. Kezdd a legelején! – parancsolt rá Jicchák.

Chájimot megrohanták homályos múltjának foszlányai, színtelen hangon számolt be emlékeiről.

Belevesztem az alkímia útvesztőibe. Aranyat akartam csinálni. Arannyá akartam válni. Be akartam bizonyítani apámnak, hogy a megvilágosodáshoz gyorsabban is el lehet jutni, mint a Tóra útján. Dőre nekibuzdulás volt, Jicchák.

Jicchák fülelt, közben egy magasan épült tiberiasi zsinagógát használt volna tájékozódási pontként, azonban sűrű ködfal vette el a kilátást.

Tél volt – folytatta hebegve Chájim. – Apám magával vitt a hegyekbe.

Az elbeszélést hosszú köhögésroham szakította félbe.

Elkezdett hullani a hó. Simon bár Jocháj barlangjában kerestünk menedéket. Megint jött a régi vita. Kiabáltunk. Ordítottunk. Apám lekevert egyet. Egy jó nagy fülest. Mintha egy engedetlen kölyök lettem volna. Tízennyolc éves voltam. Minden önbecsülésemet elvette. Valami megpattant bennem. Egyik pillanatról a másikra bosszúra éhes szörnyeteggé változtam. Az övénél is erősebb ütést mértem apám arcára. Nagyon gyorsan zajlott az egész.

Chájim gyámoltalan gyerkőcnek érezte magát, a hasgörcsöktől és az émelygéstől fetrengve a bárka egyik sarkában húzta össze magát. Jicchák nem is próbálta vigasztalni. – Apa alaposan ellátta a bajom – dadogta Chájim, alig hallható hangon. – Én gyomorszájon vágtam. Nyöszörgöve vonszolta magát a fagyott földön. Megragadta a lábamat. Egymásba gabalyodva küzdöttünk. Egyre közelebb gurultunk a sziklához, a szakadék széléhez, a barlang szája előtt. Püföltük egymást. Fölém kerekedett. Már felemelte hatalmas kezét, hogy kíméletlenül arcba vágjon. Megtaszítottam. Körben minden csupa jég. A sziklák mind jégből voltak. Apa a szakadék felé csúszott. Megragadtam a kezét. Fogtam a kezét, Jicchák, de nem találtam rajta fogást. Magával rántott. „Eressz el!” – kiáltotta. Mindketten a szakadékba zuhantunk volna. Tovább csúsztam a szakadék felé. Mit tehettem volna? Elengedtem. Bömbölve zuhant alá. Tompa puffanás. Lenéztem. Láttam a felvert hatalmas hófelhőt. A nyöszörgő testet. A hó piros lett. Aztán halotti csend.

Jichák hallgatott és fülelt. Mintha órákig egyhelyben köröztek volna. Kerestek volna valamit. Manővereinek nem volt világos iránya. Chájim kis időre elvesztette az eszméletét.

– Nem gyilkosság volt – szót Chájim, miután magához tért. – Baleset volt, sajnálatos baleset. Vagy talán nem? Mondj már valamit, Jicchák, szólalj meg végre! Gyilkos vagyok?

Azzal sírva fakadt, és kiszaladt belőle egy utolsó fohász, mint egy magasba lendülő, az ég felé dobott kötélhágcsó.

– Ó, apám. Bocsáss meg nekem. Nem akartam. Tényleg. Szerettelek. Még mindig szeretlek. Nem múlik el nap anélkül, hogy ne látnám magam előtt az egészet[...]

– Jól tetted, hogy elmesélted, Chájim.

– Ez a második alkalom, hogy elmesélem, Jicchák. Amikor este megvallottam anyámnak, másnap reggel... másnap reggel holtan találtam. Felakasztotta magát. Ó, mama!” (Kimpfen 2009, 289–92.)

Felhasznált irodalom

- Barabás A. Tünde (szerk.) (2023): Alkalmazott kriminológia. Akadémiai Kiadó – Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest
<https://doi.org/10.1556/9789634549581>
- Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Korinek László – Lévai Miklós (2016): Kriminológia – szakkriminológia. Wolters Kluwer Kft. Budapest
<https://doi.org/10.55413/9789632956275>
- Idel, Mosheh (1988): Kabbalah: New Perspectives. Yale University Press
- Kimpfen, Geert (2009): A kabbalista. Nyitott Könyvműhely Kiadó kft.

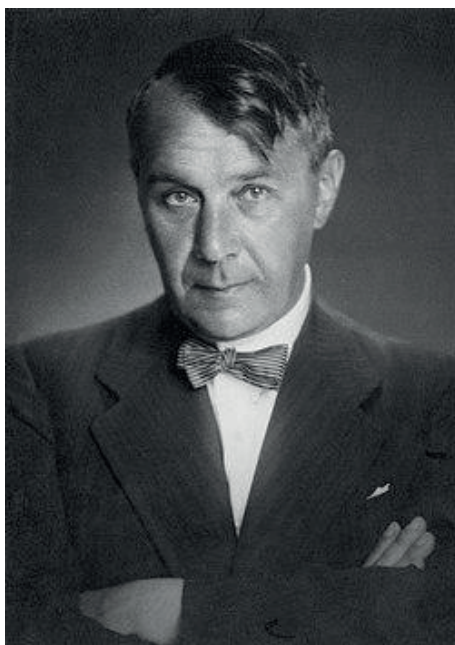
- Kimpen, Geert (2026): „Geert Kimpen...van toneelmaker naar schrijver”.
Geert Kimpen...van toneelmaker naar schrijver.
<https://www.geertkimpen.com/overgeert.html>.
- Köves Slomó (2019): „Mi az a Kabbala?” Youtube előadás. Kövesd a
rabbit. augusztus 25.
<https://youtu.be/FI3XgAF2wxU?si=EasAu6-6yZCcK4Kw>.
- Liebes, Yehuda (1993): *Studies in the Zohar*. SUNY Series in Judaica. State
University of New York Press
- Matt, Daniel Chanan – Nathan Wolski – Joel Hecker (szerk.) (2004): *The
Zohar: = Sefer Ha-Zohar*. Pritzker edition. Stanford University
Press
- Meroz, Ronit (szerk.) (2007a): „New Developments in Zohar Studies”.
Te’uda (Tel-Aviv), sz. 21–22: 568.
- Meroz, Ronit (2007b.): *The Path of Silence: An Unknown Story from a
Zohar Manuscript*. *European Journal of Jewish Studies* 1(2):
319–42. <https://doi.org/10.1163/187247107783876301>
- Meroz, Ronit (2016): „The Archaeology of the Zohar Sifra Ditseni’uta as a
Sample Text”. *Daat: A Journal of Jewish Philosophy &
Kabbalah*, 82: IX–LXXXV. JSTOR.
- Scholem, Gershom (1995): *Major trends in Jewish mysticism*. Schocken
Books
- The Babylonian Talmud (1935): *Ḥagigah* 14b–15b. Isidore Epstein
- Ürmösné Simon Gabriella: *Gender, szubkultúrák és genderpragmatika*. In:
Navracsics, Judit (szerk.) *Transzdiszciplináris üdvözetek*
Lengyel Zsolt számára. Budapest, Magyarország, Veszprém,
Magyarország: Gondolat Kiadó (2014) 238 p. pp. 210–218, 9 p.

URL1: <https://www.facebook.com/GeertKimpenauteur/>

Sivadó Máté és Facht Gergő

Kosztolányi Dezső: Édes Anna

Kulcsszavak: emberölés, különös kegyetlenség, társadalmi determinizmus, anómia-elmélet, pszichoanalízis, feminin kriminológia, általános feszültségelmélet, cselédkérdés, viktimológia

Kosztolányi Dezső (1885–1936) a 20. századi magyar irodalom egyik legjelentősebb alakja, a Nyugat első nemzedékének kiemelkedő képviselője.

Kosztolányi Dezső (URL1)

Szabadkán született, Budapesten bölcsészdoktori tanulmányokat folytatott, Babits Mihály és Juhász Gyula barátságát életre szólóan megőrizte. Költőként, prózaíróként, műfordítóként és

újságíróként egyaránt maradandót alkotott. Legismertebb regényei – a *Pacsirta*, az *Aranyárpány* és az *Édes Anna* – a magyar lélektani realizmus csúcspontjai, amelyekben a társadalmi determináltság és az egyéni pszichológia mélységeit tárja fel virtuóz nyelvi eszközökkel. Az *Édes Anna* (1926) megjelenésekor irodalmi botrányt kavart, de mára a magyar próza egyik leginkább elemzett és legértékesebb alkotása.

A regény rövid bemutatása

Kosztolányi Dezső (1885–1936) *Édes Anna* című regénye 1926-ban jelent meg önálló kötet formájában, miután a Nyugat folyóirat hasábjain már 1926 januárjától közölték folytatásokban. A mű keletkezése szorosan kapcsolódik a 20. század eleji magyarországi társadalomtörténeti valósághoz: az 1919-es kommün bukása utáni Horthy-korszak nyitányán játszódó cselekmény a háborús vereség, a politikai átalakulás és az osztálytársadalmi feszültségek metszéspontján helyezkedik el. A regény valós inspirációs forrásként támaszkodik a korabeli sajtóban megjelent cselédgyilkossági esetekre – különösen az 1919-es Schmidt Anna- és Kovács Magdolna-ügyekre –, amelyek a kiszolgáltatott cselédlányok társadalmi helyzetének tragikumát tárták fel (Szegedy-Maszák 1998).

A regény cselekménye Budapesten, a Krisztinavárosban játszódik. A Vizi Kornél miniszteri tanácsos és felesége, Vizyné által alkalmazott Édes Anna személyében Kosztolányi egy szinte tökéletesen dolgos, szótlan, engedelmes cselédlányt ábrázol. Anna éveken át tűri munkaadói rideg bánásmódját, Vizyné zsarnoki aprólékosságát, Jancsi unokaöcs szexuális zaklatását, és a társadalmi láthatatlanság minden megaláztatását. A regény csúcspontján – egy látszólag indoktalan éjszakai kitörés keretében – Anna megöli alvó gazdáját, a Vizi házaspárt. A bűntény felfedezése, a nyomozás és a bírósági eljárás a regény második felét alkotja. A zárójelenetben Moviszter doktor, a mű morális szószólója felteszi a regény alapkérdését: ki a felelős?

Irodalomtörténeti szempontból az *Édes Anna* a magyar pszichológiai és társadalomkritikai próza kiemelkedő alkotása. A mű az ún. *acte gratuit* (indoktalan tett) kafei és Camus-i motívumát a realista társadalomregénnyel ötvözi (Kulcsár Szabó 2004). Pszichológiai mélysége – az elfojtás és robbanásszerű agresszív kitörés dinamikájának ábrázolása –

a freudi pszichoanalízis irodalmi lecsapódásaként értelmezhető, és a mű máig a kriminálpszichológiai szakirodalom egyik hivatkozott szépirodalmi illusztrációja (Pléh 2010). Müller Péter író vitatja, miszerint a gyilkosság indokolatlan lenne. Müller spirituális és lélektani írásaiban (pl. Szeretetkönyv, Lélekforma) gyakran hivatkozik a 20. századi nagy magyar klasszikusokra. Az ő emberképe felől nézve az *Édes Anna* története nem társadalmi vagy osztályharcos dráma, hanem a szeretethiány és a lélek elnémításának tragédiája. Müller Péter filozófiájában a bűn és az agresszió szinte mindig a tartós elnyomás, a méltóság elvesztése és a tiszta szeretet hiányának a következménye. Anna alakja az ő olvasatában egy olyan tiszta, naiv lélek prototípusa, akit a külvilág egoizmusa és érzéketlensége (Vizynéék világa) teljesen bezár és megbetegít, amíg a felgyülemlett negatív energiák robbanáshoz nem vezetnek. Müller Péter szerint egy emberrel sok mindent meg lehet tenni büntetlenül, de a létét nem lehet megkérdőjelezni. Jancsi pedig pontosan ezt teszi Annával, amikor tudomást sem vesz a jelenlétéről.

Kriminológiai vonatkozások

Anna strukturális kiszolgáltatottsága – amely a marxista kriminológia klasszikus osztályalapú elnyomás-modelljével is leírható – szorosan összefügg belső, pszichés folyamataival. Mint cseléd lány, a tulajdontalan, jogfosztott osztályhoz tartozik, aki lakásban él ugyan, de a személyes szabadság és az önrendelkezés teljes hiányában. Vizyné a gazdasszonyi hatalom minden eszközét igénybe veszi a totális kontroll fenntartásához. Anna nem rendelkezhet szabadidővel, nem tarthat kapcsolatot szeretőivel, és még az étkezésének rendje is előírt. Az éveken át felhalmozódó osztályalapú elnyomást a regény számos jelenetében látjuk kibontakozni. Kosztolányi részletesen ábrázolja azt az állandó kontrollálást, amelynek Anna ki van téve:

„Vizyné mindig a konyhában szimatolgatott. Megszagolt mindent. A tejszínt, a zsírt, a földseget, a búst. Aztán megvizsgálta a szalonnát, a lisztet, a cukrot. Néha olyan éles volt a szeme, hogy még a mennyországban is észrevett volna egy hiányzó szentet. Egy egész nap elment arra, hogy a kamrában tojást számoljon. Ha egy tojás hiányzott, hosszú leckét adott ki. Anna végigszenvette mindezt némán, arcizma sem rándult.”

Ez a totális kontroll évről évre fokozódott. A nyelvhasználat is az alárendeltség eszköze volt. Vizyné parancsolt, Anna hallgatott. A dialógus nem létezett közöttük, csak utasítások és végrehajtások. „Mosogass.” „Felmosás” „A kamra rendetlen.” Rövid, tárgyilagos, embertelen mondatok. Anna válaszai, ha voltak, szintén egyszerűek, minimálisak: „Igenis”, „Rögtön”, „Megcsinálom”. A nyelvi elnyomás a társadalmi hierarchia közvetlen tükröződése (Bonger 1916, Ürmösné 2012).

Ez a totális kontroll és a folyamatos megaláztatások nem szülnek azonnali, nyílt ellenállást. A freudi értelemben vett elfojtás mechanizmusa révén a traumatikus élmények a tudattalanba szorulnak. Freud elfojtás-elmélete (Verdrängung) szerint az ego által elfogadhatatlan késztetések, fájdalmak és agresszív impulzusok így rejtve maradnak, de tovább hatnak. Kritikus ponton robbanásszerűen törnek felszínre (Freud 1915.). Anna karaktere pontosan ezt a dinamikát mutatja. Szótlansága, kényszeres munkavégzése és érzelemmentesnek tűnő viselkedése mind az elfojtás tünetei.

Jancsi unokaöcs szexuális erőszakossága további traumarétegeket épít:

„Jancsi az ajtófélfának támaszkodott és cigarettázott. Nézte Annát. Anna tudta, hogy nézi, de nem nézett vissza. Jancsi odalépett hozzá, úgy, hogy egészen közel állt. Anna érezte a leheletét. – Szép vagy, Anna – mondta halkan. Anna nem felelt. Jancsi megérintette a vállát. Anna lehunyta a szemét, de nem mozdult. Nem mozdulbatott. Nem volt borá mennie.”

A szexuális zaklatás ismétlődő volt, és Anna számára nem volt menekülés. Nem panaszkodhatott Vizynének – az talán őt hibáztatta volna. Nem

mehetett el – nem volt hová mennie, nem volt pénze, nem volt alternatívája. Felmerül a kérdés, hogy miért nem lázadt fel korábban. A válasz összetett: egyrészt a korban a cselédosztály számára nem léteztek védelmi mechanizmusok, másrészt az évek óta tartó elnyomás belsővé vált, Anna identitása a láthatatlanság és az engedelmesség köré szerveződött. Ezt Agnew általános feszültségelmélete (General Strain Theory) is megvilágítja: az egyéni szintű negatív élmények halmozódása – a pozitívan értékelt dolgok elvesztése, negatív ingerek tartós jelenléte és az elvárt pozitív eredmények elmaradása – közvetlen pszichoszociális előzménye lehet az erőszakos cselekménynek (Agnew 1992).

Anna esetében mindhárom feszültségforrás együttesen van jelen. Elveszíti szerelmét (Báthory Károly eltávolodik tőle), folyamatosan negatív ingereknek van kitéve (Vizyné bánásmódja, szexuális zaklatás), és az önálló élet perspektívája végleg bezárul előtte. Az anómia-elmélet durkheimi és mertoni változata ugyancsak releváns. Durkheim anómia-fogalma a normák felbomlásának állapotát írja le (Durkheim 1897), amelyet Merton az egyén és a kulturálisan kitűzött célok, illetve az azok eléréséhez hozzáférhető legitim eszközök közötti feszültség keretében értelmezett (Merton 1938). Anna számára a korszak kulturálisan előírt céljai – tisztességes életkörülmény, párkapcsolat, önálló lét – strukturálisan elérhetetlenek. A Horthy-kori Budapest cselédosztálya számára nem léteztek legitim mobilitási csatornák. Ez a helyzet jól szemlélteti Merton „innováció” és „visszahúzódás” közötti átmeneti állapotot, amely végső soron erőszakos normaszegésbe torkollik. A címkézéssel (labeling theory) Lemert és Becker munkái nyomán azt hangsúlyozza, hogy a deviáns identitás nem az egyén belső tulajdonsága, hanem a társadalmi reakció eredménye (Becker 1963). Anna esetében a cselédlány társadalmi státusza maga is egyfajta primer stigmatizációt jelent. Láthatatlan, jogalany helyett tárgy. A feminista kriminológia (Chesney-Lind

1989) rámutat arra, hogy a női bűnelkövetés háttérében jellemzően patriarchális elnyomás, szexuális abúzus és gazdasági kiszolgáltatottság áll. Anna esete ezt tükrözi: a nemi hierarchia, a gazda–cseléd viszony és a szexuális erőszak egymást erősítő faktorsora vezet az erőszakos cselekményhez.

Mendelsohn és von Hentig viktimológiai modelljei alapján (Mendelsohn 1956; Von Hentig 1948) az elkövetők és áldozatok viszonya sokszor fordított dinamikát mutat. A regényben a Vízny házaspár – különösen Víznyé – az áldozati szerepet megelőzően éveken át viktimizálta Annát: megalázta, kizsákmányolta, emberi mivoltától megfosztotta. Ez természetesen nem igazolja, de kontextusba helyezi a bűncselekményt. Moviszter doktor szavai ezt a viktimológiai perspektívát foglalják össze, amikor azt kérdi: ki a felelős?

Kriminalisztikai vonatkozások

A gyilkosság éjszakájának leírása kriminálpszichológiai szempontból különösen figyelemre méltó. Kosztolányi részletesen dokumentálja Anna tudatállapotát:

„Anna nem aludt. Forgolódott az ágyban. Valami nyomta, szorította. Nem tudta, mi az. Valami régi, felhalmozott fáradtság, amely most egyszerre nebezedett rá. Felkelt. Kiment a konyhába. A hold világított. Ott állt a konyhában, és nézett maga elé. Aztán hirtelen, minden átgondolás nélkül, megfogta a konyhakést. Nebéz volt a kés. Jó nebéz volt. Bement a szobába. Vízny úr borkolt. Víznyé is aludt. Anna odalépett hozzájuk. A kés magától mozdult. Anna nem gondolkodott. Csak látta, ahogy a kés le-le sülyyed. Egyszer, kétszer, háromszor. Aztán Jancsi szobájába ment. Ott is. Aztán visszament a konyhába. Letette a kést. Leült. Várt.”

Ez a leírás az affektív cselekmény klasszikus jegyeit mutatja. Nincs előzetes terv. A cselekmény tudatállapot-zavar mellett történik. Az elkövető maga is

passzív szemlélője saját tettének. A kriminálpszichológia irodalmában ezt disszociatív állapotnak nevezik, amikor az ego védelmi mechanizmusai átmenetileg felfüggesztődnek (Cséfalvay 2016). „A kés magától mozdult” – ez a mondat kulcsfontosságú. Anna nem érzi, hogy ő cselekedne; mintha kívülről figyelné saját testét. Ez védelmi reakció a túlzott pszichés terhelésre.

A holttestek felfedezésekor a rendőrség helyszíni szemlét tart a Vízylakásban. A helyszíni szemle célja a bűncselekménnyel összefüggő tárgyi bizonyítékok rögzítése és az eredeti állapot dokumentálása. A regény leírásában azonosíthatók a klasszikus helyszíni szemle elemei: a holttestek elhelyezkedése, a vér nyomai, a gyilkossági eszköz (konyhai kés) helyszínen hagyása. Ez utóbbi körülmény kriminalisztikai szempontból a tett érzelmi és tudatállapot-zavar által jellemzett jellegét erősíti meg (Fenyvesi 2014). A professzionális, előre kitervelt gyilkosságoknál az elkövető eltünteti az eszközt. Anna nem tette ezt. Leült és várt. Ez önmagában is beszédes.

A nyomozás menete a regény narratívájából rekonstruálható. A klasszikus nyomon üldözés és a zárt helyszíni szemle logikája szerint a nyomozó hatóság figyelme törvényszerűen irányult a külső behatolás nyomait nem mutató lakás egyetlen életben maradt tagjára. A bejárati ajtó belülről zárva. Az ablakok érintetlenek. Kényszerítés vagy idegen kéz nyoma sehol. A kriminalisztika legősibb axiómája, a *cui bono* (kinek volt indítéka?) és a helyszíni körülmények együttesen egyetlen gyanúsítottra mutattak: Édes Annára.

Ez a zárt helyszín logikája szűkítette le a gyanúsított körét szinte azonnal. Anna volt az egyetlen lakóközösségi tag, aki a bűncselekmény éjszakáján a lakásban tartózkodott, és aki életben maradt. A kriminálmétodika szempontjából ez a zárt helyszín típusú ügyekre jellemző nyomozási logikát tükrözi: lehetőség-alapú (opportunity-based) gyanúsított kör szűkítése.

Idegen személy jelenléte kizárható volt. A zárt ajtó, a sértetlen záruk, az ablakkeretek érintetlensége mind arra mutattak, hogy a tettes belülről cselekedett. Így a nyomozás gyorsan összpontosíthatott Annára.

A szomszédok, a házmester és a többi cseléd kihallgatása tárja fel az előzmények rekonstruálásához szükséges adatokat. Kriminálpszichológiai szempontból figyelemre méltó, hogy a tanúk vallomásai ellentmondásosak: Anna korábban tanúsított kifogástalan viselkedése, szorgalma és csendessége arra készíti a tanúkat, hogy tagadják a bűncselekmény lehetőségét. „Az Anna? Lehetetlen. Olyan csendes volt mindig.” Ezt a jelenséget a kriminálpszichológiában jó magaviselet-hatásként vagy halo-effektusként ismerik, és megnehezíti a gyanúsított korai azonosítását (Cséfalvay 2016).

Anna vallomása viszonylag rövid idő alatt beismerő jellegű. Ennek motivációi kettősek: egyrészt pszichológiai szempontból az elfojtott énvédelmi mechanizmusok feloldódásával magyarázható, másrészt kriminálszociológiai értelemben a tekintélyelvű hatóságokkal szembeni kondicionált engedelmesség eredménye, amely a cselédosztályra különösen jellemző volt (Mezey 2007). Anna nem tagadott. Nem is védekezett igazán. Válaszolt a kérdésekre, részletesen, tárgyilagosan, mintha mástól beszélne. A tárgyi bizonyítékok körében a gyilkossági eszközként használt konyhai kés azonosítása, a helyszínen talált vér és a holttesteken észlelt sérülések elhelyezkedése döntő bizonyítóerővel bír. A nyomozás dokumentációja az emberölés alap-alakzatát támasztotta alá, azonban a cselekmény körülményei – három áldozat, előre nem tervezett, affektív állapotban végrehajtott sorozatos ölések – további minősítő körülményeket vetettek fel.

A hatályos Büntető Törvénykönyv (2012. évi C. tv.) alapján a cselekmény jogi minősítése emberölés büntetett valósítja meg [Btk. 160. § (1) bek.],

amelynek minősített esete – a különös kegyetlenség [Btk. 160. § (2) bek. d) pont] – is felmerülhet Vizyné esetében elszenvedett sérülések száma és jellege alapján. Az egyidejűleg elkövetett három emberölés a törvényi egység szabályai szerint értékelendő.

A bírósági eljárásban az enyhítő körülmények (előélet, társadalmi kiszolgáltatottság, pszichés állapot) mérlegelése a regény nyitott erkölcsi kérdésfeltevésének részét képezi. Moviszter doktor védőbeszédében ezt a dilemmát fogalmazza meg:

„Hölgyeim és uraim! Védő védőjét. De kít védjek? Azt a szegény, árva, félárva, nincstelen leányt, aki éveken át dolgozott, túrt, hallgatott? Vagy azokat, akik őt éveken át megalázták, kihasználta, emberi mivoltától megfosztották? Ki a felelős? Ez a kérdés. Ki a felelős?”

Ez a kérdés kriminológiailag is releváns választ kér: az egyéni bűnösség megítélésekor a strukturális feltételrendszer felelőssége sem hagyható figyelmen kívül. A végkifejlet törvénszerű volt.

————— o —————

„Az elnök szólította a következő tanút:

- Moviszter Miklós. Dr. Moviszter, orvos. Nincs itt? Kézbcsítették neki az idézést? Nem mentette ki magát. Hol van?

Hát hol vagy, öreg doktor, te haldokló, a gyógyíthatatlan betegségeddel, a nyolcszázalékos cukroddal? Meghaltál azóta, vagy magaddal tehetetlenül fekszel, senyvedve attól az álmokórtól, mely megelőzi az ilyen betegek halálát? Elvesztél te is, és már senki sincs ezen a földön? Ha még élsz, ha csak egy szikrányi lélek lobog benned, akkor teneked most itt a helyed, akkor el kellett jönnöd.

...

Hangja szilárdabbá vált:

- Teljes egészében fönntartom vallomásomat. Csak azt tudnám ismételni, amit már elmondtam.

- Igen - szólt az elnök, egy aktaköteget lapozgatva. - Ön így vallott. De tényeket kérünk. Verték? Éheztek? Agyondolgoztatták? Nem fizették meg a bérét? Úgy látom itt - mondta gyorsan -, hogy karácsonykor valami ajándékot is kapott, egy különben jelentéktelen ajándékot: egy jumpert. Tessék beszélni.

- Ridegen bántak vele - jelentette ki Moviszter, erősebb hangon. - Ez volt mindig az érzésem. Szeretet nélkül bántak vele. Szívtelenül.

- És miben nyilvánult meg ez?

- Azt én nem tudnám pontosabban körülírni. De határozottan ez volt az érzésem.

- Akkor valóban csak érzések ezek, doktor úr, sejtések. Afféle finom árnyalatok, melyeket a törvényszék ilyen durva és szörnyű bünténynél aligha vehet figyelembe. Mert itt tények vannak az egyik oldalon: véres tények. Mi is tényeket kérünk. Aztán a többi tanú egyebet vall. Épp az ellenkezőjét. Hogy szerették és megbecsülték. Maga a vádlott sem panaszkodott, se a rendőrségen, se a vizsgálóbírónál. Álljon föl - szólt oda a vádlottnak. - Bántalmazták magát?

- Nem.

- Leülhet. Ez egyébként se valószínű.

Nézd most Moviszter ezt a lányt, mily tompultan ereszkedik le fegyőrei közé, nem kellemes látvány, de csak nézd meg jól, és nézd meg az elnököt is, aki megigazítja öreg, kék szemén az olcsó pápaszemet, és vakarni kezdi a fülét, hogy ne is sejtse, mi forog a fejében, mi zajlik a szívében. Ő csak a földi igazságszolgáltatás képviselője. De igyekszik pártatlanul igazat látni, jobbra és balra tekinteni, már amennyire lehetséges ez itten a világon. Nem

érezd-e - biztatta egyre magát -, hogy közeledik az isteni igazságszolgáltatás felé, s máris a pártodon van? Hagyd, hogy kicsit még vitatkozzék, végre ez az ő kötelessége, aztán újra beszélj, ne félj tőle, ne félj te senkitől, mert teveled van az Isten.

- És ha rossz dolga is volt, kérem - érvelt az elnök -, akkor a törvény adta jogánál fogva bármikor panaszt tehetett volna gazdái ellen, fölmondhatott volna nekik, és tizenöt napon belül elmehegetett volna.

- Kényszerítették, hogy ott maradjon.

- Mivel kényszerítették? Senkit se lehet kötéllel fogni.

- Egy ilyen öntudatlan, szerencsétlen teremtés.

- Azért nem kellett volna elkövetnie ezt a szörnyűséges bűnt - tűnődött az elnök, majd keményen tette hozzá: - Erre nincs mentség.

- Akkor mért követte el? - kérdezte Moviszter önmagától. - Az az érzésem - ismételte makacsul -, az az érzésem, hogy nem bántak vele emberien. Nem úgy bántak vele, mint egy emberrel, hanem mint egy géppel. Gépet csináltak belőle - és itt kitört, majdnem kiabált. - Embertelenül bántak vele. Cudarul bántak vele.

- Ezért a kifejezésért rendreutasítom.” (Kosztolányi 1926/2005)

Felhasznált irodalom

Agnew, R. (1992): Foundation for a General Strain Theory of Crime and Delinquency. *Criminology*, 30(1), 47–87.

Becker, H. S. (1963): *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. Free Press, New York

Bonger, W. A. (1916): *Criminality and Economic Conditions*. Little, Brown, Boston

- Chesney-Lind, M. (1989): Girls' Crime and Woman's Place: Toward a Feminist Model of Female Delinquency. *Crime & Delinquency*, 35(1), 5–29.
- Cséfalvay Cs. (2016): *Kriminálpszichológia*. NKE, Budapest
- Durkheim, É. (1897): *Le Suicide*. Alcan, Paris
- Fenyvesi Cs. (2014): *A kriminalisztika tendenciái*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- Freud, S. (1915): *Die Verdrängung*. In: *Gesammelte Werke*, X. Fischer, Frankfurt
- Hentig, H. (1948): *The Criminal and His Victim*. Yale University Press, New Haven
- Kosztolányi Dezső (1926/2005): *Édes Anna*. Osiris Kiadó, Budapest
- Kulcsár Szabó E. (2004): *A magyar irodalom története 1945–1991*. Argumentum, Budapest
- Mendelsohn, B. (1956): Une nouvelle branche de la science bio-psychosociale. *Revue Internationale de Criminologie*, 10, 95–109.
- Merton, R. K. (1938): Social Structure and Anomie. *American Sociological Review*, 3(5), 672–682.
- Mezey B. (2007): *Magyar jogtörténet*. Osiris, Budapest
- Pléh Cs. (2010): *A lélektan története*. Osiris, Budapest
- Szegedy-Maszák M. (1998): *Kosztolányi Dezső*. Kalligram, Pozsony
- Ürmösné Simon Gabriella: Egynyelvűek kommunikációja a nemek tükrében. In: Fülöp, Péter (szerk.) *Tavaszi Szél 2012 Konferencia: Konferenciakötet*. Budapest, Magyarország: Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ) (2012) 730 p. pp. 1-12, 12 p

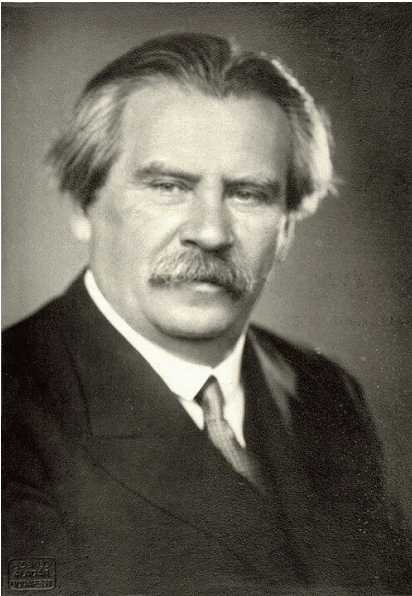
URL1:

https://hu.wikipedia.org/wiki/Kosztol%C3%A1nyi_Dezs%C5%91

Bánáti Tibor

Móricz Zsigmond: Árvácska

Kulcsszavak: kiszolgáltatottság, bántalmazás, erőszak, társadalmi közöny,

Móricz Zsigmond (1879–1942) a 20. századi realista magyar prózairodalom kimagasló alakja, rövid ideig a *Nyugat* folyóirat szerkesztője volt. Tiszacsécsén született szegény családba. Tanulmányai után újságíróként dolgozott, de az igazi áttörést az 1908-ban megjelent *Hét krajcár* című novellája hozta meg számára.

Móricz Zsigmond (URL1)

Műveiben mély empátiával ábrázolta a magyar vidék és a parasztság nyomorát, valamint a vidéki dzsentrik világát. Legismertebb regényei közé tartozik a *Légy jó mindhalálig*, az *Árvácska*, valamint az *Erdély-trilógia*. 1942-ben, agyvérzés következtében hunyt el Budapesten.

Móricz Zsigmond (1879-1942) *Árvácska* című kisregénye a magyar prózairodalom egyik legjelentősebb társadalmi érzékenységgű alkotása. A mű írásban először 1941-ben jelent meg, és a szerző életművének egyik legmeggrázóbb darabjaként tartják számon.

Az író élete alkonyához közeledve, 1936 szeptemberében találkozott Littkey Erzsébettel, „Csibével”, akit később lányává fogadott. Kapcsolatuk úgy indult, hogy az író megmentette a húszéves lányt az öngyilkosságtól, amikor az a Ferenc József hídról a Dunába akart ugrani. Az egykori lelencyerekről mintázta *Árvácskát* az azonos című regényében. Naplójából később kiderül, hogy Csibe a szerelme-szeretője is volt (Nyáry 2013). A 2000-es évek elején sajtónyilvánosságot kapott, hogy Móricznak és Csibének közös gyermeke is született: dr. Móricz Imre, akit az idős író örökbe fogadott (Sz.n. 2021). A nagy sikerű regényt Ranódy László és Mészáros Gyula rendezők 1975 nyarán forgatott és 1976-ban, azonos címmel bemutatott filmdrámájukban dolgozták fel.

Az alkotás az árva gyermekek kiszolgáltatottságát, a szegénységet, a családon belüli erőszak, valamint a közösségi közöny problematikáját állítja középpontba. Az írás egyszerre tekinthető társadalmi regénynek, lélektani ábrázolásnak és olyan szociográfiai látletnek, amely a gyermek áldozattá válásának folyamatát mutatja be. Kriminológiai szempontból különösen értékes mű, mivel a gyermekek elleni erőszak, az elhanyagolás, a kizsákmányolás és a viktimizáció kérdéseit egyszerre jeleníti meg szépirodalmi köntösbe burkolva. Kriminalisztikai szempontból vizsgálva pedig egy olyan komplex történeti tényállásokat tartalmazó mű, amely a mai anyagi büntetőjog gyermekeket és felnőtteket egyaránt sértő deliktumait sorakoztatja fel.

A mű rövid története

A történet középpontjában egy 9 év körüli, állami gondozásból egy családhoz kikerülő pösze kislány, Csöre életútja áll. A kislány – hivatalos nevén Állami Árvácska – a regény során először Dudásékhoz, majd később Szennyessékhez kerül nevelésre. Ahelyett azonban, hogy biztonságot és

szeretetet kapna, minden új környezetben ugyanazzal a sorssal találkozik: kizsákmányolással, fizikai és lelki bántalmazással és elutasítással. A nevelőcsaládoknál már az első perctől kezdve munkára fogják: állatokat őriz, házimunkát végez, segít a gazdaságban, a család újszülött gyermekére felügyel. Amíg a család gyerekei játszottak és iskolába jártak, Csöre szüntelenül dolgozott a gazdaságban és a háztartásban. Mindennapjaihoz hozzátartozik a hiányos ellátás és az éhezés. Ruházata gyakorlatilag nincs, az állam által biztosított ruházatát Dudásék elvették és a saját gyerekeiknek adták, a havonta érte kapott 8 pengő „fejpénzt” pedig mindvégig az állatok takarmányozására költötték. A nevelt és a saját gyermekekkel szembeni bántalmazások fokozatosan rendszeressé váltak. Megverik, megszégyenítik, sértegetik, gyakran indokolatlanul és kegyetlenül büntetik őket. A testi erőszak mellett állandó a lelki terror és az érzelmi elutasítás is. A történet egyik fontos motívuma, hogy Csöre minden új helyen reménykedik: várja, hogy végre szeretetet kapjon, azonban reményei újra és újra szertefosznak. Különös jelentőségű a gyermek állatokhoz fűződő viszonya. Az állatok gyakran nagyobb elfogadást és biztonságot nyújtanak számára, mint az emberek. Ez a műben végig jelen lévő motívum jól szemlélteti a gyermek teljes érzelmi izolációját.

A második család – Szennyesék – a történet alapján módos gazdaságot vezet. A férj Szennyes Ferenc, igazi úriemberként öltözik és akként is viselkedik. Felesége „Zsabamári”, Dudásnéval ellentétben testes, csinosan öltözködő asszonyság, Csöre érkezésekor ad életet gyermekének. Gazdagságuk ellenére fősvények, az asszony különösen fukar, Csörét ő is rendszeresen megalázza és bántalmazza. A regény végén mentális állapotának jelentős romlása figyelhető meg: a „csicskaként” tartott időse embernek mérgezett tejet küld Csörével, hogy itassa meg vele, majd a kislányt meggyilkolását is megkísérli, az eredmény azonban egy véletlennek

köszönhetően elmarad. A regény másik tragikus sorsú alakja „Vénisten”, polgári nevén Csomor János. A történet szerint „Zsabamári” (Szennyesné) fokozatosan kiszolgáltatott helyzetbe hozza és kisemmizi az idős embert. Vénisten egykor módosabb takácsmester volt, de idős korára függő helyzetbe kerül: egzisztenciális kiszolgáltatottsága miatt a Szennyes-portán él, ahol már alárendelt státuszba – mai szóhasználattal „csicskasorba” – szorul. Ő az egyetlen szereplő, aki valódi emberséget, együttérzést és szeretetet mutat Csöre iránt. Éppen ezért a sorsa különösen hangsúlyos a mű kriminológiai értelmezésében. Az asszony megtérbolyodása miatt visszaadják Csörét „nagyságának”, aki kiközvetíti egy harmadik családhoz: Verőékhez. Itt sokkal jobb sora van, de lelkileg továbbra is folyamatosan megalázzák, főként a család Pesten élő lánya hazatértét követően. Itt már ritkábbak, de rendszerezsek a fizikai bántalmazások. Szolgáskorban éli mindennapjait, egyre jobban vágyik a túlvilágra, édesanyjához. A temetőben és a porta pajtájában is gyertyát gyújt édesanyja emlékére, majd karácsonykor a pajta és a ház is lángra kap és leég.

A mű végére a gyermek személyisége már súlyosan sérül. Megtanulja elviselni a szenvedést, alkalmazkodik a bántalmazó környezethez, egyedül a szeretet utáni vágya marad meg.

A mű végére a gyermek személyisége már súlyosan sérül. Megtanulja elviselni a szenvedést, alkalmazkodik a bántalmazó környezethez, egyedül a szeretet utáni vágya marad meg. Csöre fokozódó passzivitása a tanult tehetetlenség fogalmával is értelmezhető, amelyet a szakirodalom a kiszámíthatatlan és kontrollálhatatlan bántalmazó környezetben kialakuló önértékelési zavarokkal és szorongással kapcsol össze. Ebből a nézőpontból a szenvedéshez való alkalmazkodása nem a bántalmazás elfogadását, hanem a tartós kontrollvesztésre adott pszichés válaszát jelzi (Héra et al. 2025, 132.).

A regény végén várt katarzis elmarad: nincs igazságszolgáltatás, nincs megmentés. Móricz ezzel igyekezett hangsúlyozni, hogy Csöre sorsa társadalmi jelenség, a két világháború közti Magyarország vidéki világának tragédiája.²

A regény kriminológiai vonatkozása

Kriminológiai és viktimológiai szempontból Csöre magas sérülékenységgű (vulnerábilis) áldozat, akinek áldozattá válását életkora, árvasága, gazdasági kiszolgáltatottsága és társadalmi védtelensége egyaránt elősegíti. A gyermek folyamatosan keresi az elfogadást, igyekszik megfelelni nevelőinek és környezetének. Csöre nevelőszüleihez fűződő ambivalens viszonya a bántalmazó gondozói környezetben kialakuló kötődési sérülés felől is értelmezhető: a gyermek attól a személytől várná a biztonságot és a megnyugtatót, aki egyúttal félelmének forrása (Kovács-Tóth – Kuritárné Szabó 2023, 1451.).

A rendszeres bántalmazás, megalázás és szeretethiány következtében visszahúzódóvá, csendessé válik, ugyanakkor megőrzi emberségét és szeretetigényét. Ez a halmozott sérülékenység összhangban áll a gyermekbántalmazás szakirodalmában azonosított kockázati tényezőkkel, amelyek közé a pénzügyi nehézségek, a közösségi elszigeteltség, a megfelelő lakhatás hiánya, valamint a gyermekek védelmét szolgáló társadalmi és jogi normák fejletlensége is tartozik. A bántalmazás következményei az áldozat egész életét végigkísérhetik, és testi-lelki egészségét is kedvezőtlenül befolyásolhatják (Pintér – Tóth 2017, 849.).

A műben megjelenő nevelőcsaládok tagjai nem különálló individuumként,

² Bár a regényben sehol sem szerepel konkrét dátum, a filmben „Vénisten” fejfáján az elhalálózás időpontjaként az 1930-as év szerepel.

hanem inkább ársadalmi típusként jelennek meg. A gyermekkel való kapcsolatukat elsősorban a hasznosság, a munka és a fegyelmezés határozza meg.

A nevelőszülők gyakran kemények, érzelmileg elutasítóak, olykor kifejezetten kegyetlenek. Kriminológiai szempontból viselkedésük a strukturális erőszak és a kor vidéki tanyavilágára jellemző ún. normalizált deviancia példája: a bántalmazás nem rendkívüli eseményként, hanem a közösség által elfogadott nevelési gyakorlatként jelenik meg. A kislány sérelmére elkövetett szexuális erőszakot a gyermek környezete rezignáltan veszi tudomásul, a hatóságok irányába jelzést nem tesznek, segítséget nem kérnek. Verőéknél él már, amikor kedves, segítőkész idegenekkel találkozik. A regény bűncselekményi szerkezete döntően gyermek sérelmére elkövetett személy elleni deliktumokból épül fel. A domináns jogi kategória a kiskorú veszélyeztetése, amelyhez testi sértés, szexuális erőszak, valamint (több) emberölés kapcsolódik. Ez a szerkezet a modern kriminológiában a krónikus gyermekviktimizáció és a családon belüli erőszak irodalmi reprezentációjaként értelmezhető.

———— o ————

„...De mit fárasztom magamat - mondta kedvesanyám -, gyere csak haza, majd kedvesapád.

A kislány nem hitte, hogy meg fogja mondani kedvesapámnak kedvesanya. Hiszen ő is félt tőle, nemcsak a gyerekek. Hiszen senkit se vert meg az apa oly nagyon, mint a feleségét. A vékony kis asszonyt bottal, bunkóval ütötte! Még ha elszaladt is, úgy hajította utána a bunkót, mint a pásztor a tehén után, és el is találta, és akkor kedvesanyám leesett a földre, és az ember ráment, és a lábujjával jól bele-belerúgott s meg is taposta. Hát

most kedvesanyám megmondja őt ennek az apának? ...

Dudásné: - Úgy úgy, csak nézd meg eccer, Dudás, lopott! A dinnyefődre ment, levette a legszebb dinnyét, amit el lehetett vóna adni.

Lehet hogy azért mondta meg, hogy ha az ura kimegy a földre és nem leli meg a dinnyét, ne őtet verje meg, de a kislány rögtön látta az apának a szeme és az arca eltorzulását, és még sohase nézett rá így ez a Dudás apa, aki ölelgetni és tapogatni szokta őtet, és azt mondta, hogy azt nem szabad megmondani az anyjuknak, s ő nem is mondta meg, s az anyjuk mégis megmondta őtet az apjuknak...

Dudás: - Lopott? lo-pooooott? dinnyét lopott ez a dögszem?... No gyere, nem fogsz te többet lopni... Nem fogsz te többet lopni, ha a kezedbe ragad se. Zárd be csak az ajtót, ki ne szökjön.

Dudás kivett a spórból egy darab parazsat, és azt mondta:

- Fogd meg a kezét.

Dudásné maga is meg volt ijedve, jobban mint az ura, mondta sírós hangján:

- Mit akarsz vele má?

- Most megtanítom a disznót, nem fog ez többet lopni. Tartsd a kezét. Fogd össze az ujjait, tartsd a kezét.

Dudásné akaratlan is engedelmeskedett, összefogta a kislány kis kezét, úgyhogy az ujjait együtt tartotta a markában.

- Úgy tartsd, hogy ráteszem a parazsat. Nem fog ez többet lopni, azt tudom istenem...

És Dudásné tartotta a kislány két kis kezét a hüvelyk- és mutatóujja közt, mint valami kis virágot, s Dudás rátette a parazsat, de Dudásné hamarabb érezte meg a húsán a tűz égetését, és eleresztette a gyerek kezét, és eldobta a kezéről a parazsat.

-Jaj!

A kis Csöre csak most érezte meg hogy az ujjacskái hegyén, a köröm mellett ég a kicsi keze, s visítani kezdett.

- Fogsz lopni? Fogsz lopni? Letapostatod a tehénnel a szőlőt? He?
- Bocsánatot kérek kedvesapám, nem fogok többet lohohopni.

Egész kis testében reszketett, s odaesett az ember szőrös, csúnya kezére, és pacsit akart adni, s meg akarta csókolni.

Akkor a Dudás apa leakasztotta a pincekulcsot a szegről, és otthagya őket. Kiment, az ajtót is nyitva hagyta.

- Édes kisjányom - sírdogált és mentegetőzött kedvesanyám -, nem szabad lopni, te azt nem tudod? Azért mondtalak meg kedvesapámnak, mert én gyenge vagyok, hogy megtanítsalak. De ő most nagyon megtanított, gyere ide, gyere ide, egy kis tejfeles ruhát teszek a kezedre. Látod, még az én kezem jobban megégett, mert én vigyáztam, mikor már láttam, hogy kedvesapád rá akarja tenni a parazsat, én visszábbtoltam a te gyenge kis ujjacskáidat, és lám alig is érte az ujjad hegyét a parázs, de az én kezemet megnézheted, még füstölt is a húsom, úgy megégette, ahogy rányomta a parazsat, hát ne lopj többet kisfiam, mert az a legnagyobb bűn. ...egész héten nem lehetett hasznát venni a kis lánynak. Mindig fájtak a kis ujjai, legjobban a jobb kéz hosszú középső ujjá meg a bal kezén a hüvelykujjacska. Nagy piros égések voltak rajta, hozzá se lehetett nyúlni, csak mindig fáj, fájdogált meg zsiborgott, s ha csak egy kicsi szellő érte, már belevisított a nagy fájás...” (Móricz 1941, 13.)

„...Kadarcs gazda elkapta a kis pucér lányt, nagyot, nagyot röhögve, úgy kapta fel a földről egy lábánál fogva, mint a békát, úgy lógatta maga előtt.

- Hát te megoltalmazod a Dudás szőlejét? Akkor én téged megfogadlak. Hopp!

Felhajította a magasba, a gyerek repült, és nem tudta, hogy zuppan a

földre, de mire leesett volna, már Kadarcs gazda elkapta, újra felbillentette, fel magasra, így labdázott vele.

Meg a szájához vette, belefújta a hasába, mint valami trombitába, brrrú bizsergett a kislány a rémülettől.

- Ne bántson!

Kadarcs gazda ment a gyerekekkel, vitte, a maga szőléjébe vitte:

- Most megvagy! No most megvagy! Most nem tudsz elszaladni előlem. Kell-e mézes kenyér? Kell-e cukor... kis bűdös köjke, most megtöröm még a csontodat is, megeszlek, lenyellek, megzabállak...már régen fáj rád a fogam...tudod, ki vagyok én? Rudi bácsi vagyok én, katona vagyok, most jöttem a frontról, tudod-e?

De hiszen Csöre ismerte, hogy Kadarcs Pista bácsi ez, a szomszéd balkéztől.

- Pista bácsi! - sikított rá.

- Rudi bácsi! - röhögött az ember.

- Pista bácsi!

- Nem fogod be a szádat! Nem hallod, hogy Rudi bácsi vagyok? Te!

Vad nevetéssel törte, úgy csavargatta a gyereket, mintha vesszőből volna, és semmit se érezne, lehetne hajlítani, mint a gúzszt.

- Nem szereted a Rudi bácsit? Jaj te senki gyereke!

Egyszer csak velőt rázó sikoltást hallottak. A goromba ember a nagy viháncolásban karóba vágta a gyereket, hogy az véres lett rögtön. De nem törődött vele. Ledobta.

- Egy haza! Várnak.

Csöre fogta magát hátul, ahol fájt és vérzett, és futott mezítláb a mezőn. Seholy senki, csak egy kismadár tipegett gyalog a nagy tarlóban. Csak talán a többi madár nézett fel, senki vele nem törődött. Senki nem várta. Senki nem fogja javítani, gyógyítani, rettenetes. Csak szaladt véresen, a sarkán csörgött

a vére. Még be sem kötötte a Pista bácsi...Rudi bácsi?...

Már alkonyodott, mikor hajtották haza a tehenet, baktattak vele mind, a gyerekek.

- Hun vérezted meg magad?
- Megszúrt a karó.
- Milyen karó?
- Rudi bácsi.
- Miféle Rudi bácsi?

De nem tudott mit mondani, csak azt az egyet érezte, hogy milyen jó, hogy utolérte a testvéreit...Már azt hitte az az ember megöli, úgy hajigálta, mint egy labdát, pedig ő nem labda, hanem kislány. Semmit sem tudott mondani, csak sírt, sírt, de most nem keservesen, hanem boldogan, hogy még eccer megmenekült a haláltól. Ó szegény, nem is tudja mi a halál, és mégis azt érzi, hogyha az ember idegenek közé kerül, az a halál; és hazajutni újra, azok közé, akik közt van mindig, mert az övé, testvérei, az az élet. Csak megmelegedett valami benne, és úgy érezte, meg se kell érinteni a testvéreket, már jó. A kedvesanyám is otthon csak megnézte a kislányt, megmosta, bekötötte, még csak egy rossz szót se szólt, még annyit se, hogy: a fene ött vóna meg, mindig csak bajom van veled. Ezen a napon még ki se kapott a kis Csöre.

Ketten aludtak Rozival a kemencekuckóban. Most azt mondta kedvesanyám:

- Haggyátok most Csörét. Meg ne rúgd. Fáj neki a hátulja.

Ettől Csörének olyan meleg gyűlt a leikébe, hogy majdnem megszakadt a kis szíve. Hogy mégis szereti őtet a kedvesanyám. Nem hagyja, hogy megrúgják...

Büszke volt rá, hogy most valami igazi nagy baja lehet, mert mikor a parazsat rátette múltkor kedvesapám, akkor nem sajnálta így. Már

félálomban volt, mikor hallotta:

- A vót a, Pista vót! Rudi, fene Rudi! Kadarcs Pista vót a dög, ott ette vóna meg a fene. Csöre itta a szavakat. Most először esett meg, hogy nem őneki szólt a fene. Most legelőször, hogy őmiatta másat, Kadarcs Istvánt szidja kedvesanyám.

- Majd megfizetek még neki - morgott kedvesapám. - Majd megkapja tüllem.

- Gaz disznó, a fene ötté vón meg csírába - szitkozá kedvesanyám.

Most már ő lehet boldog és az is. Csak tudná, mi a boldogság, mert még a szót sem ismeri. Csak annyit érez, hogy nagyon jó az, ha az embernek nagy bajt csinálnak az idegenek, mert akkor idehaza egészen másképpen néznek rá az emberre és sajnálják...” (Móricz 1941, 16-18.)

„... - Nincsen neki anyja - mondta Verő mutér.

- Van nekem - gondolta magában Árvácska. - De ha még egyszer eljön, el is megyek vele, nem maradok itt nektek. Még icskolába se adtok...

- Gyere értem, édes jó anyám - sírt magában, mikor csak el tudott bújni egy- egy sarokba -, vigyél magaddal, már én nem fogok többet megijedni, mert az édesanyának szabad megkötözni a gyermeke kezét, és az nem fáj.

Azt sem bánta volna, ha prakkerral veri, az sem fájna volna.

- Már én látom, hogy nekem mindenféle anyám volt, meg lesz, csak az édesanya hibázik...De már kedvesapám sincsen, és Szennyessné sincsen, mert egyszer csak jön haza a Verő mutér, és mondja ebédnél:

- Hallottatok ilyet, a csendőrök keresik a mi államinkat.

És csakugyan ötet keresték, el is vitték a csendőrök, és kikérdezték, hogy halt meg az öreg bácsi, a takács, az istállóban, ő elmondta, hogy adta neki Zsabamári a kis csuprot, hogy vigye ki az atyusnak, és az azt mondta:

- "Étető van benne?" mer acst monta csabamári, nem fog többet

panacskodni csenkinek, ha ecetet megiccsa.

Rosszabbul beszélt, mint máskor, de úgy mondta, ahogy még akkor. Jól értették a csendőrök, és aztán híre jött, hogy kiásták a bácsikát a sírból, és az orvosok megvizsgálták, és a Zsabamárit fel fogják akasztani...” (Móricz 1941, 79-80.)

Felhasznált irodalom

Héra G. – Mészáros Z. – Nagy B. M. (2025) Az áldozattá válás hajlamosító tényezői kapcsolati erőszakban. Szociológiai Szemle, 35(4): 130–149. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.19179>

Kovács-Tóth B. – Kuritárné Szabó I. (2023). Az ártalmas gyermekkori élmények hatása a mentális és szomatikus egészségre gyermek- és serdülőkorban. Orvosi Hetilap, 164(37): 1447–1455. <https://doi.org/10.1556/650.2023.32851>

Móricz Zsigmond (1941): Árvácska <https://mek.oszk.hu/00900/00981/00981.htm>

Nyáry Krisztián (2013): Így szerettek ők 2: Újabb irodalmi szerelmeskönyv. Corvina Kiadó Kft. Budapest

Pintér Á. – Tóth J. N. (2017): A bántalmazott gyermekek – Gyermekjogok és gyermekbántalmazás. Statisztikai Szemle, 95(8–9): 847–872. <https://doi.org/10.20311/stat2017.08-09.hu0847>

Szn. (2021): Meghalt Móricz Imre, Móricz Zsigmond fia. <https://24.hu/kultura/2021/01/14/meghalt-moricz-imre-moricz-zsigmond-fia/>

URL1:

[https://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%B3ricz_Zsigmond#/media/F%C3%A1jl:M%C3%B3ricz_Zsigmond_\(Sz%C3%A9kely_Alad%C3%A1r_felv%C3%A9tele,_1935\)_%E2%80%93_crop.jpg](https://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%B3ricz_Zsigmond#/media/F%C3%A1jl:M%C3%B3ricz_Zsigmond_(Sz%C3%A9kely_Alad%C3%A1r_felv%C3%A9tele,_1935)_%E2%80%93_crop.jpg)

John Steinbeck: Egerek és emberek

Kulcsszavak: emberölés, gondatlanságból elkövetett emberölés, halált okozó testi sértés, ölési szándék hiánya, beszámítási képesség, értelmi fogyatékos, kóros elmeállapot, kényszergyógykezelés, jogos védelem, arányosság, irgalmi ölés (eutanázia), motívum, erős felindulás, végszükség, népítélet, lincselés, önhatalmú igazságszolgáltatás, állami erőszakmonopólium, strukturális kriminológia, kritikai viktimológia

John Steinbeck (1902–1968) a kaliforniai Salinasban született középosztálybeli családban. Anyja volt az, aki korán elültette fiában az irodalom szeretetét. A középiskola elvégzése után, beiratkozott a Stanford Egyetemre, de diplomát nem szerzett.

John Steinbeck (URL1)

Ezután New Yorkba költözött, ahol írásból próbált megélni, de a kudarcok után visszatért Kaliforniába. Fiatalon maga is dolgozott vándor idénymunkásként a völgy nagybirtokain – az itt megtapasztalt kiszolgáltatottság és nyomor adja regényei hiteles anyagát. Három felesége volt, utolsó feleségével haláláig élt együtt.

Az *Egerek és emberek* (eredeti címén *Of Mice and Men*) John Steinbeck 1937-ben megjelent kisregénye, a 20. századi amerikai próza egyik legtömörebb és legmegrendítőbb darabja. A szerző eredetileg a „Something That Happened” (Valami, ami megtörtént) címet szánta a műnek, s csak Robert Burns 1785-ös *To a Mouse* című verse nyomán változtatta a végleges címre – a mottóul választott gondolat, hogy a legszebben eltervelt szándékok is dugába dőlnek, a mű egész determinista világképét előlegzi. A regény a kaliforniai Salinas-völgyben, a nagy gazdasági világválság idején játszódik, két vándormunkás, George Milton és Lennie Small néhány napjának történetét beszéli el. A cselekmény tengelyében – akárcsak Kosztolányi Édes Annájában – egy megmagyarázhatatlannak tűnő, indulati emberölés áll, ám Steinbeck a bűncselekményt egy értelmi fogyatékos elkövető, egy irgalomból elkövetett második emberölés és egy fenyegető népitélet hármas szorításában ábrázolja. Éppen ezért a mű a kriminológia, a kriminálpszichológia és a büntetőjogi dogmatika számára kivételesen sűrű „esettanulmány”: egyetlen rövid szövegben egyszerre veti fel a beszámítási képesség, a szándékosság és gondatlanság elhatárolásának, a jogos védelemnek, az irgalmi ölésnek és az állami erőszakmonopóliumnak a kérdését.

Az írói áttörést épp az *Egerek és emberek* hozta meg számára 1937-ben; ezt követte fő műve, az *Érik a gyümölcs* (*The Grapes of Wrath*, 1939) és az *Édentől keletre* (*East of Eden*, 1952). 1962-ben irodalmi Nobel-díjjal tüntették ki. A kisregényt maga a szerző dramatizálta, színpadi és filmváltozatai máig népszerűek. Magyarul először 1943-ban jelent meg az *Új Idők* kiadásában, Benedek Marcell fordításában. A legismertebb, ma is olvasott szöveg az Európa Könyvkiadó 1974-es kiadása, szintén Benedek Marcell átültetésében.

Egy szerzői jogi különbséget e helyütt rögzíteni kell. Míg Kosztolányi 1936-ban bekövetkezett halála folytán az *Édes Anna* 2007 óta közkincs, s szövege szabadon idézhető, addig Steinbeck (†1968) és a magyar fordító, Benedek Marcell (†1969) életműve a szerző, illetve a fordító halálát követő hetven éven át védett marad. Emiatt a jelen elemzés – szemben az *Édes Anna*-tanulmánnyal – csak egy rövid szó szerint részletet közöl.

A cselekmény

A regény két, egymásra utalt vándormunkást állít elénk, akik szöges ellentétei egymásnak. George Milton alacsony, gyors eszű és talpraesett; társa, Lennie Small hatalmas termetű, bivalyerős, ám gyermeki értelmű, súlyosan visszamaradott férfi. A történet nyitányában egy újabb tanyára tartanak a Salinas folyó mentén, miután korábbi munkahelyükről menekülniük kellett: Lennie – akit ellenállhatatlan vágy hajt, hogy megsimogasson mindent, ami puha és selymes – egy fiatal nő ruháját fogta meg, s a lány sikoltozására rémületében nem engedte el, ezért erőszak gyanúja szennyezte be őket. George gondoskodó, szinte szülői szigorral vigyáz a magatehetetlen társra, s a közös vigasz egy vissza-visszatérő álom: egyszer majd lesz egy saját kis tanyájuk, ahol „a föld zsírjából” élnek, s ahol Lennie tengerinyulakat gondozhat.

A Soledad melletti tanyán színes, de kíméletlen közösség fogadja őket. A gazda fia, Curley, agresszív, kötekedő fiatalember, aki különösen a nála jóval nagyobb Lennie-be köt bele. Curley fiatal felesége – akit a regény végig névtelenül, csupán „Curley feleségeként” szerepeltet – magányos, figyelemre éhes asszony, akit a férfiak veszélyforrásként kezelnek és megvetéssel emlegetnek. A béresek közül kiemelkedik a tekintélyt parancsoló első kocsis, Slim, valamint az öreg, félkezű Candy, akinek évtizedes, elaggott kutyáját az egyik legény, Carlson „szánalomból”, tarkón

lőve elpusztítja – ez a jelenet a mű egyik kulcsmozzanata. A tanya közösségéből fajgyűlölet zárja ki Crookst, a fekete lovászt, aki külön, az istállóban kénytelen lakni.

A feszültség két lépcsőben robban ki. Előbb Curley – tekintélyét féltve – ökölrel esik neki a mit sem értő Lennie-nek; a nagy testű férfi George biztatására végül elkapja és összeroppantja a támadó öklét. Utóbb a döntő tragédia az istállóban következik be: Lennie, aki nem sokkal korábban a túl heves simogatással véletlenül megölte a tőle kapott kutyakölyköt, egyedül marad Curley feleségével. Az asszony megengedi, hogy a férfi a haját simogassa, ám amikor Lennie – szokása szerint – nem enged a szorításból, a nő megrémül és sikoltozni kezd. Lennie pánikba esve, hogy elhallgattassa, befogja a száját és megrázza; közben – anélkül, hogy felfogná, mit tesz – eltöri az asszony nyakát. A holttest felfedezése után Curley bosszúszomjas, felfegyverzett csapatot szervez, hogy magukhoz ragadják és meglincseljék a menekülő Lennie-t. George azonban elsőként ér a folyóparti rejtékhelyre, ahová korábban vészhelyzet esetére küldte a társát. Miközben utoljára elmeséli neki a közös álmot a tanyáról, hátulról tarkón lövi Lennie-t – megkímélve őt a tömeg kegyetlenségétől és a rá váró életfogytig tartó bezárástól.

A központi kérdés: Lennie beszámítási képessége

A mű minden büntetőjogi kérdése egyetlen alapproblémára fut ki: felelősségre vonható-e egyáltalán Lennie a tetteiért? A szöveg félreérthetetlenül teszi, hogy a férfi súlyosan értelmi fogyatékos: nem képes felmérni saját fizikai erejét, nem érti a halál visszafordíthatatlanságát, s cselekményei következményeit sem látja előre. Amikor egereket, kutyakölyköt, végül embert „szeret agyon”, nem a pusztítás szándéka,

hanem a gyengéd simogatás vágya vezeti – tetteinek halálos kimenetele az ő tudati horizontján kívül esik.

A hatályos magyar jog szerint mindez a beszámítási képesség kérdéskörébe tartozik. A Büntető Törvénykönyv (2012. évi C. törvény) 17. § (1) bekezdése értelmében nem büntethető, aki a cselekményt az elmeműködés olyan kóros állapotában – például értelmi fogyatékosságban – követi el, amely képtelenné teszi a cselekmény következményeinek felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen. A 17. § (2) bekezdése a korlátozott beszámítási képesség esetét szabályozza, amikor e képesség nem hiányzik, csak jelentős mértékben csökkent – ilyenkor a büntetés korlátlanul enyhíthető. Lennie súlyos fogyatékossága erősen valószínűsíti, hogy a felismerési, illetve akarati képessége teljességgel hiányzott: a magyar bíróság előtt cselekménye nem bűncselekményként, hanem a beszámítási képesség hiánya folytán büntethetőséget kizáró okként értékelődne, ami rendszerint kényszergyógykezelés (Btk. 78. §) elrendeléséhez vezet.

Steinbeck kortársi, *common law* (precedens jog) jogi környezetében ugyanezt a kérdést a beszámíthatóság (insanity) klasszikus, ún. M'Naghten-tesztje alapján ítélték volna meg: kizárja-e az elkövető elmeállapota, hogy felismerje tette természetét és minőségét, illetve azt, hogy cselekménye tilos. A regény tragikuma épp az, hogy Lennie ügye sosem jut el a bíróságig – a formális, garanciákkal övezett eljárás helyébe a folyóparton a fegyveres tömeg lép. A mű ezzel azt teszi láthatóvá, amit a jog fogalmi hálója csak nehezen fog be: hogy létezik olyan elkövető, akinek „tettéhez” a szándék és a bűnösség kategóriája egyszerűen nem illeszthető hozzá.

Curley feleségének halála: szándékosság, gondatlanság és a minősítés

Ha – pusztán a dogmatikai elemzés kedvéért – egy pillanatra félretesszük a beszámítási képesség hiányát, és azt vizsgáljuk, miként minősülne a cselekmény egy beszámítható elkövető esetében, az *Egerek és emberek* a szándékos és a gondatlan emberölés elhatárolásának iskolapéldájává válik. Lennie-ben ugyanis nincs ölési szándék: sem egyenes (célzatos), sem eshetőleges (a halál lehetőségébe belenyugvó) szándék nem állapítható meg, hiszen a férfi fel sem fogja, hogy a szorítás halált okozhat. Ezért a szándékos emberölés (Btk. 160. §) tényállása – amely legalább eshetőleges szándékot kíván – fogalmilag kizárt.

A helyes minősítés két irányba mutathat. Ha az asszony megragadását és megrázását magát szándékos bántalmazásnak tekintjük, a halált okozó testi sértés [Btk. 164. § (8) bekezdés] jöhet szóba: e vegyes bűnösségű tényállásban a testi sértés szándékos, a belőle eredő halál viszont csak gondatlan. Ha viszont az elkövetőnek még a bántalmazásra irányuló szándéka is hiányzik, és a halál pusztán a kellő gondosság elmulasztásából ered, a gondatlanságból elkövetett emberölés [Btk. 160. § (4) bekezdés] állapítható meg. A regény tényállása – a rémült, önkéntelen szorítás – éppen e két alakzat határmezsgyéjén helyezkedik el, s ezzel a magyar büntetőjogi dogmatika egyik legfinomabb elhatárolási kérdését teszi szemléletessé. Hangsúlyozni kell azonban: mindkét minősítés feltételezi a beszámítási képességet, amelynek hiánya Lennie esetében a bűnösség egész kérdését zárójelbe teszi.

Curley kezének összeroppantása: a jogos védelem kérdése

A Curley öklét szétzúzó jelenet a jogos védelem (Btk. 22. §) tankönyvi esete. A támadás jogtalanságához nem fér kétség: Curley önként, minden ok nélkül, ököllel támad a védekezésre fel sem készülő Lennie-re, aki George

felszólítására hárítja el a támadást. A klasszikus kérdés a védekezés arányossága: a testi épség elleni támadásra adott, súlyos – a kéz csontjait összeroppantó – védekezés első pillantásra túllépésnek tűnhet. A hatályos szabályozás azonban az arányosság merev követelményét jelentősen oldja, s a 22. § (3) bekezdése kifejezetten kimondja, hogy nem büntethető, aki az elhárítás szükséges mértékét ijedtségből vagy menthető felindulásból lépi túl. Lennie esetében – aki erejét felmérni képtelen, s a hirtelen támadástól megrémül – e menthető, ijedtségből fakadó túllépés szinte magától adódik. A jelenet így nemcsak a jogos védelem, hanem – ismét – a fogyatékoság és a beszámítási képesség kérdésének összefonódását mutatja.

George tette: az irgalmi ölés

A regény második, s erkölcsileg legösszetettebb emberölése George tette. Ő – ellentétben Lennie-vel – teljes beszámítási képesség birtokában, tudatosan és megfontoltan cselekszik: fegyvert vesz magához, a mit sem sejtő társat a közös álom szavaival nyugtatja, majd hátulról tarkón lövi. Ez a hatályos magyar jog szerint egyértelműen szándékos emberölés [Btk. 160. § (1) bekezdés]. A tett indítéka – a szenvedéstől és a lincseléstől való megkímélés, a részvét – a magyar büntetőjogban nem privilegizáló körülmény: az irgalmi ölésnek, a „kegyes halálnak” önálló, enyhébb tényállása nincs, a részvétből fakadó motívum kizárólag a büntetés kiszabása körében, enyhítő körülményként vehető figyelembe.

Érdemes néhány dogmatikai kitérőt tenni. Az erős felindulásban elkövetett emberölés (Btk. 161. §) privilegizált alakzata nem illik a tényállásra: George tette nem a tudatot elhomályosító, hirtelen fiziológiás affektus terméke, hanem – a rendkívüli lelki teher ellenére is – higgadt, megfontolt, „lefegyverző” gyengédséggel végrehajtott cselekmény. A végszükség (Btk. 23. §) sem menti fel: e jogintézmény a nagyobb veszély elhárítása érdekében

enged sérelmet okozni, ám nem teszi jogszerűvé annak a személynek a megölését, akit épp „megmenteni” kívánunk, s az emberi élet nem mérlegelhető úgy, hogy egyik ember élete a másiké ellenében feláldozható legyen. George voltaképp egy megoldhatatlan választásos kényszerhelyzet foglya: a gyors, fájdalommentes halál és a tömeg kegyetlensége, illetve a rá váró élethosszig tartó bezárás között kell döntenie. A mű ezzel az eutanázia örök vitáját is felveti – azt a feszültséget, amely a jog egyértelmű tilalma és a részvét emberi parancsa között húzódik –, anélkül, hogy feloldaná.

A népítélet és az állami erőszakmonopólium

A regény zárlatának kriminológiai tétje a fenyegető lincselés. Curley – felesége holttestén felindulva – felfegyverzett csapatot szervez, hogy megtalálja és a helyszínen megölje Lennie-t. Ez az önhatalmú, bosszúalapú „igazságtétel” a jogállami büntető igazságszolgáltatás tökéletes ellentéte: kiiktatja az eljárást, a bizonyítást, a védelem jogát és a beszámítási képesség vizsgálatát, s a felelősségre vonást a sértett hozzátartozójának indulatára bízza. A jelenség tétje az, amit Max Weber az állam fogalmi ismérveként írt le: a legitim fizikai erőszak monopóliuma. A lincselő tömeg épp ezt a monopóliumot bitorolja, s ezzel a jogállamiság előtti, önbíráskodó állapotba taszítja vissza a közösséget. A háttérben ott húzódik az 1930-as évek amerikai valósága is, amelyben a kiszolgáltatott, a peremre szorult ember – a fogyatékos éppúgy, mint a fekete lovász, Crooks – rendszeresen esett a tömeg „igazságszolgáltatásának” áldozatául.

Ebben a fényben George tette is új értelmet nyer: az irgalmi ölés részben a népítélet megelőzése, egy kegyetlenebb halál kiváltása egy irgalmasabbal. A mű mélyen pesszimista üzenete, hogy egy Lennie-hez hasonló, védtelen ember számára a működő jogi védelem valósága elérhetetlen – helyette csak a barát végső, tragikus döntése marad.

Candy kutyája: a „haszontalan élet” logikája és az előreutalás

A regény szerkezetének egyik legfinomabb eleme az öreg Candy kutyájának elpusztítása. Carlson – praktikus, érzelemmentes érveléssel – „szánalomból” lövi tarkón az elaggott, béna, mindenki terhére lévő állatot. A jelenet nem bűncselekmény, mégis a mű erkölcsi mérlegének kulcsa: azt a haszonelvű logikát mutatja meg, amely a „haszontalanná” vagy „teherré” vált élet kioltását racionalizálja. A párhuzam nyilvánvaló és szándékolt: ahogy Carlson végez a kutyával, úgy végez majd George Lennie-vel; s ahogy Candy utóbb keservesen bánja, hogy idegenre bízta kutyája elpusztítását, ahelyett hogy maga tette volna meg, úgy vállalja George, hogy saját kezűleg búcsúztatja el a társát. A kutya tarkón lövése így nemcsak előreutalás, hanem a mű központi etikai kérdésének – ki és milyen alapon jogosult egy életet „kegyelemből” kioltani – csendes felvetése is.

Strukturális és kritikai kriminológiai olvasat

Az *Egerek és emberek* a klasszikus tettközpontú elemzésen túl a strukturális és kritikai kriminológia számára is gazdag anyagot kínál. A nagy gazdasági világválság idénymunkás-világa a gyökértelenség, a magány és a teljes kiszolgáltatottság közege: a vándormunkásnak nincs családja, otthona, jövője, s épp e strukturális erőtlenség teremti meg azt a közeget, amelyben a tragédia szükségszerűvé válik. A fogyatékos Lennie sorsa e rendszer könyörtelenségét mutatja: a társadalom semmiféle védő intézményt nem kínál számára, így pusztulása – a mű determinista logikája szerint – elkerülhetetlen.

A kirekesztés két további rétege is kriminológiai jelentőségű. Crooks, a fekete lovász alakja a Jim Crow-korszak faji szegregációját, a dehumanizáló megbélyegzést jeleníti meg: külön szálláson él, a közösből kizárva, jogfosztottan. Curley névtelen felesége pedig a kritikai viktimológia tárgya:

a mű végig megtagadja tőle a nevet, a férfiak tárgyként és fenyegetésként kezelik, magányát és sebezhetőségét senki nem látja meg – halála után pedig a „magának kereste” típusú áldozathibáztatás logikája fenyeget. A regény így nemcsak egyéni bűnről, hanem a kiszolgáltatottság, a megbélyegzés és a strukturális erőszak rendszeréről is szól, amelyben az elkövetők maguk is áldozatok.

Záró gondolatok

Steinbeck kisregénye – akárcsak Kosztolányi Édes Annája – arra a kérdésre keresi a választ, amelyre a jog fogalmi rendszere csak részben tud felelni: mi történik akkor, ha a tett mögött nem a klasszikus értelemben vett bűnös szándék, hanem a fogytékosság, a részvét vagy a strukturális kényszer áll. A mű egyszerre kínál esetet a beszámítási képesség, a szándékosság és gondatlanság elhatárolása, a jogos védelem, az irgalmi ölés és az állami erőszakmonopólium tárgyalásához – és épp azzal figyelmeztet, hogy a büntetőjog kategóriái, bármily kimunkáltak, mindig egy náluk gazdagabb, tragikusabb emberi valóságot próbálnak megragadni. Az *Egerek és emberek* maradandó ereje abban áll, hogy e határhelyzeteket – a jog és az irgalom feloldhatatlan feszültségét – páratlan tömörséggel teszi láthatóvá.

———— o ————

„A bozótból most lépések reccsenése hallatszott. George megfordult, s arrafelé nézett.

– Mesélj tovább, George! Mikor lesz az?

– Hamarosan meg szerezzük.

– Én meg te.

– Te... meg én. Ott aztán mindenki jól bánik majd veled. Többször nem keveredünk bajba. Senki se bánt senkit, senki se lop senkitől.

– Azt hittem – mondta Lennie –, haragszol rám, George.

– Nem – mondta George. – Nem, Lennie. Nem haragszom. Sohase haragudtam, most se haragszom. Akarom is, hogy tudjad ezt.

A hangok egészen közel értek már. George fölemelte a pisztolyt, s a hangokra figyelt..

Lennie könyörgött neki:

– Menjünk oda most mindjárt! Szerezzük meg most mindjárt azt a tanyát!

– Hát persze, most mindjárt. Megszerzem. Megszerezzük.

Azzal George fölemelte a pisztolyt, megtámasztotta, s a cső száját egészen közel illesztette Lennie tarkójához. Keze irtózatosan remegett, de megfeszítette az arcát, s megszilárdította a kezét. Elhúzta a ravaszt. A lövés dörrenése végighömpölygött a hegyek között, és visszhangot vert. Lennie felsikoltott, aztán lassan előredőlt a fövénybe, s mozdulatlanul hevert.

George összerázkódott, a pisztolyra nézett, aztán elhajította magától, föl a partra, a régi hamurakás mellé.

Az egész bozót tele volt kiáltásokkal, és rohanó lábak dobogásával. Slim hangja azt kiáltotta:

– George! Merre vagy, George!

De George mereven ült a parton, s jobb kezére nézett, amely a pisztolyt elhajította. A csoport betört a tisztásra, élén Curley-vel. Curley meglátta a fövényen heverő Lennie-t.

– Ez lelőtte, bizony isten. – Odament, lenézett Lennie-re, aztán vissza George-ra. – Egyenesen a tarkójába lőttél – mondta halkan.

Slim odalépett George-hoz, s leült melléje, közvetlen közelébe.

– Ne búsulj – mondta Slim. – Néha ilyet is muszáj tenni.

De Carlson ott állt George feje fölött.

- Hogy csináltad? – kérdezte.
- Hát csak megtettem – mondta fáradtan George.
- Nála volt a pisztolyom?
- Nála volt.
- S te elvetted tőle, fogtad, és megölted vele?
- Így volt. – George hangja szinte suttogóra vált. Mereven nézett jobb kezére, amely a pisztolyt fogta.
- Slim megfogta George könyökét.
- Gyere, George. Elmegyünk ketten, s iszunk valamit.
- George engedte, hogy Slim talpra segítse.
- Igen, igyunk.
- Muszáj volt, George – mondta Slim. – Esküszöm neked, hogy muszáj volt. Gyere velem! Odavezette George-ot az ösvény bejáratához, s fölment vele az országútra.
- Curley és Carlson utánuk néztek. Carlson azt mondta:
- Ugyan mi az ördög bántja ezt a két embert?” (Steinbeck 1937/1943)

Felhasznált irodalom

- Steinbeck, John (1937): *Of Mice and Men*. Covici–Friede, New York
- Steinbeck, John (1974): *Egerek és emberek*. (ford. Benedek Marcell.)
Európa Könyvkiadó, Budapest. (Első magyar kiadás: Új Idők –
Singer és Wolfner, Budapest, 1943)
- Burns, Robert (1785): *To a Mouse*
- Mcelrath, J. R. – Crisler, J. S. – Shillinglaw, S. (1996): *John Steinbeck: The Contemporary Reviews*. Cambridge University Press, Cambridge

Weber, Max (1919): Politik als Beruf. Duncker & Humblot, München–
Leipzig

Jogforrások

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.

A common law beszámíthatósági mércéjéhez: M'Naghten's Case (1843)

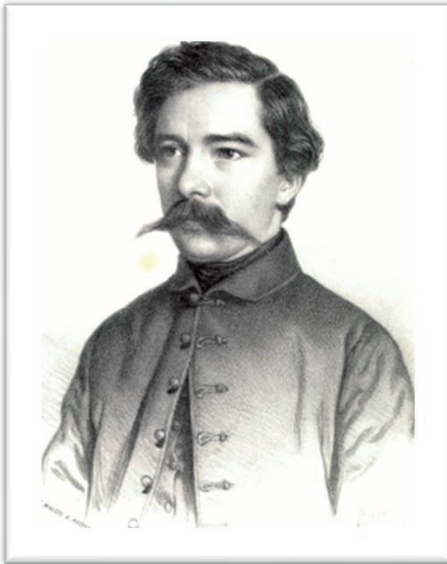
Versek

Arany János: Ágnes asszony

Arany János: Toldi-trilógia

Arany János: Ágnes asszony

Kulcsszavak: férjgyilkosság, emberölés, bűntudat, életfogytiglan, elmebetegség

Arany János (1817–1882) a magyar irodalom egyik legjelentősebb költője, műfordítója és a Kisfaludy Társaság igazgatója.

Arany János (URL1)

Szegény református családba született Nagyszalontán, tanulmányait Debrecenben végezte, majd vándorszínésznek állt, később pedig

szülővárosában vállalt jegyzői hivatalt. Az áttörést és az országos hírnevet az 1846-ban írt Toldi című elbeszélő költeménye hozta meg számára, amellyel elnyerte a Kisfaludy Társaság díját. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején nemzetőrként szolgált és szerkesztette a *Nép Barátja* lapot. Jellemző szerénységére, hogy a népakarat az általános elismertsége miatt a nagyszalontai nemzetőr század parancsnokának kívánta megtenni, de ő ragaszkodott ahhoz, hogy rendfokozat nélkül, egyszerű nemzetőrként vonuljon be és harcoljon. Katonai szolgálata után a Szemere Bertalan vezette Belügyminisztériumban lett fogalmazó 1849 tavaszán.

A szabadságharc bukása, illetve barátja, Petőfi halála mélyen megviselte. A passzív ellenállás éveiben Nagykőrösön tanított gimnáziumi tanárként, ahol megalkotta legszebb, történelmi témájú balladáit. Később Pestre költözött, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, majd főttkára lett, miközben irodalmi folyóiratokat szerkesztett. Élete utolsó szakaszában, a Margitszigeten írta meg az Őszikék ciklust, amelyben az idős kor bölcsessége és melankóliája tükröződik. Hatalmas nyelvi kulturáltsága, precíz formaművészet jellemezte munkásságát, amellyel a magyar realista költészet és a nemzeti klasszicizmus egyik csúcsának számít. Shakespeare, lord Byron és Arisztophanész műveinek fordítója, továbbá számos skót népballadát ültetett át magyarra. Arany János Budapesten hunyt el, és a fővárosi Fiumei Úti Sírkertben (Kerepesi temetőben) van eltemetve. Halála a Magyar Tudományos Akadémia palotájában érte, sírhelyét pedig a temető tizennegyedik parcellájában, a híres művészek és államférfiak között találjuk.

A mai Magyarországon csaknem 1300 településen van Arany Jánosról elnevezett közterület, és a határontúli magyarlakta területeken is van több száz. A Kárpát-medencében több mint százharminc intézmény (iskola, könyvtár és művelődési ház) viseli a nevét. Budapesten a Nemzeti Múzeum kertjében Stróbl Alajos szobra látható róla, Toldi Miklós és Rozgonyi Piroska (Toldi szerelme) mellékalakjaival. (Rozgonyi Piroska modellje „a legnagyobb magyar” bájos unokája, Széchenyi Alice volt, bár elterjedt legenda, hogy Hugonnai Vilma, az első magyar orvosnő. Toldi testéhez a kor sportolói álltak modellt, arcát viszont egy Békés vármegyei parasztemberről mintázta Stróbl.) Ezen kívül is mintegy százharminc köztéri szobra található szerte a Kárpát-medencében.

Arany az Ágnes asszony című balladát 1853-ban írta, amikor Nagyszalontán volt tanár. A mű kapcsán kriminalisztikai, kriminológiai, büntetőjogi morzsákat villantok fel; remélve, hogy a Kedves Olvasó továbbgondolásra érdemesnek tartja azt. Igyekszem továbbá megvilágítani, hogy más korok szülöttei mire jutottak a maguk nagyon hasonló élethelyzetében.

Ágnes asszony a falu szélén lepedőt mos. Kérdezik az utcabeli gyerekek, hogy miért; mire azt feleli, csibém vére került a gyolcsra. Majd a falu asszonyai kérdezik, hogy hol a férje? Ágnes szerint otthon alszik, de nem szabad megnézni, mert akkor felébred. Balladai homályban marad, hogy pontosan mi és hogyan lesz gyanús; a következő versszakban már a hajdú viszi Ágnest a tömlöcbe. A vaksötét börtönbe alig jut fény, és a sötétségben Ágnes még mélyebbre csúszik az örületben, aminek első tünetét, a kényszeres mosást már láttuk. A bírói fórum előtt állva ismertetik vele, hogy a férjet meggyilkoló szerető Ágnesre vallott, így őt ugyan nem akasztják fel, de életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik. Ágnes reakcióját látva „csendesség van, hallgat a száj, csupán a szemek szavaznak” – és a bírói fórum úgy dönt, hogy az asszony szabadon távozhat. A ballada végén az immár idős Ágnest látjuk, ahogy kényszeresen mossa a lepedőt, mert mind a mai napig véresnek látja.

A ballada történetéből nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy mikor játszódik, erre néhány támpontunk van csak: az ítéletet hozó „bölcс törvényszék”, illetve az Ágnest letartóztató hajdú. A *sedria* (*sedes iudiciaria*) az 1848-as forradalom előtti Magyarország nemesi vármegyerendszerének legfőbb igazságszolgáltatási szerve volt, melyet az alispán elnökletével az asszessorok (nemesi ülnökök) és szolgabírák alkottak. A megyeházán ülésező bíróság a nemesek közötti perekben és a súlyos bűncselekményekben járt el, valamint az úriszékek fellebbviteli fórumaként

működött. A hajdúk a tizenhetedik század közepétől kezdtek a klasszikus katonai alakulatokból átalakulni vármegyei rendfenntartókká.

Az „örökös tömlőc” büntetésként viszonylag későn jelent meg a világi jogban Magyarországon. A kánonjognak volt szokása, hogy inkább befalazásra ítélt embereket, mint halálra. A tömlőc, a börtön kezdetben alapvetően a tárgyalásra vagy ítéletvégrehajtásra váró terheltek ideiglenes őrzésére szolgált. Később megjelentek a hosszabb-rövidebb tartamú börtönbüntetések, nagyjából a XVIII. században. De a holtig tartó fogság csak akkor jelent meg, amikor II. József császár, a „kalapos király”, a *Josephina* (*Sanctio Criminalis Josephina*, 1787) nevű büntetőjogi kódexével eltörölte a halálbüntetést, és helyette differenciált szabadságvesztés-büntetéseket vezetett be. A legsúlyosabb bűnök, így a rokongyilkosságok esetén, lehetőség volt akár száz év szabadságvesztés kiszabására is. Ugyancsak a *Josephina* tartalmazza a szabadságvesztést súlyosbító olyan intézkedéseket, mint a kenyéren és vízen böjtölés. A korabeli börtönviszonyokra egyébként jellemző, hogy a halálbüntetést 10, sőt 3 év tömlőcbüntetéssel tartották egyenértékűnek (László 2024). Tekintve, hogy József császár halála előtt visszavonta a törvényeit, majd azokat az országgyűlés is eltörölte, az életfogytig tartó szabadságvesztést tartalmazó 1795-ös javaslat nem emelkedett törvényerőre, az 1827-es javaslat pedig nem tartalmazta, az Ágnes asszony cselekménye vagy 1787 és 1790 között játszódik, vagy 1843 és 1848 között. Utóbbira a magyarázat: a Deák Ferenc által kidolgozott 1843-as büntetőtörvény-javaslat sem emelkedett ugyan jogerőre, annak számos rendelkezését a haladóbb szellemiségű vármegyei törvényszékek felhasználták. Elvileg nincs kizárva, hogy a holtig tartó szabadságvesztést is, amit az 1843-as javaslat tartalmazott. Elméletileg persze az is lehetséges, hogy a *sedria* a császári törvény ellenére

halálbüntetést szabjon ki, ahogy az is, hogy a visszavonás ellenére szokásjogként megtartották az örökös tömlőc intézményét az adott vármegyében. Ugyanakkor 1848 után pedig se nemesi törvényszék, se hajdú nem volt már.

Ha a mai büntetőjog szempontjából nézzük, Ágnes a cselekmény idején nem kóros elmeállapotú, a letartóztatás alatt viszont azzá válik. Ebben az esetben a tárgyaláson nem szabadlábra helyeznék, hanem a szabadságvesztése során az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetbe (IMEI, Budapest) szállítanák kezelésre. A másik lehetőség, hogy büntetésének végrehajtását elhalasztják, amíg betegsége fennáll, és ezt az időt egy zárt pszichiátriai osztályon töltené (Herke 2022).

Lássunk néhány kriminalisztikatörténeti kérdést! 1726 óta kötelező hazánkban boncolni az emberölés és a „hirtelen halál” elkülönítése érdekében, 1788-ban a Helytartótanács országosan elrendeli a kötelező halottkémlést (Sótonyi 2009, Mátyás 2024). Nem csak a bűncselekmények felderítése érdekében: a korban rettegtek az élve eltemetés lehetőségétől. A halottkémek ekkor valószínűleg német vagy latin tananyagból továbbképzett borbélysebeszek lehettek. Az igazságügyi orvostan kötelező egyetemi oktatását a Helytartótanács 1793-ban rendeli el a Pesten működő Magyar Királyi Egyetemen, Rácz Sámuel pedig 1794-ben írja meg az első magyar nyelvű igazságügyi orvostani tankönyvet (Petrétei 2021). Az „államorvostani tanszék” 1793-as megalapítása a világon az egyik első volt, még Bécset is megelőzte; ez a tanszék oktatta a törvényszéki orvostant és a közegészségügyet (URL2).

A korban egy tipikus faluban alig voltak titkok: mindenki ismert mindenkit, az idegen azonnal szemet szúrt. A lopott tyúk ott kapirgált a tolvaj udvarában, vagy ott rotyogott a fazekában. Közvilágítás híján éjszaka alig volt mozgás – ha mégis, az feltűnést keltett. Témánk szempontjából fontos,

hogyan valószínűleg a szerelmi háromszögekről is tudtak többen a falvakban. A balladai homály eltakarja a nyomozás részleteit, de valószínűleg Ágnes viselkedése feltűnést keltett, a véres lepedő elég egyértelmű, a férj nyilván halva feküdt otthon vérző sebbel. Az asszonyok egy részének nyilván erős gyanúja volt a szóba jöhető szeretőkre is.

Már a huszadik század első felében is kifejezett kriminalisztikai ajánlás volt, hogy érdemes a szóba jöhető elkövető kezét, körmeit, ruháját, lábbelijét nagyon alaposan ellenőrizni (Soltész 1924; Ridegh – Olchváry-Milvius 1936). Ugyanezek a kézikönyvek azonban azt is leszögezik – és témánk szempontjából ez talán érdekesebb is –, hogy földműveseknél és munkásoknál napközben a gondosan megtisztogatott kéz gyanús, a hétköznapi ruha helyett viselt ünneplő (vagy túl tiszta) öltözkék ugyancsak. Soltész még azt is megjegyzi, hogy a nők ügyesebben tudnak vérfoltot kimosni a ruházatból, mint a férfiak; utóbbiak képesek meleg vizet használni erre a célra, pedig az nem is hatékony.

Balladai homályban marad, hogy a szerető hogyan kerül képbe: talán a „szomszédnők” említenek két-három nevet, akiket azután a hajdúk elszámoltatnak. Könnyen lehet, hogy felfedezik a vért a csizmán vagy a kalapon, esetleg beszáradva a körömágyánál, ahogy a huszadik századi tankönyvek leírják. Vagy láthatják a férfit kezét vagy kést mosni, idegesen rohanni. A hajdúk előtt számot kell adnia arról, hogy hol volt az éjjel (vagy hajnalban), miért van feltűnően tiszta ingben, hol van a kése, amiről mindenki tudja, hogy magánál hordja. Egy elcsavart fejű szerelmes legény nem feltétlenül megátalkodott, hidegvérű gyilkos; könnyen jöhet zavarba, keveredhet ellentmondásba, és végül törhet meg. Még a huszadik század első felében is bevett krimináltaktikai műfogás volt megmutatni a gyanúsítottaknak a halottat, kibillentendő a lelki egyensúlyából.

A szerelemfélézés kategóriájába összefoglalt motívumok az emberölések számottevő részénél jelennek meg. A nő, aki az „új” férfival eltakarítja a „régit” az útból, vagy a nő kegyeiért fizikailag is megküzdő férfiak: mindegyik szinte archetipikus, valószínűleg nagyon mélyen, biológiai, evolúciós szinten kódolt viselkedési minta. Nem csak az érzelmileg túlfűtött, különösen brutális, többszörös túl-ölést (több tucat késszúrást) felvonultató emberöléseket motiválhatja a szerelemfélézés, hanem a precízen kitervelt, hidegen és józanul végrehajtott cselekményeket is. Rendkívül fontos tehát a sértett alapos környezettanulmányozása, a családi háttér, baráti viszonyok szövevényének feltárása, illetve – adott esetben – a volt házastárs környezettanulmányozása is.

Azt írtam, hogy „archetipikus”, tehát most lássunk néhány híres férjgyilkosságot az irodalomból!

Danaosz, Líbia királya menekülni kényszerült ötven lányával, miután ikertestvére, Aigüptosz, Egyiptom királya azt követelte, hogy a lányok menjenek hozzá az ő ötven fiához. Danaosz Argosz városába menekült, ahol király lett. Aigüptosz fiai azonban követték őt, és rákényszerítették a házasságok szentesítésére. A helyzetet bonyolította, hogy egy jóslat szerint Danaoszt az egyik veje fogja megölni, ezért a király töröket adott lányainak, megparancsolva, hogy a nászéjszakán mindannyian gyilkolják meg újdonsült férjüket. Negyvenkilenc danaida engedelmeskedett is az atyai parancsnak, ám a legidősebb lány, Hüpermnésztra megkímélte férje, Lünkeusz életét, mert a férfi tiszteletben tartotta a szüzességét. Lünkeusz később bosszút állt: megölte Danaoszt, beteljesítve a jóslatot. A mítosz későbbi átértelmezésében a danaidák nem az atyai parancs hű követői, illetve a barbár kényszerházasság ellen jogosan lázadók, hanem a legszentebb családi kötelék elárulói és bemocskolói. A mítosz későbbi

változatában Lünkeusz megöli negyvenkilenc gyilkos sógornőjét is. Továbbá a túlvilágon, a Tartaroszbán a lányok keservesen megbűnhődnek tettükért: az idők végezetéig egy alul lyukas hordót kell megtölteniük vízzel – innen ered a „danaidák hordója” kifejezés a soha véget nem érő, hiábavaló munkára. A mítosz eredeti változata Aiszkülosz: Oltalomkeresők című drámájában maradt fenn, ebben Aphrodité, a szerelem istennője felmenti a lányokat, akik hősként és az argosziak ósanyjaiként élnek. A bosszú és a túlvilági büntetés a későbbi korszellem terméke.

A bibliai Dávid király egy nap a palotájából letekintve megpillantott egy gyönyörű asszonyt, aki éppen fürdött. Miután megtudta, hogy a nő Bethsabé, Eliám leánya, a hadseregében harcoló hettita tiszt, Uriás felesége, a király magához hívatta. Együtt töltötték az éjszakát, ami után Bethsabé teherbe esett. Amikor erről értesítette a királyt, Dávid megpróbálta eltussolni a dolgot: hazarendelte a háborúból Uriást azzal az ürüggyel, hogy számoljon be a háború állásáról; a király abban bízott, hogy a katona az éjszakát ezután a feleségével tölti, és így a születendő gyermeket sajátjának hiszi majd. Uriás azonban mélyen vallásos és rendkívül bajtársias volt, szolidaritásból a harctéren maradt katonáival nem volt hajlandó hazamenni, inkább a palota kapujánál aludt a szolgálakkal. A király ezután egy titkos levelet küldött a hadvezérének, Joábnak – aljas módon magával a gyanútlan Uriással –, amelyben megparancsolta, hogy a férfit a leghevesebb harc idején állítsák a legerősebb ellentámadás vonalába, majd a többiek hátráljanak ki mögüle, hogy biztosan elessen. Joáb végrehajtotta a parancsot a Rabba városa elleni ostromnál, Uriás mögül a katonák visszavonultak, az ellentámadásban így életét vesztette. Dávid a gyászidő letelte után azonnal feleségül vette a megözvegyült Bethsabét. A Biblia szerint a király tette azonban nem maradt titokban Isten előtt; Nátán próféta szembesítette

Dávidot a bűnével egy példabeszéden keresztül. A gazdagnak sok báránya van, a szegénynek csak egy, a gazdag azonban a szegény ember bárányát orozza el és tálalja fel a vendégeinek. Dávid éktelen haragra gerjedt, és parancsot adott a gonosz gazdag kivégzésére – a próféta erre elmondta neki, hogy ez egy példázat volt, amiben a király a gonosz gazdag (2Sám. 11-12.). Dávid király mély és őszinte bűnbánatot gyakorolt, ami az 51. zsoltár szövegeként maradt fenn. Bethsabé megszülte közös gyermeküket, aki azonban isteni büntetésként nem sokkal később meghalt. Második gyermekük azonban a későbbi Bölcs Salamon lett. Nem tudjuk, hogy az asszonynak mennyi beleszólása volt férje halálába, Sámuel könyve szerint a halálhírt hallva mindenesetre megsiratta Uriást.

Sok párhuzamot mutat evvel a bibliai történettel, és sok párhuzamot mutat Ágnes asszonnyal is Pan Jinlian, azaz Aranylótusz élete. A híres kínai klasszikus regénynek, a Vízparti történetnek van egy ma divatos szóval szólva *spin-off*ja, a sokáig pornográfnek bélyegzett Szép asszonyok egy gazdag házban. Aranylótusz az utóbbi főszereplője – a Vízparti történetben csak rövid és dicstelen epizódszerepet visz, – gyönyörű és romlott nő. Boldogtalan házasságban él a rusnya, öregecske, pipogya, ám hangyaszorgalommal dolgozó férjével, míg egy napon találkozik a délceg, gazdag, és a városban nagy hatalmú gyógyszerésszel, Ximen Qing-nel. Azonnal egymásba szeretnek, az őket ágyban rajtakapó férjet a csábító olyan erővel rúgja hasba, hogy szerencsétlen ágynak esik. Aranylótusz gyógyszer helyett mérget adagol neki, amitől a gyenge férfi néhány nap alatt meghal. A Vízparti történetben a szerencsétlen férj öccse, Wu Song „cirkáló hadnagy” a többnapos szolgálatból visszatérve rájön, hogy bátyját meggyilkolták; és amikor a hivatalnokok vonakodnak eljárást indítani a gazdag és nagyhatalmú gyógyszerész ellen, maga szolgáltat igazságot.

Foglyul ejti a sógornőjét és a cselszövésben részt vevő szomszéd öregasszonyt, beismerteti velük a gyilkosságot, majd feláldozza őket bátyja lélektáblája előtt. Utána végez Ximen Qing-nel is.

A „spin-off” története máshogy alakul: A szép asszonyok egy gazdag házban cselekménye szerint Wu Song az üzlettársával teázgató Ximen Qing helyett a másik férfit kaszabolja le, és rögtön ezután menekülni kényszerül. Így a gyógyszerész és Aranylótusz immár legálisan együtt lehetnek, a nő ötödik feleségként kerül a gazdag házba. Ebben a műben Aranylótusz nem kétdimenziós gonosztevő, hanem zseniális és manipulatív szociopata, akinek más nőkkel kell versenyeznie kicsapongó és elvhajhász férje figyelméért, illetve a házon belüli tekintélyért. A kínai irodalom zsenialitása, hogy olvasóként mindvégig szorítunk neki, elvégre ő a főhős. Még akkor is, amikor balesetnek álcázva végez Ximen Qing újszülött fiával – hiszen az a feleség, aki fiút szült, hirtelen a rangsor élére ugrott, amit „hősrünk” nem nézhet tétlenül. A regény végén véletlenül (vagy sem) túlادagolja férje ajzószerét, Ximen Qing így meghal; később pedig visszatér a száműzetésből egykori sógora, Wu Song, és végez a nővel (Petrétei 2016, 2025).

Ágnes asszony élete balladai homályban marad, előéletéről, házasságáról, férjéről, szeretőjéről semmit sem tudunk meg. Szerepe a gyilkosságban tisztázatlan marad; hogy felbújtó lehetett, aki aktívan vagy manipulatíván rávette a szeretőt a gyilkosságra, csak sejthető. Annyi biztos, hogy a tettet fizikailag a férfi követte el, de rávallott az asszonyra, aki a kivégzéssel csaknem egyenértékű büntetést kapott. Az „összefutó szomszédnőnek” Ágnes azt mondja, hogy férje alszik, ő pedig éppen lepedőt mos. Mindezekből körvonalazható, hogy ígéretekkel vagy egyéb manipulációval

ráveszi a másik férfit a gyilkosságra, majd ehhez úgy nyújt segítséget, hogy férje az ágyban legyen éppen.

Nem tudjuk, hogy Ágnes házassága a kezdetektől boldogtalan volt-e, vagy csak később romlott meg. Gyermeekéldés nincs említve. A férj életkora, természete ugyancsak balladai homályban marad. Idős ember lehetett? Vagy iszákos? Esetleg durva és erőszakos? Aranylótusz a Szép asszonyok regényben szegénységben születik, nélkülözésben él, eladja cselédnek, majd ágyasnak. Tulajdonképpen büntetésből adják hozzá a rusnya és pipogya lepényárushoz. A gazdag és jóvágású gyógyszerésszel egymásba szeretve egy szebb, boldogabb élet lehetősége nyílik meg előtte. A főszereplő hátborzongató karaktere és szörnyű tettei ellenére, valószínűleg a túlpontosan ábrázolt pszichológiai háttér miatt is, a jelenkorban feminista olvasata is van a műnek. Ez alapján nem mentetik Aranylótusz tetteit, hanem kidomborítják a túlélésért és elemi érvényesülésért vívott kilátástalan harcát egy szélsőségesen patriarchális társadalomban, ahol a gazdag férfi az öt felesége mellől is bordélyházakba jár, vagy éppen adásvétel tárgyát képező cselédlányokat hajkurász odahaza. A gátlástalanság e korban a túlélés záloga, a manipulatív természet pedig az érvényesülés egyetlen lehetősége a nők számára. A Szép asszonyok a tizenharmadik században játszódik, és a tizenhatodikban íródott; Ágnes asszony története (talán) a tizennyolcadik végén játszódik, és a tizenkilencedik derekán született. A négy kor egyikében sem volt különösebb lehetősége a nőknek a boldogtalan házasság felbontására vagy a saját életük szabad irányítására.

A danaidák a mítosz eredeti változatában hősök, és a nemzetségek tiszteletreméltó ősanynjai. A korszellem változásával a mítosz is változott: bosszúból legyilkolják őket egy szálig, és az alvilágban örökös büntetésre ítéltetnek. Bethsabé nem kap büntetést, Dávid királynak pedig megbocsát az Isten, miután büntetésből elveszi a pártól az elsőszülöttjüket; persze nem

tudjuk, Bethsabénak volt-e köze a férje halálának kiterveléséhez, vagy hogy mennyire „önként” engedett a király közeledésének. Aranylótusz esetén pontosan tudjuk, hogy milyen szerepe volt férje halálában, és bár még a törvényes igazságszolgáltatást is megússza, végül utoléri a bosszú.

Ágnes asszonyt a szeretőnél eleve enyhébb büntetésre ítélik, azonban amikor látják, hogy megőrült, szánalomból szabadon engedik. Az őrület az isteni igazságszolgáltatás részének, eszközének tekintik, amihez a világi jog és büntetés nem érhet fel. Ágnest a saját lelkiismerete tartja az őrület csapdájában, kényszeres viselkedésével pedig semmit sem tud a belső szenvedésén enyhíteni. A ballada szerint az egész hátralévő élete örökös pokoljárás, a danaidák hordójához hasonló. A vér nincs már ott a lepedőn, sőt, lepedő sincs már, csak rongyok. Mégis mossza, mert ott látja (ahogy lady Macbeth látja Duncan király vérének a saját kezein, bár a Macbeth-et nem Arany fordította).

Talán a végső kriminalisztikai útravaló Ágnes asszony pokoljárása kapcsán. A nem teljesen megátalkodott, a kicsit is gazdagabb lelkülettel megáldott emberek, ha gyilkosságot vagy más főben járó bűnt követnek el, nem tudják örökké titkolni. Megpróbálhatják, de az lassan felemészti őket. Ágnes kezdetben abszolút racionálisan viselkedik: tisztítja a vérfoltot, józanul válaszol a kérdésekre. De a bűntudat később áttöri a tagadás gátját, és elborítja. Aki nem profi gyilkos vagy nem pszichopata, az előbb-utóbb vagy beszélni fog (akár) valakivel a tettéről, vagy lassan beleroppan.

Mindkét eset a nyomozó nagy lehetősége.

A Dalriada nevezetű folk-metál stílusú zenekar a balladát megzenésítette, amely a Youtube webhelyen érhető el (<https://www.youtube.com/watch?v=0CUQus-Isec>).

———— o ————

Ágnes asszony

Ágnes asszony a patakban
Fehér lepedőjét mossa;
Fehér leplét, véres leplét
A futó hab elkapdossa.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Odagyűl az utcagyermek:
Ágnes asszony, mit mos kelmed?
„Csitt te, csitt te! csibém vére
Keveré el a gyolcs leplet.”
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Összefutnak a szomszédnők:
Ágnes asszony, hol a férjed?
„Csillagom, hisz ottbenn alszik!
Ne menjünk be, mert fölébred.”
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Jön a hajdu: Ágnes asszony,
A tömlöcbe gyere mostan.
„Jaj, galambom, hogy’ mehetnék,
Míg e foltot ki nem mostam!”
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Mély a börtön: egy sugár-szál
Odafézni alig képes;
Egy sugár a börtön napja,
Éje pedig rémtül népes.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Szegény Ágnes naphosszanta
Néz e kis világgal szembe,
Néz merően, - a sugárka
Mind beléfér egy fél szembe.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Mert, alighogy félre fordul,
Rémek tánca van körülé;
Ha ez a kis fény nem volna,
Úgy gondolja: *megőrülne*.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Ím azonban, időtelve,
Börtönének zárja nyílik:
Ágnes a törvény előtt

Megáll szépen, ahogy illik.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Öltözetjét rendbe hozza,
Kendőjére fordít gondot,
Szöghaját is megsimítja
Nehogy azt higgyék: *megbomlott*.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Hogy belép, a zöld asztalnál
Tisztos őszegek ülnek sorra;
Szánalommal néznek ő rá,
Egy se mérges, vagy mogorva.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Fiam, Ágnes, mit miveltél?
Szörnyű a bűn, terhes a vád;
Ki a tettet végrehajtá
Szeretőd ím maga vall rád.”
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Ő bitón fog veszni holnap,
Ő, ki férjedet megölte;
Holtig vízen és kenyéren
Raboskodva bűnhődöl te.”
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Körültekint Ágnes asszony,
Meggyőződni ép eszérül;
Hallja a hangot, érti a szót,
S míg azt érti: „meg nem őrül.”
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

De amit férjéről mondtak
A szó oly visszásan tetszik;
Az világos csak, hogy őt
Haza többé nem eresztik.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Nosza sírni, kezd zokogni,
Sűrű záporkönnye folyván:
Liliomról pergő harmat,
Hulló vizgyöngy hattyu tollán.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Méltóságos nagy uraim!
Nézzen Istent kegyelmetek:
Sürgetős munkám van otthon,
Fogva én itt nem ülhetek.”
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Mocsok esett lepedőmön,
Ki kell a vérfoltot vennem!
Jaj, ha e szenny ott maradna,

Hová kéne akkor lennem!”

Oh! irgalom atyja ne hagyj el.

Összenéz a bölcs törvényszék

Hallatára ily panasznak.

Csendesség van. Hallgat a száj,

Csupán a szemek szavaznak.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Eredj haza, szegény asszony!

Mosd fehérre mocskos lepled;

Eredj haza, Isten adjon

Erőt ahhoz és kegyelmet.”

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

S Ágnes asszony a patakban

Lepedőjét újra mossa;

Fehér leplét, tiszta leplét

A futó hab elkapdossa.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el

Mert hiában tiszta a gyolcs,

Benne többé semmi vérjel:

Ágnes azt még egyre látja

S épen úgy, mint *akkor éjjel*.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Virradattól késő estig
Áll a vízben, széke mellett:
Hab zilálja rezgő árnyát,
Haja fürtét kósza szellet.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Holdvilágos éjjelenkint,
Mikor a víz fodra csillog,
Maradozó csattanással,
Fehér sulyka messze villog.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

És ez így megy évről-évre,
Télen-nyáron, szünet nélkül;
Harmat-arca hő napon ég,
Gyöngye térde fagyban kékül.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Őszbe fordul a zilált haj,
Már nem holló, nem is ében;
Torz-alakú ránc verődik
Szanaszét a síma képen.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

S Ágnes asszony a patakban
Régi rongyát mossa, mossa -
Fehér leple foszlányait

A szilaj hab elkapdossa.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Felhasznált irodalom

- Bankos Szilvia (2006): Arany János életrajz.
<https://ekultura.hu/2006/09/20/arany-janos-eletrajz>
- Herke Csongor (2022): A börtöntűró képesség szakértői vizsgálata. Jog, Állam, Politika; 14(3): 67-89.
- László Zsuzsanna (2024): Mérföldkövek. Az életfogytig tartó szabadságvesztés lelőhelyei a hazai jogfejlődésben a Bencsik-féle javaslatról az 1795. évi büntetőtörvénykönyv-tervezetig. Jogtörténeti Szemle, 22(1): 50-58.
<https://doi.org/10.55051/JTSZ2024-1p50>
- Mátyás Szabolcs (2024): Mérföldkövek a magyar kriminalisztika történetéből. Rendőrség Tudományos Tanácsa, Budapest
- Petrétei Dávid (2016): Kriminalisztika és büntetőeljárás a klasszikus kínai regényekben. Obsitos Detektívek Lapja 3(1–2): 61–65.
- Petrétei Dávid (2021): A bünfelderítés előzményei. Magyar Rendészet, 21(4): 133-153. <https://doi.org/10.32577/mr.2021.4.7>
- Petretei, David (2025): Criminal Proceedings in Medieval China. Forensic Science Review 37(2): 99-103.
- Ridegh Rajmond – Olchváry-Milvius Attila (1936): Bűnügyi nyomozástan. Hornyánszky Könyvnyomda, Budapest
- Soltész Imre (1924): Útmutatás a bűnügyi nyomozás alkalmával követendő eljárásra nézve a M. Kir. Csendőrség számára. Palladis, Budapest

Sótonyi Péter (2009): A törvényszéki-igazságügyi orvostan története.
Medicina, Budapest

URL1:

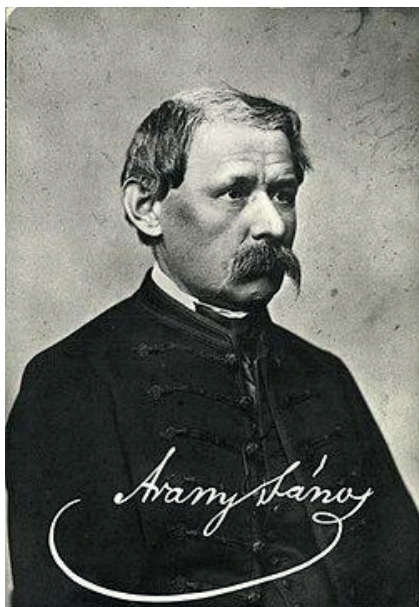
[https://hu.wikipedia.org/wiki/Arany_J%C3%A1nos_\(k%C3%B6lt%C5%91\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Arany_J%C3%A1nos_(k%C3%B6lt%C5%91))

URL2: <https://semmelweis.hu/aok/a-karrol/a-kar-tortenete/>

Bóji László

Arany János: Toldi-trilógia

Kulcsszavak: emberölés, kriminalisztikai kérdések, helyszín, bizonyítás

Arany János monumentális műve, eposza főhősének Toldi Miklós életének három fő szakaszát tárja elénk, az ifjúkori sikerektől az öregkor tragédiájáig ívelt életútban, miközben a magyar nemesi eszmény és a magányos hős vívódását élménydúsan, a kor szellemének autentikusságával mutatja be.

Arany János 1867-ben (URL1)

A kriminalisztika hét alapkérdése (Mi? Ki-Kivel? Hol? Mikor? Mivel? Hogyan? Miért?) tökéletes módszertani keretet biztosít a *Toldi-trilógia* büntetőjogi és kriminalisztikai elméleti szintű elemzéséhez.

A szerzői célkitűzés egy teljességre törekvő, összefüggően tagolt és szakmailag megalapozott tanulmány elkészítése, amely megfelel a hatályos magyar büntetőjogi dogmatika és a kriminalisztika, illetve kriminológia elméleti követelményeinek.

Célkitűzés továbbá igazolni azt a hipotézist, miszerint Arany János Toldi-trilógiája nem pusztán irodalmi fikció, hanem egy belsőleg konzisztens, a bűnügyi tudományok mentén modellezhető bűnügyi folyamat.

Természetesen az elemzés és a témakifejtés terjedelmi korlátainak szem előtt tartása mellett olyan részletességgel, amely méltóan részletgazdag lehetne a trilógia elemzésére, nincs lehetőség.

I. BEVEZETÉS

Az irodalomtörténet a Toldi-trilógiát elsősorban a lovagi ethosz vagy a nemzeti identitás szempontjából vizsgálja. E tanulmány nívója, hogy a műveket primer bűnügyi és büntetőjogi forrásként kezeli.

A vizsgálat során módszertani kettősséggel kell számolni. A cselekmény ideje a 14. századi Anjou-kor, amelyet az írott büntetőjog hiánya és a magánjogi szemléletű szokásjog (vérdíj, kompozíció) jellemez. Ugyanakkor a szerző, Arany János, mint Nagyszalonta egykori aljegyzője, átfogó gyakorlati jogi ismeretekkel rendelkezett. A trilógia megírásának időszaka (1846–1879) egybeesik a modern magyar büntetőjogi dogmatika születésével és az első magyar büntető törvénykönyv, az 1878-as Csemegi-kódex kodifikációjával. Arany így a középkori narratívát implicit módon a 19. századi precíz jogi gondolkodással és bűnüldözési logikával ruházta fel. A tanulmány gerincét a kriminalisztika hét alapkérdésének (septem interrogatoria)³ módszeres, és tetszőleges sorrendű megválaszolása adja (Boda 2019, Mátyás 2024), különös tekintettel a Toldi első énekeire, a malomkő eldobás tragikus esetére és a Toldi estéje konfliktusára.

³ A középkori és a kora újkori magyar és európai perjogban a bírói vagy hatósági kihallgatások nem spontán módon zajlottak hanem előre rögzített kérdéssorok, úgynevezett kérdőpontok (punctainterrogatoria) alapján.

II. A BŰNCSELEKMÉNYEK TÁRGYI OLDALA ÉS ANYAGI JOGI MINŐSÍTÉSE

1. A Mi történt? kérdésre – A büntetőjogi tényállásszerűség adja meg a választ (Lakatos 2005). A trilógiában két kiemelt materiális bűncselekményt szükségsszerű elemezni.

1.2. *A malomkő eldobás tragédiája (Toldi, 3. ének)*

A történeti tényállás szerint Toldi Miklós dühében egy nehéz malomkövet hajít a távozó, rajta gúnyolódó katonák közé, amely eltalálja és megöli az egyik vitézt. A malomkő tipikusan olyan eszköz, amelynek emberre hajítása rendkívül nagy valószínűséggel halálos eredménnyel járhat. Az eszköz, az erő kifejtés és a támadás módja alapján következtetni lehet az ölési szándékra.

A büntetőjogi minősítés szempontjából az elkövetői tudattartalom vizsgálata kiemelt jelentőséggel bír.⁴ Dogmatikai kérdés a bűnösség alakzata. Jelen tanulmányban a bűnösség megállapítása elméleti megalapozásra támaszkodhat, tekintettel arra, hogy gyakorlati oldalról valamennyi körülmény vizsgálata és bizonyítása⁵ szükséges lenne. A múltbeli releváns esemény objektív igazságának feltárását célzó rekonstruálás csak az elmélet és gyakorlat egymásrautaltságával lehet sikeres. Ezen okból Miklós bűnösségének fiktív boncolgatása számtalan érv és ellenérv, dogmatikai vita alapja lehetne. Jelen tanulmány csupán arra hivatott, hogy egy vélhetően többek által logikailag követhető okfejtést adjon és levezetéssel szolgáljon. Egy valós eljárás alapjául szolgáló ölési

⁴ A 3/2013. BJE (Büntető Jogegységi Határozat) szerint emberölési ügyekben az egyik legfontosabb kérdés az elkövetői tudattartalom vizsgálata, vagyis hogy az elkövető szándéka a sértett megölésére vagy csupán testi sérülés okozására irányult-e.

⁵ 2017. évi XC. törvény 163. § (1) „A bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető és a büntetőeljárás jogszabályok alkalmazásában jelentősek.”

cselekmény esetén az elhatárolás az elkövetőnek a cselekmény véghezvitele időpontjában fennálló konkrét tudattartalma alapján történhet (3/2013. BJE). Ha bizonyítható lenne, hogy Miklós kifejezetten meg akarta ölni a katonát, akkor egyenes szándékú emberölésről beszélhetnénk, de a műből inkább az látszik, hogy erejét demonstrálta és a katonákat akarta elűzni. Emiatt a modern büntetőjogi dogmatika szerint az eshetőleges szándékkal elkövetett emberölés minősítése tűnik a leginkább védhetőnek.

Mivel Miklós nem egy konkrét személy célzott megölésére törekedett, az egyenes szándék (*dolus directus*) kizárható. Ugyanakkor egy ekkora tömegű és halálos erejű tárgy embercsoport közé hajításakor az elkövetőnek pontosan fel kellett ismernie, hogy a cselekmény alkalmas az élet kioltására. Ezen következménybe Miklós belenyugodott, ami kimeríti az eshetőleges szándék (*dolus eventualis*) fogalmát. A gondatlanság (*luxuria*) kizárható, mert nem volt reális alapja bízni a következmény elmaradásában.

A korábban leírtak szem előtt tartása mellett azon kérdésre, hogy privilegizált eset vizsgálatakor megállapítható-e az erős felindulásban elkövetett emberölés, igenlő válasz lenne adható. A magyarázat abban keresendő, hogy a sértetti kör (György és a vitézek) részéről egy folyamatos, rendkívül súlyos, az elkövető emberi méltóságát sárba tipró, jogtalan és méltatlan provokáció történt. Ez Miklósban olyan fiziológiás – több esetben korábban már elfojtott – pszichés indulatot váltott ki, amely beszűkíthette a tudatát, így a cselekmény privilegizált (enyhébben büntetendő) alakzatként minősülhetne.

1.3 Az olasz vitéz esete (Toldi estéje, 4. ének)

A vonatkozó történeti tényállás szerint, az idős Toldi a királyi udvarban egyetlen ütéssel nyakát szegi a magyarokat gyalázó olasz bajnoknak.

A büntetőjogi minősítés: Bár a lovagi kultúrában a párbaj jogellenességet kizáró ok (vagy privilégium) lehetett, a kontextus szerint itt nem szabályos viadalról, hanem egy verbális konfliktust követő fizikai agresszióról van szó. A cselekmény szintén emberölés, ahol az elkövetési magatartás (brutális erejű fizikai csapás a nyaki gerincre) egyenesen hordozza a halálos eredményt.

2. A Hol? kérdésre a bűnügyi helyszín sajátosságaiból és kriminalisztikai értékeléséből kapunk választ.

A helyszín a kriminalisztikában a legfőbb objektív információforrás (Lakatos 2005). A műben két merőben eltérő helyszíntípust láthatunk, amelyek alapvetően határozzák meg a nyomozás lehetőségeit (I. táblázat).

I. táblázat: Bűnügyi helyszínek

1. NYÍLT / DINAMIKUS HELYSZÍN	2. ZÁRT / STATIKUS HELYSZÍN
(A Toldi-birtok és a Nádas)	(A Budai Udvar - Toldi estéje)
Külső környezeti tényezők	Kontrollált, zárt tér
Széles, nehezen biztosítható	Számos tanú jelenléte
Nyomok gyors amortizációja	Az elkövető azonnal azonosítható
Alkalmas a rejtőzködésre	Nincs menekülési útvonal

Forrás: saját szerkesztés

A Toldi-birtok és a Nádas: A malomkő eldobásának helyszíne nyílt terep, amely a bűncselekmény után azonnal átvált egy kiterjedt menekülési és bujkálási útvonallá (a mocsaras, nádas vidék kiválóan alkalmas az elrejtőzésre). Kriminalisztikai szempontból ez a terep a nyomok gyors amortizációját jelentheti (az időjárás, mocsári környezet okán). Ugyanakkor

a mocsár és a nádas olyan speciális helyszín, amely az elkövető számára taktikai előnyt biztosít a hatósági üldözőkkel szemben, mivel a nehéz terepviszonyok gátolják a klasszikus lovas vagy gyalogos üldözést (Lakatos 2005).

A budai udvar: A *Toldi estéjében* a helyszín egy reprezentatív, kontrollált állami-uralkodói tér. Itt a helyszín biztosítása azonnali, a tanúk köre (a királyi udvartartás) rögzített. A klasszikusan bonyolult és összetett kriminalisztikai felderítésre így nincs szükség, a bizonyítás közvetlen és azonnali lehet.

3. Mikor? – Az időtényező szerepe a bizonyításban és a menekülésben

Az időfaktor a kriminalisztikában döntő jelentőségű, hiszen a nyomok és a bizonyítási lehetőségek elvesztésének reális veszélyét jelenthetik (Lakatos 2005).

A bűncselekmény fényes nappal történik, ami a látási viszonyok szempontjából tökéletes észlelést biztosított a tanúknak (a katonáknak), ezért nehezen merülhet fel a tévedés vagy a személytévesztés lehetősége.

Az üldözési idő: Arany részletesen bemutatja a bűncselekmény elkövetése és a hatósági reagálás közötti időkülönbséget. Miklós „három nap és három éjjel” bujdokol a nádasban. Ez az időintervallum kriminalisztikai szempontból kritikus: lehetővé teszi az elkövető számára a fizikai és pszichés regenerációt, a nyomok elfedését, ugyanakkor az eltelt idő hátrányos következménye, hogy a közvetlen fizikai nyomok elenyészését eredményezheti.

4. *Ki, kivel? – Az elkövető és az áldozatok személyisége (Profilalkotás)*

4.1 *Az elkövetői profil (Toldi Miklós)*

Kriminálisztikai profilalkotási szempontból Toldi Miklós nem sorolható a professzionális vagy karrier-bűnözők közé.

Személyiségjegyek: Magas fokú impulzivitás, alacsony frusztrációtolerancia, rendkívüli (átlagon felüli) fizikai erő.

Kriminálopszichológiai állapot: A cselekmény pillanatában felhalmozódott düh és stressz (akut stresszreakció) irányítja. Nem mutat bűnszervezeti kötődést.

Stigmatizáció és visszaesés: A *Toldi estéje* értelmezhető a kriminológiai címkézésemélet felől, amennyiben a korai erőszakos cselekmény következtében kialakuló társadalmi megbélyegzés és kirekesztődés az egyén identitását tartósan meghatározza, és hozzájárul a deviáns szerep fennmaradásához. A címkézésemélet szerint a „bűnöző” címke internalizálása (Kiss 2020), valamint a hagyományos társadalmi szerepektől való elzárás másodlagos devianciához vezethet. A címkézésemélet szerint a deviancia nem pusztán a cselekmény tulajdonsága, hanem a társadalmi reakció következménye (Becker 1963). Az idős Toldi ugyanazon sérelemre (a méltóság megsértése) pontosan ugyanazzal a *modus operandival* (hirtelen fizikai csapás) reagál, ami a speciális visszaesés tiszta mintázata.

4.2 *A sértetti kör (viktimológia)*

A vitéz (malomkő-áldozat): Nem passzív áldozat. A viktimológia fogalmai szerint provokáló áldozat, aki aktív verbális és nonverbális magatartásával (gúnyolódás, fegyveres fenyegetés demonstrációja) maga is hozzájárult a bűncselekmény kiváltásához.

Az olasz vitéz: Hasonlóan provokatív magatartást tanúsít, a nemzeti büszkeség megsértésével válik a bűncselekmény katalizátorává.

5. Mivel? – Az elkövetési eszközök és a mechanizmus vizsgálata

Az eszköz és a sérülés közötti ok-okozati összefüggés (szakértői kérdés)
kulcsfontosságú (II. táblázat).

II. táblázat: Elkövetési eszközök

1. MALOMKŐ	2. PUSZTA KÉZ/ ÖKÖL
(Toldi)	(Toldi estéje)
Atipikus elkövetési eszköz	Biológiai adottság mint fegyver
Tompa, nagy tömegű tárgy	Célzott nagy erejű mechanikai hatás
Elsődlegesen halálos sérülés	nyaki trauma
(összetett törések, roncsolás, belső vérzés)	Azonnali halálos kimenetel

Forrás: saját szerkesztés

A malomkő: Nem tipikus, nem előre készített fegyver, hanem egy a környezetből kiragadott tárgy. Kriminalisztikai mechanizmusa szerint: nagy tömegű, tompa tárgy, amely alkalmas testszerte többszörös csonttörések, belső szervszakadás és azonnali belső vérzés okozására.

Az eszköz jellege önmagában megalapozza az elkövető tudattartamában a halálos eredmény bekövetkezésének előreláthatóságát (esetleges szándék).

A puszta kéz / ököl: Az idős Toldi esetében a saját teste az elkövetési eszköz.

A rendkívüli fizikai erő miatt a puszta kézzel mért csapás a modern igazságügyi orvosszakértői gyakorlatban is az élet kioltására alkalmas behatásnak minősül, amennyiben azt vitális pontra (nyak, fej) mérik (Tóth 2022).

7. Hogyan? – A végrehajtás technikája és a bűnüldözés kriminalisztikája

A „Hogyan?” Magában foglalja a konkrét elkövetési módot (modus operandi) és a végrehajtás technikáját.

7.1 Az elkövetési mód

Mindkét bűncselekményre a tervezetlenség, a hirtelen spontán elhatározás és a közvetlen fizikai megvalósítás jellemző. Nincs kísérleti, előkészületi szakasz, nincs a nyomok eltüntetésére kialakított és előre átgondolt terv a cselekmény előtt. A nyomok eltüntetése és a konkrét rejtőzködés reflexszerű és spontán, ami nem más mint egy később kialakult utólagos menekülési reakció.

7.2 Bűnüldözési és nyomozati taktika a műben

Kutyás nyomkövetés (odorológia): György parancsára a katonák vizslákkal indulnak Miklós után a nádasba. Ez a jelenkori kriminalisztikában a szagnyom-rögzítési és nyomkövetési eljárásának a középkori megfelelője. A kutya mint biológiai detektor alkalmazása a helyszínről kiinduló menekülési útvonal felderítésére szolgál.

Kihallgatási és szembesítési taktika: A *Toldi estjében* a Lajos király előtti eljárás a kihallgatás-taktika elemeit mutatja. A király nem fizikai kényszert (kínzást), hanem pszichológiai nyomásgyakorlást és szembesítést alkalmaz. Toldi lovagi becsületére és a törvényekre apellálva éri el a beismerést és a tények tisztázását.

8. Miért? – A motiváció kriminológiai és pszichológiai háttere

Bár a „miért?” kérdésre történő válaszkeresés a kriminológia kutatási körébe tartozik, sem a büntetőjog, sem a kriminalisztika nem mondhat le a

célzat és a motívum feltárásáról, mivel ez alapozza meg a bűnösség megállapíthatóságát és a konkrét jogi minősítést (Lakatos 2005).

Elsődleges motívum: A becsület védelme és a felgyülemlett egzisztenciális, valamint családi frusztráció. Miklóst a bátyja, György megfosztotta a társadalmi státuszától, jobbágy sorban tartotta, és cselédként kezelte.

Kiváltó ok: A katonák kollektív, verbális és fizikai provokációja (a fegyveres főlény demonstrálása). A motívum tehát nem nyereségvágy, nem előre megfontolt bosszú, hanem az emberi méltóság és a személyes státusz azonnali megvédése egy asszertív, agresszív válaszreakció formájában.

III. A BÜNTETŐJOGI KÖVETKEZMÉNYEK ÉS A JOGI MEGOLDÁS MECHANIZMUSA

A trilógia cselekménytörténeti befejezése, a feszültségek szükségszerű feloldása nem a klasszikus büntetés-végrehajtásban (börtön, verpad), hanem egy speciális jogintézményben, a királyi kegyelemben ölt testet és nyer végső megoldást (III. táblázat).

III. táblázat: Az igazságszolgáltatás folyamata

Bűncselekmény elkövetése (Emberölés eshetőleges szándékkal)
Proscriptio / Száműzetés (Bujdosás a jogon kívüli térben / Nádas)
Reparatív Igazságszolgáltatás (A cseh vitéz legyőzése a közösségért)
Uralkodói Abolíció (Lajos király személyes kegyelmi aktusa)

Forrás: saját szerkesztés

A *proscriptio* (törvényen kívüliség): A gyilkosság után Miklós státusza (elátkozott ember). A középkori szokásjog szerint a közösségből kirekesztett gyilkost bárki büntetlenül megölheti, nem illeti meg a törvény

védelme. A bujdosás tehát a szabadságvesztés büntetés, *de facto* korabeli megfelelője.

Reparatív igazságszolgáltatás és kegyelem: Miklós a bűnét nem büntetés leülésével, hanem a közösség javára tett kiemelkedő teljesítménnyel (a nemzetet fenyegető cseh vitéz likvidálásával a budai viadalon) teszi jóvá. Lajos király ezen teljesítmény hatására alkalmazza a királyi kegyelmet (abolíciót), amely megszünteti a büntethetőséget és visszahelyezi Toldit a jogaiba. Ez a középkori abszolutisztikus jogalkalmazás és a modern reparatív (helyreállító) igazságszolgáltatás érdekes szimbiózisa.

IV. ÖSSZEGZÉS ÉS KONKLÚZIÓ

A hét alapkérdés mentén elvégzett elemzés igazolja a hipotézist: Arany János Toldi-trilógiája nem pusztán irodalmi fikció, hanem egy belsőleg konzisztens, büntetőjogilag és kriminalisztikailag pontosan modellezhető bűnügyi folyamat.

Arany zsenialitása abban rejlik, hogy képes volt a 14. századi nyers szokásjogi környezetbe beépíteni a 19. század fejlett jogdogmatikai elemeit (mint az eshetőleges szándék, az erős felindulás vagy a pszichológiai alapú kihallgatási taktika). A tanulmány bizonyítja, hogy a klasszikus irodalmi művek elemzése a társtudományok – jelen esetben a bűnügyi tudományok – fogalomkészletével nemcsak lehetséges, de új, mélyebb rétegeket is feltár.

————— o —————

HARMADIK ÉNEK.

„Öccsére Miklósra nagy haragja vala,
Szerető szolgáját mert megölte vala.”

1.

Bezzeg nem busultak ám az ősi házban,
Szintén eltörődtek az evés-ivásban.
Fölkelvén pedig jó Toldi György asztala:
„Vitéz ő szolgálai rudat hánynak vala.”
Ifju vér, öreg bor fickándott erőkben,
A fa dárda vígan perdült jobb kezökben;
Mindenik kötődött, hangosan nevetve,
S mint szilaj csikóé, magas volt a kedve.

2.

Toldi György meg, amint torkig itta-ette,
Egy öreg karszékbe úr-magát vetette,
És az eresz alól gyönyörködve nézi,
Hogyan játszadoznak csintalan vitézi;
Majd, midőn meglátta a telek lábában
Ülni öccsét Miklóst nagy-busan magában,
Feltámad lelkének szennyves indulatja,
S nagyfejű legényit ily szókkal biztatja:

3.

„Hé fiúk! amott ül egy túzok magában,
Orrát szárnya alá dugta nagy buvában;

Gunnyaszt, vagy dög is már? lássuk, fölrepül-e?

Meg kell a palánkot döngetni körül!”

4.

Mint kutyák közé ha nyulfiat lökének,

Kaptak a beszéden a szilaj legények,

Döng a deszkabástya Miklósnak megette,

Miklós a kudarcon ,búskodik’ felette.

Mert fölélni könnyű, könnyű nemcsak ésszel,

Hanem ököllel is, és megfogni kézzel,

Hogy csak őt bosszantja mind e vastag tréfa,

Mely ugyan fejtől sem járt messze néha.

5.

Toldi tűr azonban, bárha nem békével;

Birkozik nagy lelke fellázadt dühével;

Majd meggyőzi magát s megvetéssel tűri,

Szolgánép belőle a csúfot hogy űzi.

Mert e nép eperszem volna haragjának,

Bosszuló karjától úgy elhullanának,

Mint a Sámsonétól, kiről írva vagyon,

Hogy ezer pogányt vert egy állcsonttal agyon.

6.

Tűrte Miklós, tűrte, ameddig tűrhette,

Azzal áll a bosszút, hogy csak fel sem vette;

Úgy mutatta, mintha nem is venné észre,

Fülét sem mozdítá a nagy döngetésre.

De, midőn egy dárda válla csontját érte,
Iszonyatosképen megharagutt érte,
S melyen ült, a malomkő-darabot fogta,
Toldi György bosszantó népe közé dobta.

7.

Repül a nehéz kő: ki tudja, hol áll meg?
Ki tudja, hol áll meg s kit hogyan talál meg?
Fuss, ha futhatsz, Miklós! pallos alatt fejed!
Víz se mossa rólad le a gyilkos nevet!
Elvadulsz, elzüllöl az apai háztól,
Mint amely kiveret kan elzüllik a nyájtól:
Ki egyet agyarral halálosan sérte,
Úgy aztán kimarta őt a többi érte.

8.

Elrepült a nagy kő, és ahol leszállta,
Egy nemes vitéznek lőn szörnyű halála:
Mint olajütőben szétmállott a teste,
És az összetört hús vérolajt ereszte.
Vérít a poros föld nagy-mohón felnyalta,
Két szemét halálos hályog eltakarta,
S aki őt eloltá, az a veszedelem
Mindenik bajtársnak fájt, csak ő neki nem.

9.

György haragja pedig lészen rendkívüli,
Mert vitéz szolgáját igen keserűli.

Másfelől örül, hogy gyilkos a testvére,
Kit hogy elveszessen, most esik kezére.
Most ravasz szándékát, melynek úta görbe,
Eltakarja törvény és igazság örvé,
És, hogy öccsét bíró hírvél megrontsa,
El kell fogni nyomban, az kemény parancsa.

Felhasznált irodalom

- Boda József (szerk.) (2019): Rendészettudományi Szaklexikon. Dialog Campus, Budapest
- Kiss Tibor (2020): A kriminológia tudománytörténete. Barabás Andra Tünde (szerk.): Alkalmazott kriminológia. Dialóg Campus, Budapest, 65-104.
- Lakatos János (2005): Kriminalisztikai alapismeretek. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest
- Howard S. Becker: Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance. New York, Free Press, 1963, 9–11.
- Mátyás Szabolcs (2024): Mérföldkövek a magyar kriminalisztika történetéből. Rendőrség Tudományos Tanácsa, Budapest
- Tóth Andrea Noémi (2022): A szakértői tevékenység kriminalisztikai jelentősége, különös tekintettel a véryomelemzésre és véryomvizsgálatra. Büntetőjogi Szemle 11(1): 97-101. https://ujbtk.hu/wp-content/uploads/lapszam/BJSZ_202201_97-101o_TohtAndraNoemi.pdf
- 3/2013. BJE

URL1:

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Arany_J%C3%A1nos_\(k%C3%B6lt%C5%91\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Arany_J%C3%A1nos_(k%C3%B6lt%C5%91))

Filmek és operák

Mészáros Márta: Ármány és szerelem anno 1951

Bartók Béla: A kékszakállú herceg vára

Mészáros Márta: Ármány és szerelem anno 1951

Kulcsszavak: öngyilkosság, kiterjesztett öngyilkosság, deviancia, elmebetegség, Bajor Gizi

Bajor Gizi⁶ (1893-1951) a magyar színjátszás álló csillaga volt, kora primadonnája, a 20. századi magyar színjátszás egyik legnagyobb hatású színésznője.

Bajor Gizi (1945) (URL1)

A Színművészeti Akadémia elvégzését követően kapott szerződést a Nemzetinél, ahol évtizedeken át vezető szerepeket játszott. Munkásságát a szakma és a közönség is elismerte, 1948-ban az elsőők között kapta meg a frissen alapított Kossuth-díjat. A második világháború idején budai villájában üldözötteket bújtatott. Első és harmadik férje dr. Germán Tibor (1888-1951) fül-orr-gégész professzor volt.

A professzornál előrehaladott agykéregsorvadás miatt mentális leépülés kezdődött. Germán Tiborban kényszerképzet alakult ki, mely szerint felesége meg fog süketülni, ezért úgy döntött, hogy véget vet az életüknek. (Valójában Bajor Gizinek semmi baja sem volt, ezt a későbbi boncolás is megerősítette.)

⁶ Számos forrás szerint a színésznő vezetékneve helyesen: Bayor. A *Színészéletrajzok*-ban Takács István erről a következőket írja: „Ő például sohasem írta le a nevét máskepp, mint Bayor Gizi. Ellipszilonnal. De már az 1930-as Színészeti lexikonban Bajor Giziről beszél Schöpflin, pontos jével... és azóta mindenki, meg a róla elnevezett Színészmúzeum is így íródik, pontos-jével.” (Takács 2007)

A művésznőnek Germán rendszeresen adott B-vitamin injekciót, a végzetes napon (1951. február 12.) azonban nem vitamint, hanem egy halálos adag morfiumot adott be a színésznőnek, majd önmagával is végzett. Egykori budai villája ma a Bajor Gizi Színésmúzeumnak ad otthont (Takács 2007).

A cselekmény a Rákosi-korszak legsötétebb éveiben, a totális diktatúra idején játszódik. Germán Tibor, a neves fül-orr-gégész professzor rajongásig szerette a feleségét, a Nemzeti Színház örökös tagját, Bajor Gizit. Germánál azonban súlyosbodó elmebaj jelei kezdtek mutatkozni. A professzor rögeszméjévé válik, hogy felesége meg fog süketülni és agydaganatban szenved. Úgy gondolta, hogy a hallás elvesztése egy olyan színésznő számára, mint a felesége, a biztos szellemi hanyatlást jelentené. A külvilág és a politika szorítása tovább fokozza a bezártságot és a professzor növekvő üldözési mániáját. A Rákosi-rendszer politikai rendőrsége folyamatosan megfigyelés alatt tartotta a villájukat. Az ÁVH és a hatalom emberei pszichológiai nyomást gyakoroltak rájuk. A film bemutatja, hogyan torzítja el a magánéletet és az emberi elmét a politikai terror állandó jelenléte. A külvilágból érkező fenyegetettség és a belső, mentális leépülés együttesen hajtja a professzort a végzet felé. Germán Tibor úgy érzi, meg kell mentenie feleségét az ÁVH-tól, a megaláztatástól és a nem létező betegségektől, ezért a végzetes napon a professzor morfininjekciót adott a feleségének, majd nem sokkal ezután saját magát is megmérgezte.

Az öngyilkossággal kapcsolatos kutatások már régóta számos tudományterület kutatásának a fókuszában állnak. A témával kapcsolatos első jelentősebb mű Émile Durkheim (1858-1917) nevéhez köthető, aki 1897-ben jelentette meg *Az öngyilkosság* (Le Suicide) című munkáját,

amelyben a Franciaországban bekövetkezett öngyilkosságok okait vizsgálta az általa kidolgozott anómia-elmélettel összefüggésben (Kiss 2020a).

Hazánkban a legtöbbet idézett öngyilkosság fogalom Buda Béla pszichiáter nevéhez köthető, aki szerint: „öngyilkosságot követ el az ember, aki életének saját maga vet véget. Az öngyilkosság három kritériuma: (1) meghalás tudatos szándéka; (2) egy módszer képze, mely módszer alkalmas az élet kioltására; (3) e módszer cselekvéssémájának megvalósítása.” (Buda 2001, 60.) Az öngyilkosság okai között leggyakrabban „az alkoholizmust, a kábítószer-fogyasztást, a családon belüli abúzusokat, a családi állapotot, kort és nemet, a lakóhely és lakóterület sajátosságait, az agressziót és a depressziót, illetve a modelltanulást és az öröklődést” (Kiss 2020b, 142.) említik meg a kutatók. Az öngyilkosságnak számos típusát lehet megkülönböztetni, melyek az alábbiak:

1. *kiterjesztett öngyilkosság*
2. *kettős öngyilkossági paktum*
3. *csoporthalmozott öngyilkosság*
4. *öngyilkos merénylet* (Temesváry 2010 után Kiss 2020b).

Bajor Gizi esetében a „kiterjesztett öngyilkosság” történt. Férje, dr. Germán Tibor volt az, aki a saját öngyilkosságát feleségére is kiterjesztette. Germán Tibornál egy másik deviancia, az elmebetegség volt az, ami közrejátszott az öngyilkosság és a gyilkosság elkövetésében, ugyanis mentális betegségének következménye volt a szörnyű tett elkövetése.

Felhasznált irodalom

Buda Béla (2001): Az öngyilkosság. Animula, Budapest

Durkheim, Émile (1982): Az öngyilkosság. Közgazdasági és Jogi
Könyvkiadó, Budapest

Kiss Tibor (2020a): A kriminológia tudománytörténete. Barabás Andra
Tünde (szerk.): Alkalmazott kriminológia. Dialóg Campus,
Budapest, 65-104.

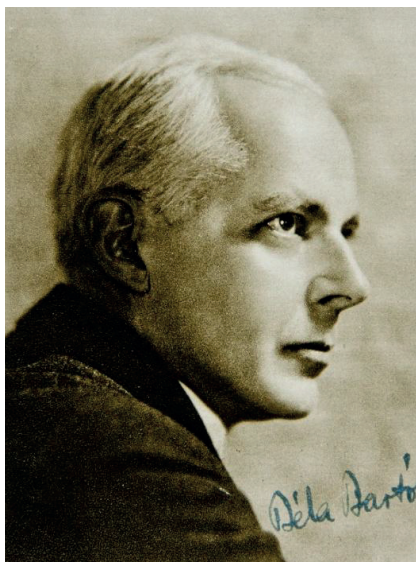
Kiss Tibor (2020b): Deviancia. Barabás Andra Tünde (szerk.): Alkalmazott
kriminológia. Dialóg Campus, Budapest, 65-104.

Takács István (2007): *Színész könyvtár* (<http://www.szineszkonyvtar.hu/>)

URL1: <https://nemzetiarchivum.hu/stories/Bajor-Gizi-rejtelyes-halala>

Bartók Béla: A kékszakállú herceg vára

Kulcsszavak: kapcsolati erőszak, kontrolláló kapcsolat, izoláció, viktimológia, eskaláció

Bartók Béla (1881–1945)
Nagyszentmiklóson született, és már korán megmutatkozott rendkívüli zenei tehetsége: ötévesen zongorázni tanult, tízévesen pedig már nyilvánosan fellépett és saját darabokat komponált.

Bartók Béla (URL1)

Tanulmányait Pozsonyban folytatta, majd a Budapesti Zeneakadémián szerzett diplomát. Kodály Zoltánnal együttműködve hatalmas munkát

végzett a népzene gyűjtése és tudományos feldolgozása terén, amelynek motívumait beépítette saját, teljesen egyedi formanyelvébe is. Olyan korszakalkotó műveket hagyott az utókorra, mint *A kékszakállú herceg vára* vagy a *Zene búros hangszerekre, ütőkre és cselesztára*. Élete végén a fasiszmus elől az Egyesült Államokba emigrált, ahol a honvágy és a betegség ellenére megírta utolsó remekművét, a *Concerto*-t.

Bartók Béla egyetlen operája, *A kékszakállú herceg vára* (op. 11) a magyar zenetörténet kiemelkedő remekműve. Gazdag szimbolikájával egyszerre kínál pszichológiai, jogi és drámai szempontból is elemzési lehetőséget.

Az egyfelvonásos opera – más műfajmeghatározásban misztériumjáték vagy szcenírozott ballada – szövegkönyvét Balázs Béla író, költő, filmrendező írta 1910-ben, majd egy évre rá komponálta Bartók a művet. A történethez több valós esemény is hozzájárult. Így például Gilles de Rais marsall, akit gyermekgyilkosságokért ítélték el, vagy Conomor gróf, akinek híre feleségének megölése miatt terjedt el (Csabai 2018). Emellett Charles Perrault, 17. századi francia író meséje (La Barbe bleue) is hozzájárult a végleges történet formálásához (Hegedüs 2021). Az ősbemutatót 1918. május 24-én tartották a budapesti Magyar Királyi Operaházban. Vegyes fogadtatása miatt a balladai-népzenei alapokra épülő darab csak a 30-as évektől indult világhódító útjára.

A történet Kékszakállú herceg komor és sötét, ablaktalan várában játszódik. A főhősnő, Judit hátrahagyva korábbi életét, – beleértve szüleit, testvérét, vőlegényét – Kékszakállút választja. A várban zárt ajtókat talál és kéri a herceget, hogy sorra nyithassa ki azokat. A vérrel izzó ajtók mögött feltárul először egy kínzókamra, majd egy fegyvertár, egy kincstár, egy virágoskert, a herceg birodalma, könnyekkel teli állóvíz, végül a hetedik ajtó a korábbi feleségeket rejt. Ők az este, hajnal és délben szerzett asszonyok. Ahogy Judit közéjük lép, bezárul mögötte is az ajtó. Kékszakállú, – aki a nőt az éjszaka asszonyának nevezi – egyedül marad a sötétben.

Láthatjuk a rövid ismertetőből is, hogy mennyire gazdag szimbólumrendszerrel dolgozik az opera. A vár a férfi lelkét jelképezi. Az asszony kíváncsisága természetes. Meg akarja ismerni urát, nem akarja, hogy titkai legyenek előtte, kíváncsi kit szeretett előtte a hitvese. A hírrel ellentétben Kékszakállú nem ölte meg a feleségeit, mindegyik él és gyönyörű. A férj hajnalban, délben és este ismerte meg őket. Judit ekkor már tudja: ő is beáll a sorba, egy lesz közülük, az éjjel. Ahogy bezárul az

utolsó ajtó, sötétség lesz. A nő megismerte a férfi titkait, akinek nem jelent mást, mint a többi asszony (Operakalauz 2010).

Kriminológiai oldalról nézve egy kontrolláló kapcsolat modelljével állunk szemben, nem egy egyszeri tragédiával. A férfi kezdettől olyan erővel köti a nőt, hogy az önként adja fel minden korábbi kapcsolatát, hogy egy zárt, sötét térbe vonuljon. Az izoláció nem erőszakkal kikényszerített, hanem Judit érzelmi döntésének eredménye (Stark 2023). Monckton-Smith (2021) nyolcszakaszos intim partner homicid-modelljében is azonosítható a kapcsolatban meglévő rögzült uralom és kontroll, melynek egyik jele az áldozat társadalmi izolációja. Kifejezetten érdekes a véres ajtók szimbolikája. Ahogy Judit egyre beljebb és beljebb halad a vár mélyébe, érezhetjük az erőszak eszkalációs folyamatát. A nő látja a múlt véres nyomait, mégis tovább halad, nyitja az ajtókat és közelít baljós jövője felé. Viktimológiai szempontból elemezve elmondható, ahogy bezárul a hetedik ajtó, Judit úgy veszti el életét szimbolikusan. Azt is tudjuk, hogy nem ő az első áldozat. A három feleség azt jelképezi, hogy Kékszakállú magatartása egy rögzült és ismétlődő minta. Judit – és feltételezhetően a korábbi asszonyok is – nem azért válnak áldozattá, mert kíváncsiak vagy makacsok, hanem a kapcsolat köti őket.

Büntetőjogi aspektusból több tényállást is azonosíthatunk. A volt asszonyok nem önként maradtak a vár legmélyén, így felmerül a személyi szabadság megsértésének (194. §) bűncselekménye. Ha szimbolikusan értelmezzük, akkor emberölés kísérlete, emberölés (160. §) is fennáll. Judit esetében a kapcsolati erőszak tényállása (212/A. §) kerülhet megállapításra, még ha a fizikai bántalmazás nem is jelenik meg az operában expliciten. Mindemellett a kényszerítés (195. §) tényállása is helytálló lehetne, figyelemmel Kékszakállú akaratot fokozatosan megtörő magatartására.

Kriminalisztikai oldalról nézve a vér, mint tárgyi bizonyíték visszatérő alkalmazása az egyik legizgalmasabb jelentési rétege a műnek. Minden egyes ajtónál láthatjuk. A fegyverek pengéjén, a kincstár aranyain, a kínzókamra falán, a virágoskert szirmaiban. A mű szimbolikáját összekapcsolhatjuk a nyomozási logikában ismerős elvvel, miszerint a múlt nyomai maradandóak, eltüntetésük sohasem lehet teljesértékű. Kékszakállú bár nem tagadja a nyomok, a vér jelenlétét, csak a kérdezést tiltja meg Juditnak. Nyomozati szempontból a vár, mint zárt, elszigetelt helyszín, a tanúk hiánya, Judit fokozatos bevonódása nehezítené a nyomozást. A három korábbi feleség személyazonosságát, eltűnésük körülményeit nem ismerjük, így ebben az esetben is több időt igényelne a felderítés.

Az opera nem ad ítéletet. Az egyfelvonásos nyitottsága azonban nem a történet hiányosságát jelképezi, hanem rezonál a kapcsolati erőszak valóságával. Az elkövető sokáig láthatatlan, az áldozatok sorsa sokszor feltáratlan.

Hallgassuk meg az operát Sass Sylvia és Kovács Kolos legendás operaénekesek előadásában! A filmet Szinetár Miklós rendezte 1981-ben.

Balázs Béla librettója (szövegkönyve) teljes terjedelemben elérhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban (mek.oszk.hu).

JUDIT

Nyisd ki, nyisd ki!

Nekem nyisd ki!

Minden ajtó legyen nyitva!

Szél bejárjon, nap besüssön!

KÉKSZAKÁLLÚ

Emlékezz rá, milyen hír jár.

JUDIT

A te várad derüljön fel,

A te várad derüljön fel!

Szegény, sötét, hideg várad!

Nyisd ki! Nyisd ki! Nyisd ki!

Jaj!

Jaj! Mi volt ez?

Mi sóhajtott?

Ki sóhajtott?

Kékszakállú!

A te várad! A te várad!

A te várad!

KÉKSZAKÁLLÚ

Félsz-e?

JUDIT

Oh, a várad

felsóhajtott!

KÉKSZAKÁLLÚ

Félsz?

JUDIT

Oh, a várad felsóhajtott!

Gyere nyissuk,

velem gyere.

Én akarom kinyitni, én!

Szépen, halkan fogom nyitni,

Halkan, puhán, halkan!

Kékszakállú,

add a kulcsot,

Add a kulcsot, mert szeretlek!

KÉKSZAKÁLLÚ

Áldott a te kezed,

Judit.

JUDIT

Köszönöm, köszönöm!

Én akarom kinyitni, én.

Hallod? Hallod?

Jaj!

KÉKSZAKÁLLÚ

Mit látsz? Mit látsz?

JUDIT

Láncok, kések, szöges karók,
izzó nyársak...

KÉKSZAKÁLLÚ

Ez a kínzókamra, Judit.

JUDIT

Szörnyű a te kínzókamrád,
Kékszakállú!
Szörnyű, szörnyű!

KÉKSZAKÁLLÚ

Félsz-e?

JUDIT

A te várad fala véres!
A te várad vérzik!
Véres...
vérzik.

KÉKSZAKÁLLÚ

Félsz-e?

JUDIT

Nem! Nem félek.
Nézd, derül már.
Ugye derül? Nézd ezt a fényt.

Látod?

Szép fénypatak.

KÉKSZAKÁLLÚ

Piros patak,

véres patak!

JUDIT

Nézd csak,

nézd csak!

Hogy dereng már!

Nézd csak, nézd csak!

Minden ajtók ki kell nyitni!

Szél bejárjon, nap besüssön,

Minden ajtók ki kell nyitni!

(részlet)

Felhasznált irodalom

Balázs Béla (1910): A kékszakállú herceg vára.

<https://mek.oszk.hu/20900/20937/20937.pdf>

Csabai Máté (2018): Ki volt az igazi Kékszakállú? <https://fidelio.hu/zeneszinhaz/ki-volt-az-igazi-kekszakallu-2224.html>

Hegedüs Roland (2021): Míg az ajtó el nem választ.

<https://figaro.lfze.hu/remekmu/mig-az-ajto-el-nem-valaszt/>

Monckton-Smith (2021): In Control: Dangerous Relationships and How They End in Murder. Bloomsbury Publishing

Operakalauz (2010): Webarticum.

<https://operakalauz.wrm.hu/index.php?handler=own&page=work&id=7>

Stark Evan (2023): Coercive Control: How Men Entrap Women in Personal Life. 2nd Edition. Oxford University Press, Oxford

URL1: <https://picryl.com/media/bela-bartok-wdl11594-1ec824>

Jogszabályok

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

A kötet szerzői

Baráth Noémi Emőke kriminálpszichológus, irodalomterapeuta, doktorjelölt, a Nemzeti Közszerzői Egyetem tanársegédje. Oktatási és kutatási területei a kriminálpszichológia, a pszichológia és a kriminológia. Kutatásai kiterjednek a kriminálföldrajz, az extrémizmus pszichológiai és társadalmi

összefüggései, valamint a közigazgatási pszichológia kérdésköreire. A Doktoranduszok Országos Szövetsége Rendészettudományi Osztályának alapító elnöke. Számos hazai és nemzetközi tudományos konferencia előadója, valamint magyar és idegen nyelvű tudományos publikáció szerzője.

Dr. Bánáti Tibor LL.M. r. alezredes, az ORFK Bűnügyi Főigazgatóság kiemelt főreferense. Az NKE Rendészettudományi Doktori Iskola doktorandusza, bűnügyi szakjogász. Kutatási területe a bűnügyi elemzés. Előadói gyakorlatát az Országos Bűnelemzői Szaktanfolyam szervezőjeként és oktatójaként, valamint az NKE felkért előadójaként kamatoztatja. Jogi diplomáját

az SZTE ÁJTK-n (2016), bűnügyi szakjogász végzettségét a KRE ÁJTK-n (2018) szerezte. Pedagógiai diplomával is rendelkezik, több hazai és nemzetközi tudományos társaság tagja. Német nyelven középfokon, angol nyelven alapfokon beszél.

Dr. Bói László Ph.D. rendőr alezredes, rendőrségi tanácsos. Egyetemi oktatói tevékenységet folytat az NKE-RTK Krimináltaktikai és Kriminálmethodikai Tanszékén. Az Igazságügyi Minisztérium kinevezett jogi szakvizsga cenzora. Felsőfokú tanulmányait a Rendőrtiszti Főiskolán kezdte, majd az ELTE-n jogász, ezt követően a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen kriminalisztikai szakjogász képesítést szerzett. Jogi és rendészeti szakvizsgával rendelkezik. A Doktori tanulmányait a MATE Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskolájában folytatta, ahol 2026-ban védte meg disszertációját. Több tudományos és szakmai társaságnak tagja és tisztségviselője: Magyar Rendészettudományi Társaság; Egyesület a szervezett gazdasági bűnözés elleni hatékonyabb fellépésért; International Criminal Geographical Association (tudományos titkár).

Dr. Cielezky Péter Ph.D. nb. ezredes, 2025-től a Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Polgári Nemzetbiztonsági Tanszékének adjunktusa, valamint a Rendészetelméleti és -történeti, illetve a Kriminológiai Tanszék oktatója. Történelem szakos bölcsész, a Rendőrtiszti Főiskola, majd az NKE rendészeti vezető mesterképzés elemző-értékelő szakirányának végzett hallgatója. Rendészeti szakvizsgával rendelkező rendészeti vezető és mestervezető. *A rend eszméje* címmel írt doktori értekezését 2024-ben védte meg. Közel három évtizedes hivatásos pályafutását a rendőrség helyi és területi szerveinél kezdte, majd 2009-től az országos szervnél folytatta. 2016-tól a Terrorellhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ, 2022-től pedig jogutódja, a Nemzeti Információs Központ munkatársa. A rendészeti felsőoktatásban 2015-től óraadó oktatóként vett részt.

Dr. Czenczer Orsolya Ph.D. jogász és egyetemi oktató. Szakterülete a hazai és nemzetközi börtönügy, valamint a börtönjog és a büntetés-végrehajtás. A Nemzeti Közzolgálati Egyetem egyetemi docense és büntetés-végrehajtási alezredese, ahol 2008 óta tanít és kutat.

Munkássága a börtönrendszerekre, a büntetőjogi reformokra és az európai jogpolitikára összpontosul. Ő képviseli Magyarországot az Európa Tanács Kínzás Megelőzési Bizottságában (CPT). Jogi diplomáit Magyarországon és Romániában szerezte, büntetőjogból Ph.D. fokozattal, emellett pszichológia diplomával is rendelkezik. Angolul, olaszul és románul folyékonyan beszél.

Dr. Fachet Gergő LL.M. a Nemzeti Közzolgálati Egyetem mesteroktatója, kamarai jogtanácsosa. Az Államigazgatási Főiskolán (1997) igazgatásszervező, utána az ELTE-n (2003) jogász, majd a DE-AJK-n (2006) Európa-jogi szakjogász diplomát szerzett. A Magyar Jogász Egylet Fővárosi Szervezetének vezetőségi tagja és küldöttje. A Magyar és a Budapesti Ügyvédi Kamara jogtanácsosi tagozatainak, valamint a Magyar Ügyvédi Kamara Országos Fegyelmi Bizottságának választott tagja. Jogi szakvizsgáztató-cenzor- a Közigazgatási és a

Rendészeti Szakvizsga Bizottság tagja. Az NKE-n több oktatott tantárgy felelőse és kidolgozója.

Dr. Horváth Orsolya Ph.D.

kriminalisztikából szerzett doktori fokozatot. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának óraadója. Kutatói és oktatói tevékenységének középpontjában olyan innovatív kutatási területek állnak, mint a modern kriminalisztikai technológiák, különösen a 3D modellezés és nyomtatás bűnügyi alkalmazásának vizsgálata. Emellett vizsgálja az MI és VR alapú büntető igazságszolgáltatás sarokköveit. Doktori témája tárgyában - szolgálati kutyák alkalmazása - is aktívan folytat kutatásokat. Tudományos kutatómunkája mellett krimit ír, élményalapú bűnügyi foglalkozásokat tart.

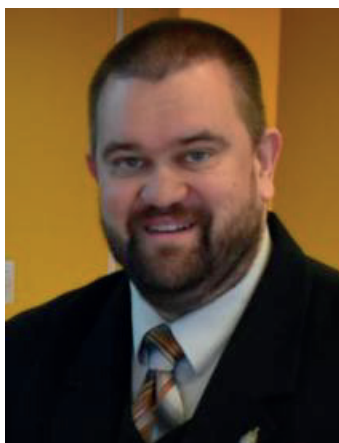
Dr. Mátyás Szabolcs Ph.D. rendőr

alezredes, a Nemzeti Közszerződési Egyetem egyetemi docense. 1999-ben szerzett geográfus és területfejlesztő diplomát, 2011-ben Ph.D. fokozatot, 2023-ban pedig habilitált. Vezetője volt annak a kutatócsoportnak, amely kifejlesztette a Sopianae elnevezésű prediktív forgalomirányítási szoftvert. Számos hazai és nemzetközi tudományos folyóirat szerkesztőbizottsági tagja, valamint alapító főszerkesztője a *Criminal Geographical Journal* és *Bűnözésgéográfiai Közlemények* lapoknak. Alapítója és alelnöke (korábban elnöke) az International Criminal Geographical Association-nek.

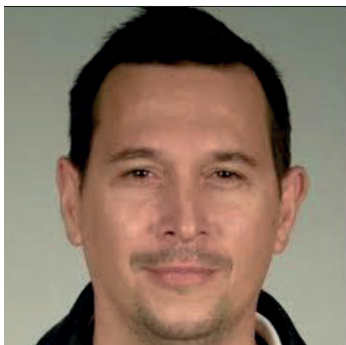
Dr. Sivadó Máté Ph.D. rendőr alezredes, egyetemi docens, jogász doktor, rendőrtiszt és kutató, aki több mint 20 éves gyakorlati tapasztalattal rendelkezik a rendvédelmi munka és képzés területén. A Nemzeti Közsolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminológiai Tanszékének docense. 2015-ben védte meg doktori értekezését. Egy megjelent monográfia mellett több mint száz önálló

és társszerzős publikáció fűződik a nevéhez. Főbb kutatási területei a drogpolitika, a rendészeti bűnmegelőzés, valamint a vallási áttérés fogvatartottakra gyakorolt hatása. Számos szakmai úton vett részt külföldön, az Erasmus-program keretében pedig rendszeresen oktat külföldi egyetemeken.

Dr. Petrétei Dávid 2006-ban szerzett jogi diplomát a Pécsi Tudományegyetemen, és még abban az évben dolgozni kezdett a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányságon különböző beosztásokban. Volt az NKE tanársegédje, az NSZKK Daktiloszkópiái Szakértői Osztályának vezetője. Jelenleg igazságügyi alkalmazott, csoportvezető az NSZKK Szakértői Igazgatóságán,

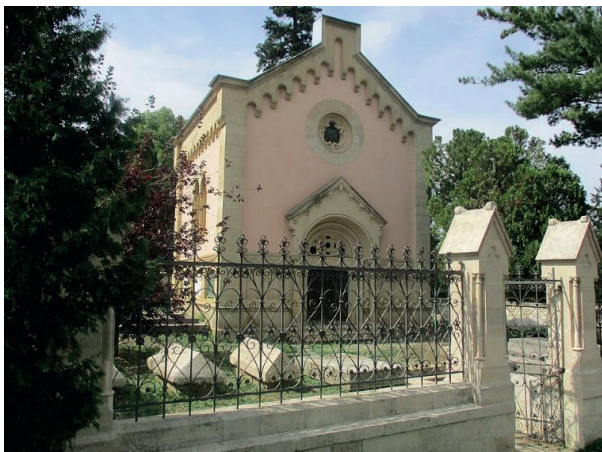
igazságügyi ujjnyomatszaktő; az NKE mellett a PTE Állam- és Jogtudományi Karának, illetve Általános Orvostudomány Karának óraadója. Kutatási területe a daktiloszkópia, a szemle, illetve a kriminalisztika elméleti kérdései.

Dr. Vári Vince Ph.D. rendőr alezredes, az NKE egyetemi docense, a hazai rendőrségi szervezeti hatékonyság kutatásának meghatározó alakja. Több mint 170 tudományos közleményt jegyez, az MTMT pedig mintegy 300 független hivatkozását tartja számon.

Kutatásai számos lektorált, Q-minősítésű szakfolyóiratban láttak napvilágot, emellett több monográfia szerzője, amelyek közül néhány idegen nyelven is megjelent. Aktív résztvevője a szakmai és tudományos közéletnek: főszerkesztőként vagy szerkesztőbizottsági tagként vesz részt rangos hazai és nemzetközi folyóiratok munkájában. Kutatási eredményeit és tudományos vezetői tevékenységét több szakmai díjjal is elismerték. Jelenleg habilitációjára készül, amellyel tovább erősíti tudományos eredményeit és a rendészettudományra gyakorolt hatását.

Melléklet

*Bánffy Miklós
nyughelye a
Házsongárdi temetőben
(Kolozsvár /Erdély/)
(URL1)*

Az Erdélyi Helikon 1940. évi 5. száma (Mátyás Szabolcs felvétele)

*A marosvécsi Kemény-kastély, a Helikon irodalmi közösség megalapításának
színhelye (URL2)*

Az 1927-es marosvécsi találkozó csoportképe: Balról jobbra, felső álló sor: Áprily Lajos, Kós Károly, Nyíró József. Második álló sor: Gyallay Domokos, Molter Károly, Bartalis János, Kuncz Aladár, Kádár Imre, Tabéry Géza, Reményik Sándor, Hunyady Sándor, Szentimrei Jenő, Ligeti Ernő. Karosszékekben ülnek: Makkai Sándor, Berde Mária, Gulácsy Irén, Kemény János, Szabó Mária, Bánffy Miklós, Olosz Lajos. A földön ülnek: Kacsó Sándor, Finta Zoltán, Kovács László, Tamási Áron (URL3)

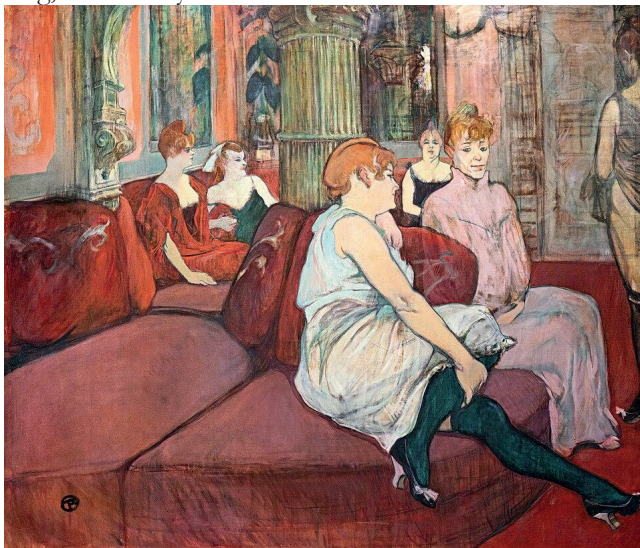

A Helikon-asztal, Makkai Sándor ajándéka Kemény Jánosnak és feleségének (1935). A kőasztalt Kós Károly tervezte, felirata Kuncz Aladárnak állít emléket (Mátyás Szabolcs felvétele)

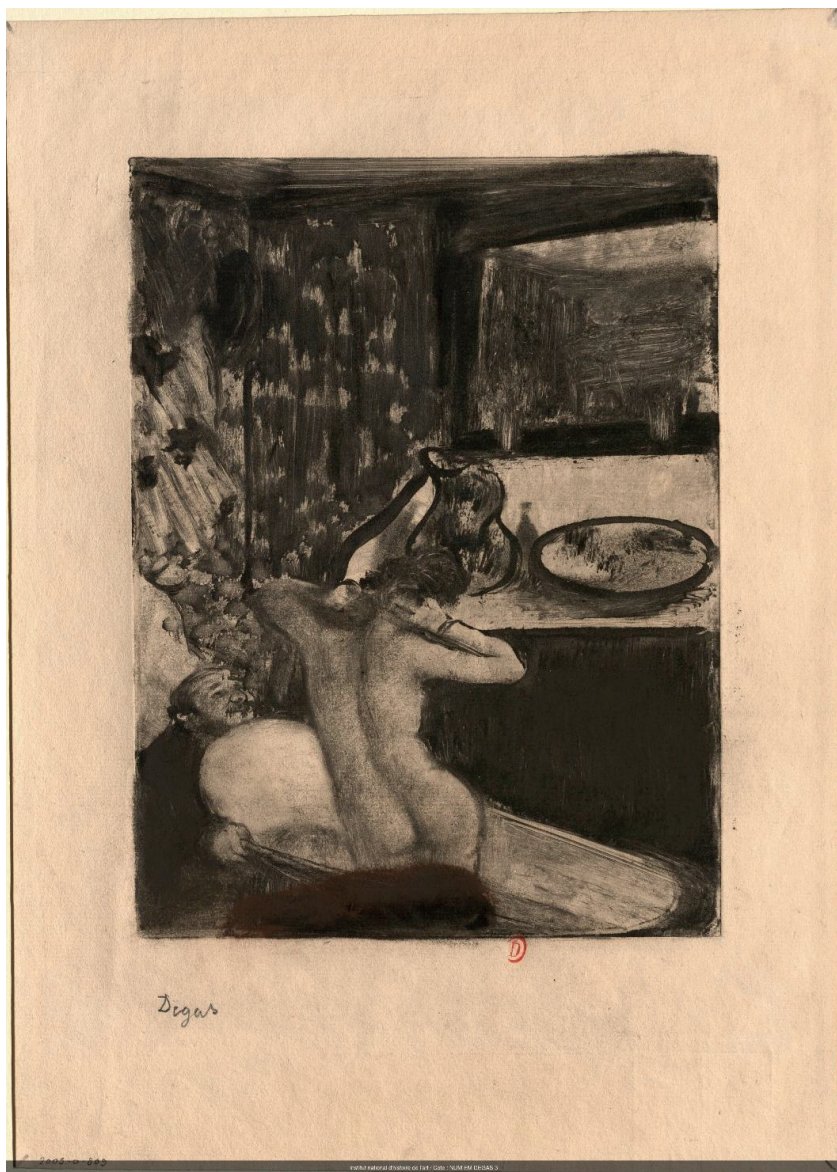

*A Marseille közelében található If vára, ahol Edmon Dantés, Monte Cristo grófja
raboskodott (URL4)*

Paulo Coelho regényvilága nem annyira a valóságos Genf képi megjelenítésével, mint inkább annak érzelmi és társadalmi atmoszféráját felidéző művészeti alkotásokkal közelíthető meg (Henri de Toulouse-Lautrec és Edgar Degas prostitúció-ábrázolásaival). Maria genfi életének hangulatát ezért hitelesebben közvetítik azok a festmények, amelyek a prostitúció világának magányát, kiszolgáltatottságát és emberi drámáit jelenítik meg, mint a helyszín dokumentarista ábrázolásai.

Henri de Toulouse-Lautrec: A Rue des Moulins szalonjában (1894) (URL5)

Edgar Degas: *Az ügyfél* (kb. 1876–1877) (URL6)

Davidi Vardi: Safed city center (Cfát városközpontja)

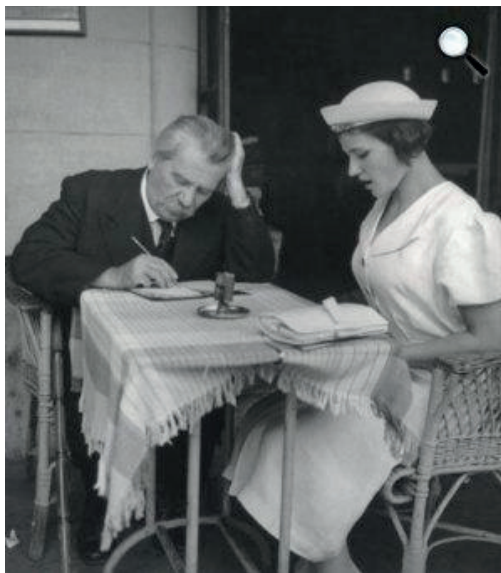
A település a 16. században a luriánus kabbala legjelentősebb központja volt; itt működött többek között Joseph Karo, Moses Cordovero, Solomon Alkabetz, Isaac Luria és Chájim Vital (URL7).

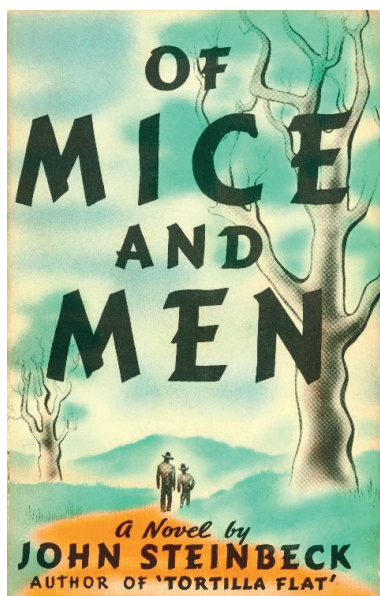
*Berthold Werner: Ari Askenázi
zsinagóga, Cfát (Safed), Izrael
Cfát (Safed) legismertebb
zsinagógája, amely a 16. századi
luriánus kabbala
hagyományának egyik
legfontosabb emlékhelye, és a
hagyomány szerint Isaac Luria
(Ari) tanítványainak
közösségéhez kapcsolódik
(URL8).*

Móricz és Csibe Leányfalun (URL9)

Móricz Zsigmond és Csibe (URL10)

Az Egerek és emberek című kisregény első kiadásának borítója (URL11)

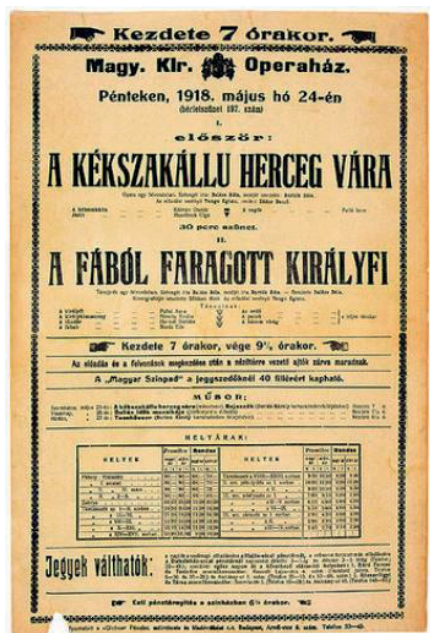

Székely Bertalan: Ágnes asszony (URL12)

KRIMINALISZTIKAI ÉS KRIMINOLÓGIAI SZÖVEGGYŰJTEMÉNY III.

Toldi Miklós (illusztráció) (cca. 1880)
(URL13)

Az ősbemutatóra készült plakát
(URL14)

I.

"Könyv rutka fét kerszel kapra való,
Bűbő fel' azkal utat mutatja való "
Stóvvar .

Ej a naponlegyől a kopai fát sarga,
Tikkadt pocskempáját legelienel rapt,
Kincs egy árva fűszál a hervó köze kelében,
Kincs menyénnyé vőd hely nagy haas merőben
Boglyát kúvőseben tra. Kereskét polya
Hortyog, mintha legyobb renden menne dolga.
Heg penyé neresen, vagy felig rakottan,
Nagy fénis fedetve áll dugáknak ottan

Okosver kúvász, hiriheres gemmel,
Kéjgen nér a kúbo s benne vres kímél:
Onid pumyognal kúvász valaki
Kély az öreg földnek vresit mofa fúja ki
Valuál az okrik pumyasan telmek,
Bögölyöt hadával babonra kelnek
De felült Lachó a keresk-nyakára,
Kincs ki vres mofon kúvász csatornára.

Egy, csak egy legény van talpon a vidéken,
Meddig a fém ellát púvsa földön, egyen:
Kúvász vendégoldad reng araszos vállán,
Pedig még legényfolt seim paketyit állán
Stéles országusra mofa, mofa bálnul,
Mintha más melőkre vagyna e határral
Aks kúvász az unker. élti találatra
Kúvász kereskénál egy cöckely halmba

A Toldi kéziratának első lapja (URL15)

Haselbeck Olga, Kálmán Oszkár (Kékszakállú), Zádor Dezső és Bartók Béla A kékszakállú herceg vára című opera bemutatóját követően (1918) (URL16)

A mellékletben szereplő képek világhálós forrásai

URL1:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cavoul_B%C3%A1nffy_Cimtirul_Hajongard_Cluj.jpg

URL2:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f7/Marosv%C3%A9cs_kast%C3%A9ly.jpg

URL3: <https://szabadsag.ro/article/szaz-eve-hoztak-letre-marosvecsen-az-erdelyi-helikon-irokozosseget>

URL4:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:IsledIf_ChateaudIf_Marseille_NDDL11032007_JD.jpg

URL5: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=109394957>

URL6: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=95274385>

URL7:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f5/97136_safed_city_center_PikiWiki_Israel.jpg

URL8:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3ASafed_BW_1.jpg?utm_source=chatgpt.com

URL9:

http://pctrs.network.hu/clubpicture/3/2/_/moricz_es_csibe_leanyfalun_1938_302931_55422.jpg

URL10: <https://szepvilagunk.weebly.com/n337kr337l/csibe-a-vilag-igaza>

URL11:

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Egerek_%C3%A9s_emberek_\(kisreg%C3%A9s\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Egerek_%C3%A9s_emberek_(kisreg%C3%A9s))

%A9ny)#/media/F%C3%A1jl:Of_Mice_and_Men_(1937_1st_ed_dust_jacket).jpg)

URL12: https://ujkafe.website/wp-content/uploads/2017/02/szekelybertalan_agnesasszony.jpg

URL13: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Toldi_Mikl%C3%B3s_\(nemes\)#/media/F%C3%A1jl:Toldi_Mikl%C3%B3s_vit%C3%A9z.jpg](https://hu.wikipedia.org/wiki/Toldi_Mikl%C3%B3s_(nemes)#/media/F%C3%A1jl:Toldi_Mikl%C3%B3s_vit%C3%A9z.jpg)

URL14: [https://hu.wikipedia.org/wiki/A_k%C3%A9kszak%C3%A1ll%C3%BA_herceg_v%C3%A1ra_\(opera\)#/media/F%C3%A1jl:Akhv.jpg](https://hu.wikipedia.org/wiki/A_k%C3%A9kszak%C3%A1ll%C3%BA_herceg_v%C3%A1ra_(opera)#/media/F%C3%A1jl:Akhv.jpg)

URL15: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Arany_J%C3%A1nos_\(k%C3%B6lt%C5%91\)#/media/F%C3%A1jl:A_Toldi_k%C3%A9zirata.jpg](https://hu.wikipedia.org/wiki/Arany_J%C3%A1nos_(k%C3%B6lt%C5%91)#/media/F%C3%A1jl:A_Toldi_k%C3%A9zirata.jpg)

URL16: [https://hu.wikipedia.org/wiki/A_k%C3%A9kszak%C3%A1ll%C3%BA_herceg_v%C3%A1ra_\(opera\)#/media/F%C3%A1jl:A_k%C3%A9kszak%C3%A1ll%C3%BA_herceg_v%C3%A1ra.jpg](https://hu.wikipedia.org/wiki/A_k%C3%A9kszak%C3%A1ll%C3%BA_herceg_v%C3%A1ra_(opera)#/media/F%C3%A1jl:A_k%C3%A9kszak%C3%A1ll%C3%BA_herceg_v%C3%A1ra.jpg)

Tartalomjegyzék

Előszó.....	7
Regények, novellák, drámák és elbeszélések.....	9
Bánffy Miklós: Milolu (Mátyás Szabolcs).....	11
Simon Winchester: A professzor és az őrült (Baráth Noémi Emőke).....	19
Alexandre Dumas: Monte Cristo grófja (Czenczer Orsolya).....	35
Paulo Coelho: Tizenegy perc (Cieleszky Péter).....	55
Geert Kimpen: A kabbalista (Cieleszky Péter)	69
Kosztolányi Dezső: Édes Anna (Sivadó Máté és Fachet Gergő).....	95
Móricz Zsigmond: Árvácska (Bánáti Tibor).....	107
John Steinbeck: Egerek és emberek (Vári Vince).....	119
Versek.....	133
Arany János: Ágnes asszony (Petrétei Dávid).....	135
Arany János: Toldi-trilógia (Bói László).....	155
Filmek és operák.....	171
Mészáros Márta: Ármány és szerelem anno 1951 (Mátyás Szabolcs).....	173
Bartók Béla: A kékszakállú herceg vára (Horváth Orsolya).....	177
A kötet szerzői.....	187
Melléklet.....	193
Tartalomjegyzék.....	207

A mikor a kötet szerkesztője útjára indította a *Kriminalisztikai és kriminológiai szöveggyűjtemény* sorozatot, egy merész és nem titkoltan rendhagyó célt fogalmazott meg: a szépirodalom örökérvényű remekein keresztül szeretne volna közelebb hozni a bűnügyi tudományok világát a mai fiatalokhoz és a rendészeti pálya iránt elkötelezettekhez.

Az első kötet fogadtatása minden várakozást felülmúlt, és az azóta megjelent második rész is nagy sikert aratott. A sorozat elérte legfontosabb küldetését: a hallgatók körében, ha nem is olvasási láz bontakozott ki, de egyre többen fordulnak kíváncsisággal a bűnügyi vonatkozású művek felé, és fedezik fel újra a könyvek forgatásának semmivel sem pótolható élményét.

A sorozat harmadik kötetébe a Nemzeti Közsolgálati Egyetem Rendészettudományi Karának oktatói saját szakterületük legizgalmasabb gyöngyszemeit hozták magukkal, így a különböző tudományágak találkozása egyedülállóan gazdag és sokszínű panorámát nyújt a bűnözés természetéről.

A kötet lapjain meglevenedő klasszikus szerzők írásai nem poros tankönyvi példák, hanem eleven és lüktető morális esettanulmányok. A szövegekhez fűzött precíz szakmai kommentárok és magyarázatok kulcsot adnak az olvasó kezébe, hogy a sorok között meglássa a rejtett kriminológiai és kriminalisztikai összefüggéseket.